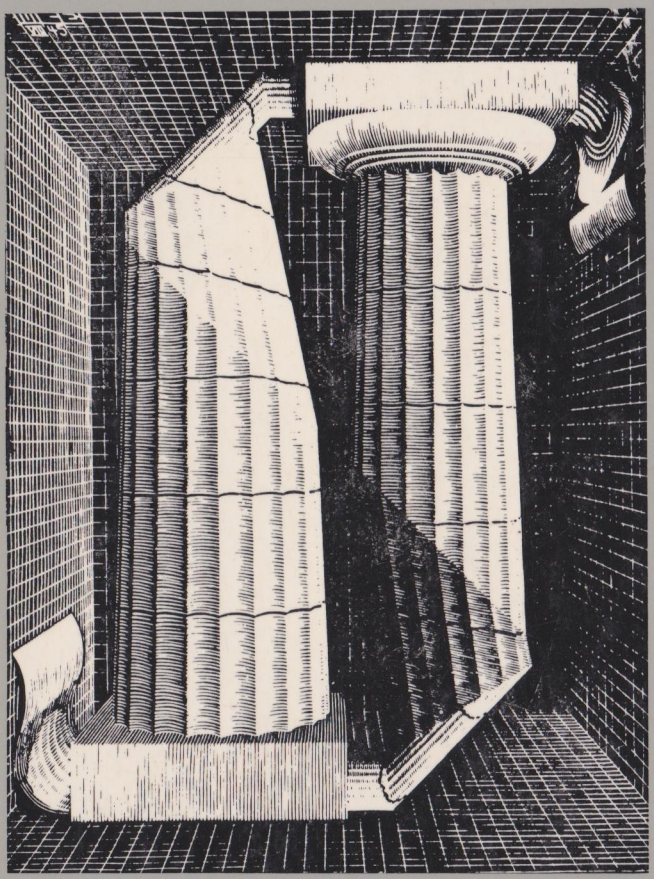
Ralph Miliband

KAPİTALİST DEVLET

Türkçesi: Osman AKINHAY

belge yayınları

BELGE YAYINLARI : 79

KAPİTALİST DEVLET

Kapitalist Devlet, İngiliz marksist solunun en önemli düşünürlerinden biri olan Ralph Miliband'ın makalelerini toparlayan *Class Power and State Power* (Sınıf İktidarı ve Devlet İktidarı, 1983) adlı kitabının birinci bölümüdür. Uzun yıllar London School of Economics'de siyasal bilim dersleri veren Miliband, öğrenci talepleri yanında yeralarak, okul yönetiminin olumsuz tavrı üzerine 1972'de burayı terkettikten sonra Leeds Üniversitesi'nde, Amerikan ve Kanada üniversitelerinde ders verdi. *New Left Review*'nun kuruluşunda yeralan Miliband, buradan ayrıldıktan sonra, 1964'ten bugüne dek yılda bir kez çıkarılan *Socialist Register*'ı yayınlamaya başladı (John Saville, daha sonra Marcel Liebman ve Leo Panitch ile birlikte). Ülkemizde devlet konusunda Nikos Poulantzas ile yaptığı polemik ile tanınan Miliband'ın yapıtları: *Parliamentary Socialism* (Parlamenter Sosyalizm, 1961), *The State in Capitalist Society* (Kapitalist Toplumda Devlet, 1969), *Marxism and Politics* (Marksizm ve Politika, 1977), *Capitalist Democracy in Britain* (Britanya'da Kapitalist Demokrasi, 1981). Miliband'ın görüşleri konusunda ayrıntılı bir görüşme *11. Tez* dergisinin 6. sayısında yeraldı (Haziran 1987).

BELGE YAYINLARI : 79
Birinci Baskı : Aralık 1989

KAPİTALİST DEVLET / *Class Power and State Power*, Londra 1983 / Dizgi - Baskı: Yaylacık Matbaası / Kapak: PANO, Orhan Ofset / *Belge-Uluslararası Yayıncılık* Tic. Ltd. Şrk. Divanyolu Cad. Binbirdirek İşhanı 16 / Zemin Kat, Cağaloğlu İstanbul

Ralph Miliband

KAPiTALiST DEVLET

Türkçesi: Osman AKINHAY

ÖNSÖZ

Bu ciltte toplanan denemelerin tümü The Socialist Register *ve* New Left Review *dergilerinde çıkmış olup, yalnızca ilki 1970'den önce yazılmıştır.*

Kimi önemsiz düzeltmeler dışında metinlerde hiçbir değişikliğe gitmedim. Kimi durumlarda kısa bir Giriş ya da Not ekledim. Birinde, «Anayasacılık ve Devrim: Avro-komünizm Üzerine Notlar» başlıklı makalede kimi önemli değişiklikler yapmanın gerekli olduğunu düşündüysem de, daha sonra metinde büyük değişikliklere gitmek yerine denemenin kimi parçalarının bir eleştirisi olarak alınabilecek bir Not eklemek daha iyi gibi geldi.

Denemelerin çoğu üç ana temayla ilgilidir: birincisi, devlet iktidarının sınıf güçleriyle ilişkiye geçtiği yollar; ikincisi, siyasal eylemin, içinde yer aldığı bağlamı ne ölçüde etkileyebileceği; üçüncüsü ise, iktidarın kullanılmasının sosyalist proje için ortaya çıkardığı sorunlar. Bu temalar sıkı biçimde birbirine bağlıdır. Dolayısıyla okur, birkaç yıldır yazılan bütün metinlerde genellikle görülenden daha geniş bir konu birliği, daha sürekli bir sav bulacaktır bu kitapta.

Metinlerin birçoğu üstüne irdeleyici yorumları için Perry Anderson'a, editoryal yardımı ve özendirmesi için Neil Belton'a çok minnettarım.

Ağustos 1983 *R.M.*

Çalışmalarının başka yönlerinde olduğu gibi, Marx'ın devlet hakkındaki düşüncelerine de genellikle daha sonraki yorum ve uyarlamaların prizmasından bakılagelmiştir. Bu yorum ve uyarlamalar uzun süre Marxist devlet teorisi, ya da Marxist-Leninist devlet teorisi biçiminde kalıplaşmışlarsa da Marx'ın kendi görüşlerinin yeterli bir anlatımını veriyor sayılamazlar. Bunun nedeni, bu teorilerin Marx'ın görüşleriyle *hiçbir* ilişkisinin bulunmaması değil, daha çok, düşüncesinin kimi yanlarına ötekilere zarar verecek ölçüde ağırlık verilmesi ve böylelikle, son derece karmaşık ama kesinlikle belirsizlik taşımayan bir fikirler bütününü aşırı derecede basitleştirerek çarpıtması, bunun yanında, büyük ilgi uyandırdığı kadar büyük önem de taşıyan Marx'ın düşüncesindeki bir takım ilmikleri bütünüyle görmezlikten gelmesidir. Bu, kendi başına, daha sonraki görüşleri Marx'ın kendi görüşlerinden daha iyi ya da daha kötü yapmaz: buna karar verirken yapılması gereken, metinleri birbiriyle değil, metni tarihsel gerçeklikle, yani çağının gerçekliğiyle karşılaştırmaktır. Bir deneme çerçevesinde yapılabilmesi kolay olmayan bir iştir bu. Ama Marx çağının politikasıyla o denli kopmaz biçimde bağlıdır, düşüncesi resmi Marxizmin kabuğuna o denli derin biçimde gömülmüştür ve ismi yandaşları gibi düşmanlarınca da cahillik içinde o denli sıkça anılır

ki, devlet hakkında Engels'in ya da Lenin'in söylediklerinden, izleyicileri, öğrencileri ya da onu eleştirenlerin söylediklerinden çok Marx'ın kendisinin gerçekten neler söylediği, ne düşündüğünün ortaya çıktığı bir kez daha sorulmaya değerdir. Elinizdeki denemenin amacı budur.

Marx'ın kendisi hiçbir zaman kapsamlı ve sistematik bir devlet teorisi oluşturmaya girişmedi. 1850'lerin sonlarında, tasarlanmış çok geniş bir yapıt *(Kapital*'in bu yapıtın yalnızca ilk bölümünü oluşturacağı) projesinin parçası olarak, devleti sistematik bir incelemeye alma niyetinde olduğunu yazıyordu[1]. Ama bu projeden gerçekte tamamlanan sadece *Kapital*'in bir bölümü oldu. Bu yüzden Marx'ın devlet üstüne fikirleri, *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri, Louis Bonaparte'ın 18. Brumaire*'i ve *Fransa'da İç Savaş* gibi tarihsel olayları değerlendiren çalışmalarından *(pièces de circonstance)* ve başka yapıtlarında bu konuya değinirken söylediği sözlerden çıkarılmalıdır. Öte yandan yazılarının hemen hemen tümünde devlete sürekli değinmeleri de, devletin Marx'ın analiz şemasındaki canalıcı önemini iyi bir biçimde gösterir. Devlet, «genç Marx»ın da zihnini kurcalayan merkezi sorunlardan birisiydi: 1830'ların sonundan 1844'e dek uzanan ilk çalışmaları ağırlıkla devletin doğası ve toplumla ilişkisi üzerineydi. Doktora tezinin dışında, 1844 *Ekonomi ve Felsefe Elyazmaları*'na değin süren çalışmalarının en ağırlıklı kısmını *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi* adlı yapıtı oluşturuyordu[2] Nitekim Marx'ın Hegelci sistemden kopuşunu tamamlayan da, büyük ölçüde, Hegel'in devlet görüşünü eleştirme süreci olmuştur. Marx'ın devlet üstüne bu ilk çalışması büyük ilgiye değer bir çalışmadır. Çünkü, çok geçmeden orada oturtmuş olduğu görüşlerin ve konumların ötesine geçerken, Hegel'in felsefesini incelediği sırada karşılaştığı soruların bir bölümü daha sonraki yazılarında Marx'ın önüne tekrar tekrar gelir.

Marx'ın devlet üstüne ilk görüşleri açık bir Hegel-

ci etki taşır. Marx, Mayıs 1842'den Mart 1843'e dek *Rheinische Zeitung* için yazdığı makalelerde, sürekli biçimde devletin özgürlüğün somutlaşması olarak toplumun genel çıkarlarının ve hukukun bekçiliğini yaptığından söz ediyordu. Modern felsefe, diye yazar Temmuz 1842'de, «devleti, hukuki, ahlâki ve siyasal özgürlüğün içinde gerçekleştirilmesi gerektiği, tek tek vatandaşların devletin yasalarına uyarken yalnızca kendi akıllarının, insan aklının doğal yasalarına uyduğu büyük bir organizma olarak görür»[3].

Öte yandan Marx, kendisinin, bu yüceltilmiş devlet görüşünün gerçek devletin fiili davranışlarıyla çeliştiğinin tamamen farkında olduğunu göstererek, «akılcı özgürlüğün gerçekleşmesi olmayan bir devlet, kötü bir devlettir»[4] diye yazar. Rhineland Dieti'nin ormandaki odunların çalınmasına karşı çıkarılan baskı yasası üzerine kaleme aldığı makalesinde de, Diet'in yoksulların geleneksel haklarını tanımayışını etkili bir dille suçlar ve devlete, yoksula karşı zenginin hizmetkârlığını yapma rolü verilmesini mahkûm eder. Bu, diye savunur, devletin asıl amacı ve misyonundan sapmasıdır. Özel mülkiyet devleti kendi ilgi düzeyine indirmek isteyebilir, ama modern bir devlet, taşıdığı anlama sadık kaldığı sürece, bu tür iddialarla yüz yüze geldiğinde «sizin usulleriniz benim usullerim değil, sizin düşünceleriniz benim düşüncelerim değil!»[5] diye haykırmalıdır.

Bununla birlikte Marx, kendisini giderek devletin eylemlerinde dış baskıları vurgulamaya sürüklenmiş buldu. Ocak 1843'te Mozel şarap yetiştiricilerinin kötü durumları üstüne yazarken, «*devleti ilgilendiren* bir durumu araştırırken, çok kolayca *koşulların nesnel doğasını* gözden kaçırma ve her şeyi harekete geçme yetkisine sahip kişilerin *iradesiyle* açıklama eğilimine girilir»[6] diye belirtir.

Marx'a, *Rheinische Zeitung*'un kapatılışından sonra, 1843 yılı ilkbahar ve yaz aylarında yazdığı *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*'nin özünde yatan «ko-

şulların «nesnel doğası»nı ele alma gereğini duyduran da bu aynı ısrardır. O zamana dek Marx'ın ufku, «sanayi ve ticaret sisteminin, mülkiyet ve halkın sömürülmesi sisteminin nüfustaki artıştan bile daha hızlı ilerlediği»[7] varolan toplumdaki bir «kopuş»tan güvenle söz etme noktasına kadar genişlemişti. Hegel'in «saçmalığı», diye ayrıca yazar *Eleştiri*'de, devlet işlerini ve etkinliklerini soyut bir tarzda değerlendirmesidir. Hegel, devletin etkinliklerinin insanın işlevleri olduğunu unutur: «...devletin işlevleri vb., insanın varlık biçimlerinden ve toplumsal özelliklerinin hareket biçimlerinden başka bir şey değildir»[8].

Marx'ın Hegel'in devlet kavramına yönelttiği eleştirinin ağırlığı, Hegel'in doğru olarak sivil toplumun devletten ayrılığını kabul ederken, bu ikisinin devlette yeniden uzlaştıklarını ileri sürmesidir. Hegel'in sisteminde devlet ile toplum arasındaki «çelişki», toplumun gerçek anlamının ve gerçekliğinin devlette sözde temsiliyle çözülür. Bireyin devletten yabancılaşması, kendi özel çıkarlarıyla ilgilenen, toplumun özel bir üyesi olarak ve devletin bir vatandaşı olarak insanlar arasındaki çelişki, çözümü toplumun en son gerçekliğinin ifadesi olarak devlette bulur.

Ama, der Marx, bu bir çözüm değil, gizemlileştirmedir. Devlet ile toplum arasındaki çelişki yeterince gerçektir. Gerçekten de bu çelişkinin getirdiği siyasal yabancılaşma, modern, burjuva toplumun merkezi olgusudur. Çünkü insanın siyasal önemi onun özel gerçek koşulundan ayrılır; oysa öteki tüm belirlemeler onun için dışsal ve ikincil görünürken, onu toplumsal bir varlık olarak belirleyen aslında bu koşuldur: «*Gerçek insan*, bugünkü devlet yapısının *kişi olarak bireyidir*»[9].

Ancak Hegel'in sisteminde bu çelişkinin çözümünü sağlayacağı varsayılan uzlaştırıcı unsurların - hükümdar, bürokrasi, orta sınıflar, yasama organı - bunu yapma yeteneklerinin hiç olmadığını söyler Marx. En son, özel çıkarların üstünde durmaktan ve genel

çıkarları temsil etmekten uzak olan Hegel'in devleti, aslında özel mülkiyete bağımlıdır. Marx sorar: devletin özel mülkiyet üzerindeki iktidarı nedir? Devletin belirleyici olma durumu sadece yanılsamadır, gerçekteyse belirlenendir o. Devlet zamanla özel ve toplumsal iradelere boyun eğdirir, ama bunu yalnızca özel mülkiyetin iradesini maddileştirmek ve özel mülkiyetin gerçekliğini siyasal devletin en yüksek gerçekliği, en yüksek manevi gerçeklik olarak tanımak için yapar[10].

Eleştiri'de, Marx'ın siyasal yabancılaşmaya ve devlet ile toplum arasındaki çelişkiye ilişkin kendi çözümü yine asıl olarak siyasal temelde, yani «gerçek demokrasi» çerçevesinde tasarımlanır. "«Demokrasi, bütün yapıların çözülmüş *bilmecesidir*»; yine onda «yapı, neyse o olarak, insanın özgür bir ürünü olarak görünür». «Bütün öteki *devlet biçimleri*, belirli, ayrı, *özgül devlet biçimleridir*. Demokraside *formel* ilke, aynı zamanda *maddi* ilkedir». Dolayısıyla demokrasi, evrensel ve özgül olanın gerçek birliğini oluşturur[11]. Marx ayrıca şunları yazar: «Demokratik olanların dışındaki bütün devletlerde, *devlet, hukuk* ve *anayasa*, gerçekten yönetmeksizin, yani arta kalanın rızasını maddi olarak karşılamaksızın, siyasal-olmayan alanları yönetendir. Demokraside ise anayasa, hukuk ve bizzat devlet, siyasal bir yapı olduğu sürece, yalnızca halkın kendi kaderini belirlemesi ve halkın özel bir rızasıdır»[12].

Burada demokrasinin özgül bir siyasal biçimden daha fazlasını anlatması tasarlanmış olsa bile, Marx demokrasinin gerektirdiği başka şeyleri tanımlamaz. Monarşi ile cumhuriyet arasındaki mücadele, diye not ediyordu Marx, hâlâ «soyut devlet», yani toplumdan yabancılaşmış devlet diye nitelendirdiği çerçeve içinde kalan bir mücadeledir; demokrasinin soyut siyasal biçimi cumhuriyettir. «Mülkiyet vb., kısacası hukukun ve devletin içerdiği her şey, çok az değişikliklerle, Prusya'da da Kuzey Amerika'da da aynıdır. Yani ora-

daki *cumhuriyet*, buradaki monarşi gibi, sadece bir devlet *biçimidir*»[13]. Bunun yanında, gerçek bir demokraside yapı salt siyasal olmaktan çıkar. Gerçekten de Marx, «yakın zamandaki bazı Fransızların; gerçek demokraside *siyasal devlet ortadan kalkmıştır*» doğrultusundaki düşüncelerini aktarır[14]. Ama «gerçek demokrasi»nin içerdiği somut şeyler burada tanımlanmamış kalır.

Eleştiri'de siyasal kurtuluşun insanal kurtuluşla eş anlam taşımadığı inancı zaten öne sürülmektedir. *Fransız-Alman Yıllıkları* için yazdığı *Yahudi Sorunu* ve *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı*. «*Giriş*» başlıklı iki makalede ise, Marx'ın bütün sisteminde kuşkusuz merkezi bir yer tutan bu nokta belirtik hale getiriliyordu.

Anılan ilk denemede Marx, Bruno Bauer'i siyasal kurtuluşla insanal kurtuluşu karıştırdığı için eleştirir ve «siyasal kurtuluşun sınırlarının *devletin* bir kısıtlamadan, insan o kısıtlamadan *gerçekten* kurtulmadan da kendini kurtarabileceği ve insan *özgür* bir insan olmadan da devletin *özgür* bir devlet olabileceği olgusundan hemen anlaşılacağına»[15] dikkat çeker. Buna karşın siyasal kurtuluş büyük bir ilerlemedir. İnsanın kurtuluşunun son biçimi değilse bile, insanın varolan toplumsal düzenin çerçevesi içindeki kurtuluşunun son biçimidir[16]. Öbür yandan insanal kurtuluş ancak, «insanın bütün türsel-bağlarını koparan, bu türsel-bağlar yerine egoizmi ve bencil gereksinimleri geçiren ve insan dünyasını birbirine düşmanca karşıt atomlardan oluşan bir bireyler dünyasına çözen»[17] burjuva toplumun aşılmasıyla gerçekleştirilebilir. İnsanal kurtuluşun daha özgül anlamı *Yahudi Sorunu*'nda, Marx'ın «Musevilik»e karşı yergilerinde tanımlanır; «Musevilik» orada, her türlü insan ilişkilerini etkileyegelmiş ticaret, para ve ticari ruhla eş anlamlı sayılır. Bu görüşe göre, Marx'ın da savunduğu[18] Yahudilerin siyasal kurtuluşu toplumsal kurtuluşu getirmez. Toplumsal kurtuluş ancak pratik gereksinimlerin in-

sanallaştırıldığı ve ticari ruhun yok edildiği yeni bir toplumda olanaklıdır[19].

Paris'te 1843 sonu ve 1844 başında yazdığı *Giriş*'te ise Marx, artık «insanın kökünün insanın kendisi olduğu öğretisi»nden ve «insanı alçalmış, köleleşmiş, terkedilmiş ve değersiz bir varlık» durumuna sokan bütün koşulların yokedilmesini gerektiren «kesin zorunluluk»tan söz ediyordu[20]. Ama bunun yanında tablosunu çizdiği sisteme başka bir unsuru, varolan toplumsal düzenin dağılışının aracısı olarak proletaryayı ekliyordu[21]. İlerde göreceğimiz gibi, bu proletarya görüşü Marx'ın yalnızca devrim kavramı açısından değil, devlet görüşü için de canalıcı bir önemdedir.

O zamana dek Marx, ondan hiçbir zaman kopmayacağı ve daha sonraki düşünceleri için de temel bir sonucu bulunan siyasal alanın göreli öneminin değerlendirmesini zaten yapmıştı. Marx, öbür yandan da, «siyasal kurtuluş»un, yani politika ile devleti daha liberal ve demokratik duruma getirme eğilimi taşıyan siyasal reformların önemini hafife almayı istemez. Bunun için 1844'te Engels'le birlikte yazdığı *Kutsal Aile*'de, «demokratik temsili devlet»i, kusursuz modern *burjuva* devleti anlamında «kusursuz modern devlet»[22] olarak tanımlar; modern devletin bu kusursuzluğu da «ayrıcalıklı dışa kapalılığın kamusal sistemin karşısında *durmamasından*»[23], yani ekonomik ve siyasal yaşamın feodal engel ve kısıtlamalardan kurtulmuş olmasından kaynaklanır.

Ne ki başka bir açıdan, siyasal kurtuluşun yeterli olmadığı, toplumun ancak özel mülkiyetin kalkışıyla gerçekten insanal yapılabileceği biçiminde berrak bir görüş daha vardır. «Sivil toplum üyelerini birarada tutan şeyler, doğal zorunluluk, ne kadar yabancılaşmış görünürlerse görünsünler *temel insanal özellikler* ve *çıkar*dır; onların *gerçek* bağı, *sivil - siyasal* değil - yaşamdır. Dolayısıyla sivil toplumun *atomlarını* birarada tutan devlet değildir... bugün toplum ya-

şamının birliğini devletin sağlaması gerektiğini zanneden sadece *siyasal boşinandır*, gerçekteyse devletin birliğini sağlayan sivil yaşamdır»[24]. Modern demokratik devlet «özgürleştirilmiş kölelik, burjuva toplumu... yani sanayi, evrensel rekabet, amaçlarını özgürce kovalayan özel çıkar, anarşi, kendinden yabancılaşmış doğal ve ruhsal bireycilik toplumu üzerine temellenir»[25]. Modern devletin «özü», «burjuva toplumunun engellenmemiş gelişimi, özel çıkarın özgür hareketi üstüne temellenişidir»[26].

Bir yıl sonra *Alman İdeolojisi*'nde Marx ve Engels, devletin burjuva toplumla ilişkisiyle ilgili tanımlarını geliştiriyorlardı. «Artık bir *zümre* değil, bir *sınıf* olduğu basit gerçeğinden yola çıkarak,» diye yazıyorlardı, «burjuvazi, kendisini, bundan böyle yerel çapta değil ulusal çapta örgütleme ve ortalama çıkarlarına genel bir biçim verme zorunluluğunda görür». Bu «genel biçim» devlettir ve «burjuvazinin hem iç hem dış amaçlarla, mülkiyetlerinin ve çıkarlarının karşılıklı güvencesi için zorunlu olarak benimsediği örgütlenme biçiminden başka bir şey değildir»[27] diye tanımlanır. Yine bu görüş, Marx'ın 1847 tarihli *Felsefenin Sefaleti* isimli yapıtında yinelenir. Marx orada da «siyasal koşulların yalnızca sivil toplumun resmi ifadesi olduğunu» belirtir ve şöyle devam eder: «Her çağda ekonomik koşullara bağımlı olanlar egemenlerdir; yoksa onlar hiçbir zaman ekonomik koşullara yasa dayatamazlar. Siyasal olsun sivil olsun, yasalar asla ekonomik ilişkilerin iradesini açığa vurmaktan, sözle ifade etmekten öteye gitmezler»[28].

Devlet konusundaki bu düşünce eğilimi, en tam ve açık ifadesini *Komünist Manifesto*'nun ünlü formülasyonunda bulur: «Modern devletin yürütme gücü, bütün burjuvazinin genel işlerini yöneten bir komiteden başka bir şey değildir»[29]. Siyasal iktidar da, «sadece bir sınıfın başka bir sınıfı ezmek için örgütlenmiş gücüdür»[30]. Bu yaklaşım devlet konusundaki klasik Marxist görüş ve Marxizm-Leninizm'de bulunan tek

görüştür. Bununla birlikte, bu görüş Marx için - bu belirli bir ölçüde Engels için de geçerlidir - sadece ilk devlet görüşü diye nitelenebilecek görüşü oluşturur. Çünkü, Marx ve devlet tartışmalarında zaman zaman not edildiği gibi[31], Marx'ın çalışmalarında ilkiyle aynı konumda tutulması doğru olmamakla birlikte[32] yine de büyük ilgiye değer olan başka bir devlet görüşü daha vardır. Bu ilginin nedeni, bu görüşün bir ölçüde Marx'ın sistemindeki kimi belli başlı unsurları, özellikle proletarya diktatörlüğü kavramını aydınlatmaya hizmet etmesi ve gerçekten de bu unsurlara temel bir bağlam sağlamasıdır. İkinci görüşe göre, devlet, egemen bir sınıfın aracı olmaktan çok toplumdaki egemen güç olarak, bütün toplumsal sınıflardan bağımsızdır ve hepsine baskın çıkar.

Başlangıç olması açısından, Marx'ın devlet hakkındaki ilk görüşünde bile belirtilen bazı özelliklere dikkat çekmek yararlı olabilir. Çünkü zamanın en ileri iki kapitalist ülkesine - İngiltere ve Fransa - ilişkin olarak Marx, genellikle, kimi zaman devleti kontrol edenin bir bütün olarak yönetici sınıf değil, onun bir kesimi olduğu[33] ve devleti fiilen idare edenlerin pekâlâ ekonomik bakımdan egemen bulunmayan bir sınıfa ait olabilecekleri[34] noktasına değinir. Marx bunun devletin sınıf niteliği ile mülkiyet çıkarlarının bekçisi ve savunucusu olma rolünü *temelden* etkilediğini ileri sürmese bile, bu görüş Marx'ın devletin taraflılığının işleyişi görüşüne açıkça bir esneklik unsuru sokar. Bu esneklik de bir ölçüde yönetici sınıfın farklı kesimleri arasındaki rekabet, On Saat Yasası gibi emek açısından elverişli önlemlerin geçişini oldukça kolaylaştırabilir diyedir[35].

Bunun yanında, devletin bağımsız rolünün en uç görünümü otoriter kişi egemenliğinde, Bonapartizmde bulunur. Marx'ın bu fenomenle ilgili en geniş tartışması, Aralık 1851 ile Mart 1852 arasında yazılmış *Louis Bonaparte'ın 18. Brumaire'i*'nde yer alır. Bu tarihsel incelemesinde Marx, Louis Bonaparte'ın *coup*

d'état'sının kurmuş olduğu egemenliğin kesin niteliğini ayrıntılarıyla ortaya koymak için çok çaba harcıyordu.

Coup d'état, diye yazıyordu Marx, «Bonaparte'ın parlamento üzerinde, yürütme gücünün yasama gücü üzerindeki zaferiydi»; parlamentoda «ulus, kendi genel iradesini yasa düzeyine çıkarıyor, yani yönetici sınıfın yasasını ulusun genel iradesi durumuna getiriyordu». Bunun karşısında «ulus, yürütme gücünün önünde her türlü özel iradeden vazgeçer ve yabancı bir iradenin emrine, otoriteye boyun eğer». «Bunun için Fransa, sadece bir bireyin despotizmi altına, dahası, otoritesi bulunmayan bir bireyin otoritesi altına girecek bir sınıf despotizminden kurtulmuş görünür. Mücadele öyle bir tarzda çözümlenmiş gibidir ki, aynı derecede güçsüz ve aynı derecede suskun tüm sınıflar tüfek dipçiğinin önünde dizüstü çöküyorlar»[36].

Marx daha sonra şunları belirterek devam eder: «muazzam bürokratik ve askeri örgüte, geniş katmanları kucaklayan usta devlet aygıtına, yarım milyonluk bir ordunun yanısıra sayıları yine yarım milyona varan bir memurlar kalabalığına sahip bu yürütme gücü, Fransız toplumunun gövdesini bir ağ gibi saran ve bütün gözeneklerini tıkayan bu dehşet verici asalak yapı»[37]. Mutlak monarşi günlerinde boy vermiş bu bürokratik güç, diye yazıyordu Marx, «Restorasyon döneminde, Louis Philippe döneminde ve parlamenter Cumhuriyet döneminde, ne denli kendi iktidarını kurmaya çalışırsa çalışsın, yönetici sınıfın aleti» iken, başlangıçta «burjuvazinin sınıf egemenliğini hazırlamanın aracı»[38] olmuştu. Ancak *coup d'état* devletin rolünü görünür derecede değiştirmişti: «yalnızca ikinci Bonaparte döneminde devlet, kendisini tamamen bağımsız duruma getirmişe benzer». «Devlet aygıtı, sivil toplum karşısında konumunu öylesine baştan aşağı sağlamlaştırmıştı ki, 10 Aralık Derneği'nin başkanı /yani, Louis Bonaparte/ onu yönetmeye yetiyor...»[39].

Bu, Marx'ın belirli bir sınıftan bağımsız ve topluma baskın çıkan bir Bonapartist devlet görüşüne vardığını ortaya koyar. Ancak Marx sık sık aktarılan bir pasajla devam eder: «Buna karşın devlet iktidarı havada asılı kalmaz. Bonaparte bir sınıfı, o sırada Fransız toplumunun en kalabalık sınıfını, *küçük toprak sahibi köylülüğü* temsil eder[40]. Bununla beraber kendi aralarında birliklerinin bulunmayışı, bu sınıfı, «ister bir parlamento, ister bir meclis aracılığıyla olsun, kendi adlarına kendi sınıf çıkarlarını savunmaktan aciz» duruma getirir[41]. Bu nedenle onlara, «aynı zamanda efendileri gibi, üzerlerindeki bir otorite gibi, onları öteki sınıflara karşı koruyan, yukardan yağmuru ve gün ışığını gönderen sınır tanımaz bir hükümet gücü gibi görünmesi zorunlu olan» bir temsilci gerekir. «Bu yüzden küçük toprak sahibi köylülerin siyasal etkisi, kesin ifadesini toplumu kendisine bağımlı kılan yürütme gücünde bulur»[42].

Buradaki «temsil» sözcüğü karışıklık yaratmaktadır. Bu bağlamda ona yüklenebilecek tek anlam, küçük toprak sahibi köylülerin çıkarlarının Louis Bonaparte tarafından temsil edilmesini *ummalarıdır*. Ama bu, Louis Bonaparte'ı ya da devleti onların iradesinin basit bir aracı durumuna getirmez; olsa olsa, yürütme gücünün hareket serbestliğini bir derece kısıtlayabilir. Marx ayrıca şunları yazar: «Kendini bağımsız bir güç durumuna getirmiş yürütme otoritesi olarak Bonaparte, kendi misyonunun «burjuva düzeni» kollamak olduğunu hisseder. Ancak bu burjuva düzeninin kuvveti orta sınıftadır. Bu yüzden Bonaparte kendisini orta sınıfın temsilcisi sayar ve bu anlayışla kararnameler çıkarır. Bununla birlikte Bonaparte bir şeyse eğer, bunun tek nedeni, bu orta sınıfın siyasal gücünü kırması ve günden güne yeniden kırmasıdır». Ve yine, «burjuvazi karşısında Bonaparte, kendisini, aynı zamanda halkın aşağı sınıflarını burjuva toplumun çatısı içinde mutlu etmek isteyen, köylülerin ve genelde halkın temsilcisi olarak görür... Ama hepsin-

den önce 10 Aralık Derneği'nin başkanı olarak, kendisinin, *yakın çevresinin*, hükümetinin ve ordusunun ait olduğu *lumpen-proletaryanın* temsilcisi olarak görür...»[43].

Louis Napoleon şu ya da bu sınıfı bu temelde «temsil» edebilir (ve Marx, kişinin «çelişkili görevi» ile «hükümetinin çelişkilerini, önce bir sınıfı, sonra bir başka sınıfı, bir kazanmaya bir aşağılamaya çalışan ve onların hepsini ayrımsız karşısına çıkaran karmakarışık el yordamı ilerleyişini»[44] vurgular). Ancak Bonaparte'ın insiyatif yetkisi, herhangi bir sınıfın, ya da bir sınıfın herhangi bir kesiminin özel arzu ve istemlerinden çok büyük ölçüde zarar görmemiş kalır.

Öte yandan bu, Marx açısından, Bonapartizmin birbiriyle mücadele eden sınıflar arasında herhangi bir anlamda tarafsız kaldığı anlamını *taşımaz*. Bonapartizm tüm sınıfları temsil ettiğini ve toplumun bütününün somutlaşması olduğunu *iddia edebilir*. Ancak onun varlığı ve doğuşu, aslında varolan toplumsal düzeni ve sermayenin emek üzerindeki egemenliğini sürdürme ve kuvvetlendirme amacına yöneliktir. Bonapartizm ve İmparatorluk, diye çok daha sonra *Fransa'da İç Savaş*'ta yazıyordu Marx, burjuva Cumhuriyet'i kesinlikle başarıya ulaştırmıştı, çünkü «Bonapartizm, burjuvazinin ulusu yönetme yeteneğini çoktan yitirmiş, işçi sınıfının ise henüz kazanamamış olduğu bir zamanda olanaklı olan tek yönetim biçimiydi»[45]. Kesinlikle onun egemenliği altındaydı ki, «siyasal kaygılarından kurtulmuş burjuva toplumu, kendisinin bile beklemediği bir gelişme göstermiştir»[46]. En son Marx, daha sonra, Napoleon'un emperyal rejimini kastederek «emperyalizm» diye nitelediği şeyi karakterize eder: «Yeni doğmuş orta sınıf toplumunun feodalizmden kurtuluşunun aracı olarak geliştirmeye başladığı ve her yanıyla gelişmiş burjuva toplumunun sonunda emeğin sermaye tarafından köleleştirilmesinin bir aracına dönüştürdüğü Devlet iktidarının, aynı zamanda, en değersiz ve en son biçimidir»[47].

Engels de, Marx'ın ölümünden bir yıl sonra yazılan *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*'nde şunları not eder: «Bununla birlikte, savaşan sınıfların birbirleriyle çok yakın bir denge kurdukları öyle olağan dışı dönemler vardır ki, devlet iktidarı bir süre, görünüşte bir aracı olarak, ikisinden de belli bir derecede bağımsızlık kazanır»[48]. Ancak Engels'in sözünü ettiği bağımsızlık, Marx'ın aklında olanı çok aşar gibidir. Böylece Engels, «proletaryayı burjuvaziye, burjuvaziyi de proletaryaya karşı kullanan» İkinci İmparatorluğa ve «kapitalistler ile işçilerin birbirleri karşısında dengede durdukları ve onların sırtından kuvvetten düşmüş vurdumduymaz Prusyalı junkerlerin aynı ölçüde çıkar sağladıkları» Bismarck'ın Alman İmparatorluğu'na değinir[49].

Marx için Bonapartist devlet, *siyasal açıdan* belirli bir sınıftan ne denli bağımsız olabilirse olsun, ekonomik ve toplumsal açıdan egemen olan sınıfın koruyucusu kalır ve sınıflı bir toplumda başka türlüsü de olamaz.

Marx, *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*'nde devletteki bürokratik unsura ve onun «devletin amacını bürokrasinin amacına, bürokrasinin amacını devletin amacına dönüştürme»[50] girişimine uzun ve çapraşık bir pasaj ayırmıştı. Ama ancak 1850'lerin başlarındaydı ki Marx, devletin gerçekten «toplumun üstünde» durur göründüğü bir toplum tipiyle, yani, Marx'ın düşüncesindeki yeri son zamanlarda çok fazla ilgi uyandıran, «Asya üretim tarzı»na dayalı toplumlarla yakından ilgilenmeye başladı[51]. Marx *Eleştiri*'de, «siyasal alanın tek bir bireyin kişisel kaprisinden başka bir şey olmadığı, siyasal alanın, madde gibi, bir köle olduğu»[52] Asyatik despotizme şöyle bir değinirken, bu olgu 1859'da Marx'ın dört ana tarihsel evresinden birisi durumuna gelmişti: «Kaba hatlarıyla,» diye yazıyordu Marx *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'daki ünlü Önsöz'de, «Asyatik, antik çağ, feodal ve modern burjuva üretim tarzları, toplumun ekono-

mik oluşumunun ileriye doğru gelişen çağları olarak isimlendirilebilir»[53].

Marx'ın bu konuda asıl ilgilendiği ülkeler Hindistan ve Çin ile «yarı-Asya» yani «yarı-Doğu» devleti olarak Rusya'ydı. Asya üretim tarzının, Marx ve Engels için, çarpıcı bir ayırdedici özelliği vardı, toprakta özel mülkiyetin bulunmayışı: «bu,» diye Marx 1853'te Engels'e yazıyordu, «Doğu cenneti için bile gerçek anahtardır...»[54] «Asyatik biçimde (ya da en azından ağırlıkla öyle olan yerlerde),» diye not ediyordu, «mülkiyet yoktur, kişisel zilyedlik durumu vardır; topluluktan gerçek mülk sahibi diye sözedilişi doğrudur»[55]. Asyatik üretimde, diye ayrıca belirtiyordu, «gerçek toprak sahibi» devlettir[56]. Yine şunları yazıyordu Marx: Bu sistemde, doğrudan üreticiler «özel bir toprak sahibiyle karşı karşıya olmayıp, daha çok, Asya'daki gibi, topraklarının sahibi ve aynı zamanda hükümdarları olarak üzerlerinde duran bir devlete doğrudan bağımlıdırlar». «Devlet,» diye devam ediyordu, «o zaman üstün efendidir. Burada egemenlik, ulusal çapta yoğunlaşmış toprak sahipliğindedir. Ama öbür yandan, hem özel hem ortak sahipliği ve toprağın kullanımı bulunmasına rağmen, toprakta hiç özel mülkiyet yoktur»[57].

İklim ve toprak koşullarının dayattığı Asya üretim tarzının ilk zorunluluğu, kanallar ve su şebekeleriyle yapılan yapay sulamadır. Gerçekten, diye yazıyordu Marx, bu, «Doğu tarımının temeli»ydi. Flanders ve İtalya gibi ülkelerde suyun ekonomik ve ortak kullanılması gereksinimi özel girişimi gönüllü işbirliğine girmeye itiyordu. Ama «gönüllü işbirliklerinin hayata geçmesi için uygarlığın çok geri, toprak genişliğinin ise çok büyük olduğu Doğu'da, Hükümet'in merkezi iktidarının müdahalesi» gerekliydi. «Bundan dolayı bütün Asyatik yönetimlere düşen ekonomik işlev, kamu hizmetlerini sağlama işlevidir»[58].

Marx son olarak *Grundrisse*'de, «küçük toplulukların üstünde asılı duran despotik yönetim»den söz

eder[59] ve o yönetimi şöyle tanımlar: «Bütün bu küçük yaygın yapıların üstünde duran ve *her şeyi kucaklayan birlik*... çünkü *birlik* mülkün asıl sahibidir ve ortak mülkiyetin gerçek ön koşuludur, birlik için çok sayıda gerçek, tikel topluluklardan ayrı ve üstün bir şey olarak görünmek son derece olanaklıdır... burada despot, bütün çeşitli küçük toplulukların babası, yani tümünün ortak birliğini gerçekleştiren olarak görünür»[60].

Bu yüzden Marx'ın devleti, Asyatik despotizm koşullarında, toplumdaki egemen güç olarak, toplumun bütün üyelerinden bağımsız olup hepsine baskın çıktığı biçiminde değerlendirdiği, devletin idaresini denetimleri altında bulunduranların toplumun güvenilir hâkimleri oldukları açıktır. Karl Wittfogel, Marx'ın bu temayı 1850'lerden sonra izlemediğini ve «son dönem yazılarında, önceden siyasal çerçevesini vurguladığı geniş ölçekli su şebekelerinin bu kez teknik yanını vurguladığına» dikkat çekmiştir[61]. Bunun nedeni, diye Profesör Wittfogel'i ileri sürer, «açıkça, Doğu despotizmi kavramının, Marx'ın doğruyu arayışını felce uğratan unsurları içermekte oluşudur»[62]; konu hakkındaki «gerilemeleri» bundan ötürüdür. Ancak Marx'ın konuya ilgi duymayışının açıklaması çok daha basit ve çok daha az rahatsız edici görünür. Marx, 1860'larda ve 1870'lerin başlarında esas olarak Batı kapitalizmiyle ilgileniyordu. Dahası, bürokratik despotizm kavramının onda büyük bir dehşet uyandırabilmesi de güçtü, çünkü, gerçekte onun kapitalist toplumdaki en yakın karşılığını, yani Bonapartizmi enine boyuna işlemiş ve onu Asya toplumlarında karşılaşılandan tümüyle farklı bir fenomen olarak analiz etmişti. Lichtheim'ın yaptığı gibi, kapitalizm-sonrası toplumda «bürokrasi sorunundan Marx'ın bir nedenle kaçındığını»[63] ileri sürmek de doğru olmaz. Tersine, 1860'ların sonları ile 1870'lerin başlarında Marx'ın düşüncesinde bürokrasi sorununun canalıcı bir öge olduğu söylenebilir. Onun bu soruna ve devlete duyduğu ilgi, ifadesini, bu dö-

nemde kapitalizm-sonrası toplumlardaki siyasal iktidarın niteliğini tartışmasında ve özellikle proletarya diktatörlüğü görüşünde bulur. Bu konu Marx'ı en son 1851-52'de uğraştırmıştı. Sorun hemen hemen yirmi yıl sonra, Paris Komünü'yle, Marx'ın Birinci Enternasyonal'de anarşizme karşı verdiği mücadelelerle ve Alman Sosyal-Demokrasisi'nin program bildirileriyle tekrar öne çıktı. Şimdi dikkatimizi çevirmemiz gereken ve Marx'ın devlet üstüne çalışmasının en önemli ve en çok yanlış anlaşılan yönlerinden birisi budur.

İlk önce proletarya diktatörlüğünden açıkça ayırdedilmesi gereken demokratik ve temsili cumhuriyete dönmeliyiz: Marx için bu iki kavramda ortak olan hiçbir yan yoktur. Karışıklığı yaratan unsurlardan biri, Marx'ın demokratik cumhuriyetin sınıf niteliğini sert biçimde suçlamakla birlikte, ortaya çıkışını yine de desteklemesidir. Oysa çelişki sadece görünürdedir. Marx, demokratik cumhuriyeti *burjuva toplumdaki* en ileri siyasal rejim tipi sayıyor, onun daha geri ve «feodal» siyasal sistemler karşısında egemen olduğunu görmeyi arzuluyordu. Ama demokratik cumhuriyet onun açısından yine bir sınıf egemenliği sistemi, aslında burjuvazinin en dolaysız biçimde egemen olduğu sistem olarak kaldı.

Marx'ın bakış açısından, demokratik cumhuriyetin sınırlılıkları özellikle Mart 1850'de Engels'le birlikte yazdıkları *Merkez Komitesinin Komünist Birliğe Çağrısı*'nda belirtilir. «Bütün toplumu devrimci proleterler adına devrimcileştirme arzusundan uzak olan demokratik küçük burjuvazi,» diye yazıyorlardı, «toplumsal koşullarda, o sayede varolan toplumun kendisi açısından olabildiğince katlanılabilir ve rahat hale getirileceği bir değişiklik için uğraşır». Bu yüzden «bürokrasinin kırpılarak ve temel vergilerin büyük toprak sahiplerine ve burjuvaziye kaydırılmasıyla devlet harcamalarının azaltılması... kamu kredi kurumları ve tefecilik aleyhindeki yasalarla büyük sermayenin kü-

çük sermaye üzerindeki baskısına son verilmesi... feodalizmin tamamen tasfiye edilmesiyle kırda burjuva mülkiyet ilişkilerinin kurulması» gibi önlemlerin alınmasını isteyeceklerdir. Ama amaçlarına ulaşmak için «onlara ve müttefiklerine - köylülere - çoğunluk sağlayacak ya anayasal, ya da cumhuriyetçi bir demokratik devlet yapısına, ayrıca komünal mülkiyet ve şimdi bürokratlarca yerine getirilen bir dizi işlev üzerinde doğrudan denetim kurmalarını sağlayacak demokratik bir komünal yapıya»[64] gereksinimleri olacaktır. Bununla birlikte, diye ekliyorlardı, «işçilere gelince, onların eskisi gibi ücretli işçi kalacakları kesindir. Demokratik küçük burjuvazi işçiler için sadece daha iyi ücretler ve daha güvenli bir yaşam arzu eder... az çok gizli sadakayla işçilere rüşvet vermeyi ve konumlarını o an için katlanılabilir duruma getirerek devrimci potansiyellerini kırmayı ümit eder»[65].

Ancak, diye Marx ve Engels devam ederler, «bu istemler proletarya partisine hiçbir şekilde yetmez». Küçük burjuva demokratlar devrimi olabildiğince çabuk bir sonuca ulaştırmaya çalışırlarken, «az çok mülk sahibi bütün sınıflar egemen konumlarından uzaklaştırılana, proletarya devlet iktidarını fethedene ve proleterlerin yalnız bir ülkede değil, dünyanın bütün egemen ülkelerindeki birliğinin, bu ülkelerin proleterleri arasındaki rekabetin ortadan kalktığı ve en azından belli başlı üretici güçlerin proletaryanın ellerinde toplanmış bulunduğu bir noktaya kadar gelişmesine dek, devrimi sürekli kılmak bizim sorunumuz ve bizim görevimizdir. Bizim için sorun özel mülkiyetin değişikliğe uğratılması değil ortadan kaldırılmasıdır, sınıf karşıtlıklarının üstünün örtülmesi değil sınıfların yokedilmesidir, varolan toplumun iyileştirilmesi değil yeni bir toplum kurulmasıdır»[66].

Aynı zamanda, proletarya partisinin istem ve amaçları en ileri ve radikal küçük burjuva demokratlarının bile kabul edebileceğinin çok ilerisine giderken, devrimciler onlara koşullu destek vermeli ve de-

mokrat hareketi daha radikal yönlere itmeye çalışmalıdırlar[67]. Sırası gelmişken, Marx'ın daha sonraki tüm radikal reform hareketlerine karşı tutumunu belirleyen ve 1864'te Birinci Enternasyonal'in *Kuruluş Çağrısı*'nda olduğu gibi On Saat Yasası'nı, ya da kooperatif hareketinin ilerlemelerini «emeğin ekonomi politiğinin mülkiyetin ekonomi politiği üzerindeki»[68] zaferleri olarak alkışlamaya götüren kesinlikle aynı stratejiydi.

1850'de Marx ve Engels ayrıca, proleter devrimcilerin temel görevlerinden birisinin küçük burjuva devrimcilerinin merkeziyetçilikten uzaklaşma eğilimlerine karşı çıkmak olduğunu öne sürmüşlerdi. Oysa «işçiler yalnızca tek ve bölünmez bir Alman cumhuriyeti için uğraşmakla yetinmemeli, ayrıca bu cumhuriyet içinde iktidarın devlet otoritesinin ellerinde en kesin biçimde toplanması için çalışmalıdırlar...»[69]

Bu yalnızca Marx'ın (ve Engels'in) çalışmasındaki en aşırı «devletçi» reçete - Marx'ın bu konudaki ilk «Hegelci» bildirilerini bir kenara bırakırsak, türünün tek örneği - olmakla kalmaz. Daha önemlisi, bu reçetenin proleter devrimi için *değil*, burjuva demokratik devrim için düşünülmüş olmasıdır[70]. Marx ve Engels 1850'de, Alman işçilerinin «uzun süreli bir devrimci gelişmeden tamamen geçmeksizin iktidarı elde edemeyeceklerine ve kendi sınıf çıkarlarına ulaşamayacaklarına» inanıyor ve bunu *Merkez Komitesinin Çağrısı*'nda belirtiyorlardı[71]. Proleter devrimi demokratik cumhuriyetten tümüyle değişik bir egemenlik biçiminin, proletarya diktatörlüğünün doğuşunu görecektir.

Mart 1852'de J. Weydemeyer'e yazdığı ünlü mektubunda da Marx şunları söylerken bu kavrama verdiği büyük önemi koymuştu: «Modern toplumda sınıfların ya da onlar arasındaki mücadelelerin varlığını keşfetmenin onuru hiç de bana ait değildir, benim yeni olarak yaptığım, (1) *sınıfların varlığının* yalnızca *üretimin gelişmesindeki belirli tarihsel evrelerle* bağlantılı olduğunu, (2) sınıf mücadelesinin ister is-

temez *proletarya diktatörlüğüne* vardığını, (3) bu diktatörlüğün *bütün sınıfların kaldırılmasına* ve *sınıfsız bir topluma* geçişten başka bir şey olmadığını kanıtlamak olmuştur»[72].

Ne yazık ki Marx, proletarya diktatörlüğünün asıl olarak *neyi* gerektirdiğini ve daha özelde devletle nasıl bir ilişki içine girdiğinin özgün bir tanımını yapmıyordu. Hal Draper'in son derece iyi belgelenmiş bir makalesinde, proletarya diktatörlüğünün «*toplumsal bir tanım*, siyasal iktidarın sınıf niteliğinin açıklanması» olduğu ileri sürülmüştür. «Proletarya diktatörlüğü, yönetim makinesinin biçimleri hakkında bir açıklama değildir»[73]. Kanımca ise tersine, Marx açısından, proletarya diktatörlüğü *hem* siyasal iktidarın sınıf nieliğinin bir açıklaması, *hem de* siyasal iktidarın kendisinin tanımıdır. Aslında onun sınıf niteliğini güvence altına alan da, proletarya diktatörlüğüyle tanımlanan siyasal iktidarın doğasıdır.

Marx, *18. Brumaire*'de düşüncesinin temel bir temasını oluşturan bir noktayı, önceki bütün devrimlerin «onu kırmak yerine bu /devlet/ aygıtı/nı/ yetkinleştirdiğini» belirtmişti. «Birbiri ardısıra egemenlik kurmak için mücadele eden partiler, bu dev devlet yapısını ele geçirmeyi galip gelenlerin baş ganimeti sayıyorlardı»[74]. Hemen hemen yirmi yıl sonra *Fransa'da İç Savaş*'ta, yine, önceki bütün devrimlerin «her yerde hazır bulunan sürekli ordu, polis, bürokrasi, ruhban sınıfı ve yargıçları gibi organlara sahip merkezi Devlet iktidarını» nasıl sağlamlaştırdığını ve bunun yanında, devletin siyasal niteliğinin «toplumdaki ekonomik değişikliklerle zamandaş olarak» nasıl değiştiğini vurguluyordu. «Modern tarihin ilerleyişinin sermaye ile emek arasındaki sınıf karşıtlığını geliştirip, genişletip, şiddetlendirmesiyle aynı anda, Devlet iktidarı, gitgide daha çok sermayenin emek üzerindeki ulusal çapta iktidarı, toplumsal kölelik için örgütlenmiş bir kamu gücü, bir sınıf despotizmi aygıtı niteliğine bürünüyordu. Sınıf mücadelesinde ileri bir evre-

ye işaret eden her devrimden sonra, Devlet iktidarının salt baskıcı niteliği giderek daha açık biçimde ortaya çıkar»[75].

Draper'in not ettiği gibi, Marx bütün müdahale yıllarında proletarya diktatörlüğüne hiç değinmemişti. Paris Komünü'nü gerçekten de böyle tanımlamamıştı. Ama Komün'de öncelikle alkışladığı, önceki toplumsal sarsıntılara karşıt olarak, devlet iktidarının daha çok sağlamlaştırılması için değil, yıkılması için çalışılmış olmasıdır. Komün'ün istediği, diyordu, «o zamana dek toplumun sırtından beslenen ve toplumun özgür hareketini köstekleyen asalak Devlet'in emmiş olduğu bütün güçleri toplumsal yapıya geri vermiş»[76] olmaktı. Marx ayrıca, Komün'ün halkçı, demokratik ve eşitlikçi niteliği ile «yalnızca belediye idaresinin değil, o zamana dek Devlet'in yürüttüğü tüm insiyatifin de Komün'ün ellerine veriliş» tarzına ağırlık verir[77]. Hatta, komüni tipi yönetim biçimi «en küçük kırsal yörelere» bile uygulanacakken, «ulusun birliği bozulmayacak, tam tersine, Komünal Anayasa tarafından örgütlenecek ve (ulusun asalak bir urundan başka bir şey olmadığı halde, ulustan bağımsız olan ve ona baskın çıkan o birliğin somutlaşması olduğunu iddia eden) Devlet iktidarının yıkılmasıyla bir gerçeklik olacaktır»[78].

Fransa'da İç Savaş için yazdığı notlarda Marx, Komün'ün devlet iktidarını parçalayışına verdiği önemi, yayımlanmış metindekinden bile daha fazla aydınlığa kavuşturur. Marx'ın tüm soruna yaklaşımına katkıda bulunan kanıt olarak Notlar'dan alınan aşağıdaki pasaj son derece açıklayıcıdır: «Bu /yani, Komün/,» diye yazıyordu, «şuna ya da buna, Devlet iktidarının meşru, anayasal, cumhuriyetçi ya da Emperyalist biçimine karşı bir Devrim değildi. O, *Devlet*'in kendisine karşı bir Devrim, halkın kendi toplumsal yaşamını kendisi adına toplumun bu doğaüstü düşüğünden geri alışıydı. Devleti yönetici sınıfın bir kesiminden bir başka kesimine aktaracak bir devrim değil, bu iğrenç

Sınıf egemenliği /aynen/ aygıtını çökertecek bir Devrimdi... İkinci İmparatorluk, Devlet'in bu gaspedilişinin son biçimiydi? /aynen/. Komün, devletin kesin yadsınması ve dolayısıyla 19. yüzyıl toplumsal Devrimi'nin başlangıcıydı»[79]. Marx'ın Komün'e ilişkin yargısı tam anlamına bu tür görüşler ışığında kavuşur: bu «temel olarak işçi sınıfı hükümeti,» diye yazıyordu, «emeğin ekonomik kurtuluşunun gerçekleşmesinin sağlandığı, en son bulunmuş siyasal biçimdi»[80].

Engels, Marx'ın ölümünden çok sonra, Paris Komünü'nü proletarya diktatörlüğü olarak tanımlarken[81], Marx'ın böyle bir tanım yapmadığı kuşkusuz doğrudur. Bunun nedeni oldukça açık gibidir. Şöyle ki, Marx için proletarya diktatörlüğü ulusal çaptaki bir sosyalist devrimin sonucu olacaktır. Komün ise, Marx'ın 1881'de yazdığı gibi, «sadece bir kentin olağanüstü koşullardaki ayaklanmasıydı,» «Komün'ün çoğunluğu hiçbir şekilde sosyalist değildi ve olamazdı»[82]. Buna karşın, haklı olarak, Marx için Komün'ün, siyasal iktidarın kurumlarından arındırılmasıyla, kendi proletarya diktatörlüğü kavramının temel unsurlarını somutlaştırdığı düşünülebilir.

En genelde, doğru kabul edilegelmiş olan kesinlikle karşıt görüştür. Lichtheim'in *Marxism* adlı yapıtındaki şu açıklama, bu konudaki geniş bir görüş birliğinin tipik örneğidir: «Onun (Marx'ın) devlete düşmanlığı, geçiş dönemindeki siyasal egemenliğe ilişkin kesinlikle otoriter bir doktrinle kontrol altında tutuluyordu: tarihin çöp sepetine atılmadan önce, devlet diktatoryal yetkiler kullanacaktı. Değişik terimlerle anlatırsak, otorite özgürlüğü başlatacaktı - Proudhon'u ve Bakunin'i telâşa düşürse bile Marx'ı kaygılandırmayan, tipik bir Hegelci paradoks...»[83]

Marx'ın «kesinlikle otoriter bir doktrin»e sahip olduğu görüşünün eksikliği, Marx'tan inandırıcı bir kanıtla desteklenmeyişinin yanısıra onu doğrudan çürüten pek çok kanıtın bulunuşudur.

Marx, Enternasyonal'deki anarşistlerin kuşkusuz baş muhalifiydi. Ama hatırlatmaya değer ki, Marx'ın anarşistlerle asıl kavgası, her şeyden önce sosyalist devrim mücadelesinin hangi tarzda sürdürülmesi gerektiğiyle ilgiliydi. Anarşistlerin basit politikaya ya hep ya hiç itirazlarına karşı, Marx varolan siyasal çerçeve içinde siyasal katılma gereğinde ısrar ediyordu. Kavga ayrıca uluslararası işçi hareketinin gerekli kıldığı örgütlenme tipi sorunuyla ilgiliydi, Marx Enternasyonal Genel Konseyi'nin ona katılan örgütleri bir *derece* kontrol etmesinde ısrarlıydı.

Devletin geçiş döneminde oynadığı role gelince, 1872'de Genel Konsey'in anarşistlere karşı çıkardığı ve büyük olasılıkla Marx'ın yazdığı «özel genelge»deki, *Les Prétendues Scissions dans l'Internationale*, iyi bilinen pasaj vardır: «Tüm sosyalistlerin anarşizmden anladıkları şudur: proleter hareketinin amacı, sınıfların kaldırılması, gerçekleşir gerçekleşmez, gördüğü işlev büyük bir üreticiler çoğunluğunu çok küçük bir sömürücüler azınlığının boyunduruğu altında tutmak olan devlet gücü yokolacak ve hükümet işlevleri basit idari işlevlere dönüşecektir. İttifak /yani, Bakunin'in Sosyalist Demokrasi İttifakı/ ise olayı tersine çevirir. İşçilerin saflarındaki anarşizmin, toplumsal ve siyasal biçimlerin sömürücülerin ellerinde güçlü biçimde yoğunlaşmasını kırmakta yanılmaz bir aracı olacağını ilân eder. Bu gerekçeyle, Enternasyonal'den, eski dünya bizim örgütümüzü ezmenin yollarını aradığı zaman, örgütün anarşiyle değiştirilmesini ister. Uluslararası polis daha fazlasını isteyemezdi...»[84].

Bunun otoriter bir metin olarak yorumlanabilmesinin güç olduğu gibi, Marx'ın Ocak 1873'teki yakınma sözleri de kesinlikle böyle yorumlanamaz. Lenin'in *Devlet ve Devrim*'de aktardığı bu sözlerde Marx şöyle diyordu: «Eğer işçi sınıfının siyasal mücadelesi şiddetli biçimler alır ve işçiler burjuvazinin diktatörlüğü yerine bu devrimci diktatörlüğü kurarlarsa, korkunç bir suç, ilkeleri ihlâl etme suçunu işlerler, çün-

kü silâhlarını bırakıp devleti kaldırmak yerine, sefil, kaba ve günlük ihtiyaçlarını karşılamak, burjuvazinin direnişini ezmek için devlete devrimci ve geçişçi bir biçim verirler...»[85]

Alman Sosyal-Demokrat Partisi'nin Gotha Programı'na 1875 yılında yazdığı kenar notlarında da Marx'ın «kesinlikle otoriter doktrini»ne ilişkin pek kanıt yoktur. Bu notlarda Marx, programın «özgür devlet»e değinişine sertçe saldırıyordu («özgür devlet- nedir bu?») ve bu, Marx'ın «özgür devlet»in terim olarak bir çelişki taşıdığı inancıyla tamamen uyuşur. Marx sonra da şöyle soruyordu: «Devlet, komünist toplumda hangi dönüşümlerden geçecektir? Başka bir deyişle, devletin şimdiki işlevlerine benzeyen hangi toplumsal işlevler varlığını koruyacaktır?» Buna rağmen Marx soruyu yanıtlamıyor, sadece, ancak «bilimsel olarak» yanıtlanabileceğini, «halk sözcüğüyle devlet sözcüğünü bin kez değiştirmekle sorunun çözümüne bir milim bile yaklaşılamayacağını»[86] söylüyordu. Marx sonra devam eder: «Kapitalist toplum ile komünist toplum arasında birinin ötekine devrimci dönüşümü dönemi uzanır. Bu ayrıca, devletin *proletaryanın devrimci diktatörlüğünden* başka bir şey olamayacağı bir siyasal geçiş dönemine denk düşer»[87].

Bu, konuyu fazla geliştirmediği gibi, en küçük bir «otoriter» etki de sağlamaz. Marx, *Gotha Programının Eleştirisi*'nde (önceden hep yaptığı gibi) demokratik cumhuriyet ile proletarya diktatörlüğü arasına keskin bir çizgi çekiyordu. Engels de, 1891'de demokratik cumhuriyetin «hatta proletarya diktatörlüğünün özgül biçimi»[88] olduğunu yazarken apaçık hatalıydı. Tam tersine, Marx'ın *Gotha Programının Eleştirisi*'ndeki demokratik cumhuriyete karşı eleştirel tutumu, proletarya diktatörlüğünü siyasal iktidarın tümüyle farklı ve ölçülmez derecede daha özgür bir biçimi olarak düşünmeye devam ettiğini gösterir. «Özgürlük,» diye yazıyordu bu yapıtında, «devleti, topluma yukarıdan dayatılan bir organ durumundan tamamen top-

luma bağlı bir organa dönüştürmekten ibarettir...»[89] Marx'ın proletarya diktatörlüğü dönemindeki devlete ilişkin görüşünün iyi bir tanımına benzer bu. Marx, Engels'in kendisinin ölümünden birkaç hafta sonra dile getirilmiş şu görüşünü hiç kuşkusuz benimserdi: «Proleter sınıfı, ilkin devletin örgütlü siyasal gücüne sahip olmak zorunda kalacak ve bunun yardımıyla kapitalist sınıfın direnişini bastırıp toplumu yeniden örgütleyecektir»[90]. Ama daha önce değinilen Ocak 1873'teki sözlerinin olası bir dışta tutulmasıyla, Marx'ın her zaman kapitalizm-sonrası siyasal iktidarın baskıcı yanlarından çok özgürleştirici yanlarını vurgulamayı seçmesinin bir anlamı vardır. Ayrıca, yayımlanması elbette düşünülmeyen *Fransa'da İç Savaş* için tuttuğu notlarda, işçi sınıfına «yeniden doğuş işinin kazanılmış çıkarların ve sınıf bencilliklerinin direnişiyle tekrar tekrar ağırlaştırılıp */aynen/* engelleneceği» uyarısını yapmış olması, ama Devlet'e bir baskı aracı olarak değinememesi biraz ilginçtir. Marx'ın söylediği şuydu: «Siyasal örgütlenmenin komün biçimiyle hemen büyük adımlar atılabilir» ve «kendileri ve insanlık için harekete geçme zamanı gelmiştir»[91].

Otoriter bir etki taşımaktan uzak olan Marx'ın devlet üstüne çalışmalarının tümü, yalnız uzak bir komünist toplumla ilgili olarak değil, onu önceleyecek geçiş dönemiyle ilgili olarak da güçlü bir anti-otoriter ve anti-bürokratik önyargıyla kaplıdır. Doğru, devlet bu dönemde gereklidir. Ama Marx'ın gözünde devleti hoşgörülebilir kılan tek şey, halkın katılımı ve halk egemenliğidir. Eğer Marx yanılacaksa, bu herhangi bir otoriter önyargı yüzünden değil, devletin özgürleştirici konumunun güçlüklerini büyük ölçüde olduğundan az gösterdiği içindir. Yine de bu, Marx'ın yazdığı dönemlerden sonraki sosyalist hareketlerin deneyimleri ışığında, belki onun bürokratik çehresinden oldukça daha az ciddi bir hata olarak değerlendirilebilir.

NOTLAR

1 K. Marx'tan F. Lassalle'a, 22 Şubat 1858, ve K. Marx'tan F. Engels'e, 2 Nisan 1858, *Selected Correspondence*, Moskova tarihsiz, s. 125, 126.
2 1843, K. Marx ve F. Engels, *Collected Works* (bundan sonra MECW olarak geçecek, Londra 1975, c. 3, s. 3-130.
3 MECW, c. 1, s. 202.
4 *Ibid.*, s. 100.
5 *Ibid.*, s. 241.
6 *Ibid.*, s. 337. Ayrıca Marx'ın Mayıs 1842 tarihli basın özgürlüğü üstüne makalesinde, «gerçekliğin sağlam zeminine yerleştirmektense imgelemin yaldızlı semalarına çıkararak özgürlüğü onurlandırdığını iddia eden Alman liberallerinin boş, belirsiz ve bulanık savlarına» horgörüyle değinişine dikkat edin (MECW, c. 1, s. 172; A. Cornu, *Karl Marx et Friedrich Engels. Leur Vie et Leur Oeuvre*, Paris 1958, c. II, s. 17).
7 Marx'tan A. Ruge'ye, Mayıs 1843, MECW, c. 3, s. 141; ayrıca bkz. Marx'tan Ruge'ye, Mart 1843, s. 133-34.
8 *Ibid.*, s. 21-22.
9 *Ibid.*, s. 81. Ayrıca bkz. J. Hyppolite, *Etudes sur Marx et Hegel*, Paris 1955, s. 123ff., ve M. Rubel, *K. Marx. Essai de biographie intellectuelle*, Paris 1957, s. 58ff.
10 *Ibid.*, s. 98-99.
11 *Ibid.*, s. 29-30.
12 *Ibid.*, s. 30-31.
13 *Ibid.*, s. 31.
14 *Ibid.*, s. 30.
15 *Ibid.*, s. 152.
16 *Ibid.*, s. 155-56.
17 *Ibid.*, s. 173.
18 Bkz. S. Avineri, «Marx and Jewish Emancipation,» *Journal of the History of Ideas*, c. XXV (Temmuz - Eylül 1964), s. 445-50.
19 MECW, s. 168-74.
20 *Ibid.*, s. 182.
21 *Ibid.*, s. 186-87.
22 K. Marx ve F. Engels, *The Holy Family*, Moskova 1956, s. 154.

23 *Ibid.*, s. 157. İtalikler orijinalde.
24 *Ibid.*, s. 163. İtalikler orijinalde.
25 *Ibid.*, s. 164.
26 *Ibid.*, s. 166.
27 K. Marx ve F. Engels, *The German Ideology*, New York 1939, s. 59. İtalikler orijinalde.
28 K. Marx, *The Poverty of Philosophy*, Londra 1936, s. 70.
29 K. Marx ve F. Engels, *Selected Works*, bundan sonra *S.W.* olarak geçecek, Moskova 1950, I, s. 35.
30 *Ibid.*, s. 51.
31 Örneğin bkz. J. Plamenatz, *German Marxism and Russian Communism*, Londra 1954, s. 144ff.; J. Sanderson, «Marx and Engels on the State,» *Western Political Quarterly*, c. XVI, no. 4 (Aralık 1963), s. 946-55'de.
32 Yukarıda aktarılan iki yazarın öne sürdükleri gibi.
33 Örneğin bkz. *The Class Struggles in France*, passim, *The 18th Brumaire of Louis Bonaparte*, passim.
34 Örneğin bkz. «The Elections in Britain,» K. Marx ve F. Engels, *On Britain*, Moskova 1953, s. 353ff'de. «Whigler burjuvazinin, sanayi ve ticari orta sınıfının *aristokrat temsilcileridir*. Burjuvazinin yönetim tekelini ve görev ayrıcalığını salt aristokrat aileler oligarşisine vermeleri koşuluyla, onlar da orta sınıfa, siyasal ve toplumsal gelişmeler boyunca *kaçınılamaz ve ertelenemez* duruma geldiklerini göstermiş tüm ödünleri verir ve almalarında yardım ederler» *(Ibid.*, s. 353. İtalikler orijinalde).
35 *Ibid.*, s. 368.
36 *Ibid.*, s. 300.
37 *Ibid.*, s. 301.
38 *Ibid.*, s. 302.
39 *Ibid.*, s. 302.
40 *Ibid.*, s. 302. İtalikler orijinalde.
41 Marx ayrıca, küçük toprak sahibi köylülerin çıkar benzerliklerinin «kendi ilçerinde hiçbir ortaklık, ulusal bağ ve siyasal örgüt yaratmadığına», bunun için «bir sınıf oluşturmadıklarına» dikkat çeker *(Ibid.*, s. 302). Marx'ın sınıf kavramına ilişkin ilginç bir tartışma için bkz. S. Ossowski, *Class Structure in the Social Consciousness*, Londra 1963, böl. V.
42 *S.W.*, I, s. 303.

43 *Ibid.*, s. 308-9.
44 *Ibid.*, s. 309.
45 K. Marx, *The Civil War in France, S.W.*, I, s. 470.
46 *Ibid.*, s. 470.
47 *Ibid.*, s. 470.
48 F. Engels, *The Origin of the Family, Private Poverty and the State, S.W.*, II, s. 290.
49 *Ibid.*, s. 290-91. Konu hakkında Engels'in başka yorumları için ayrıca bkz. C. Schmidt'e mektubu, 27 Ekim 1890, *S.W.*, II, s. 446-47'de.
50 MECW, c. 3, s. 40-54.
51 Örneğin bkz. K. Wittfogel, *Oriental Despotism*, Yale 1957, böl. IX; G. Lichteim, «Marx and the 'Asiatic Mode of Production'», *St. Anthony's Papers*, no. 14, Far Eastern Affairs (Londra, 1963)'de. Ayrıca K. Marx. *Pre-Capitalist Economic Formations*, E.J. Hobsbawm'un bir girişiyle, Londra 1964. Bu, Marx'ın *Grundrisse der Kritik der Politischen Ökonomie*, Berlin 1953 adlı yapıtının bir bölümünün çevirisidir.
52 MECW, c. 3, s. 32.
53 *S.W.*, I, s. 329.
54 K. Marx'tan F. Engels'e, 2 Haziran 1853, *Sel. Cor.*, s. 99.
55 K. Marx, *Pre-Capitalist Economic Formations*, s. 79.
56 *New York Daily Tribune*, 5 Ağustos 1853, Lichtheim, s. 94'-de.
57 K. Marx, *Capital*, Moskova 1962, III, s. 771-72.
58 K. Marx ve F. Engels, *The First Indian War of Independence* (1857-59), Moskova tarihsiz, s. 16. Marx, *Capital I*, s. 514, dipnot 2'de ayrıca, «Devletin Hindistan'da küçük ve birbiriyle bağı olmayan üretim birimleri üzerindeki kudretinin maddi temellerinden birisinin su kullanımının düzenlenmesi olduğuna», ve bunun yanında, «Nil'in yükseliş ve alçalışını önceden bilme zorunluluğunun Mısır astronomisini yarattığına ve beraberinde rahiplerin tarımın yöneticileri olarak egemen oluşuna yol açtığına» dikkat çeker *(Ibid.*, s. 514, dipnot 1); aynı temanın daha fazla geliştirilmesi için bkz. F. Engels, *Anti-Dühring*, Moskova 1962, s. 248.
59 K. Marx, *Pre-Capitalist Economic Formations*, s. 71.
60 *Ibid.*, s. 69. İtalikler orijinalde.
61 Wittfogel, s. 381.
62 *Ibid.*, s. 387.

63 Lichteim, s. 110.

64 K. Marx ve F. Engels, *Address of the Central Committee to the Communist League, S.W.*, I, s. 101.

65 *Ibid.*, s. 101.

66 *Ibid.*, s. 102.

67 *Ibid.*, s. 101.

68 *Ibid.*, s. 307-9.

69 *Ibid.*, s. 106.

70 Bu konuda, Engels'in Çağrı'nın 1885 basımına, bu pasajın Fransız devrimi deneyiminin «yanlış anlaşılmasına» dayandığını ve «yerel ve eyalet öz-yönetimlerinin» «ulusal merkezileşme»yle çelişmediğini açıklayan bir not eklemeyi gerekli sayması biraz ilginçtir *(Ibid.*, s. 107).

71 *Ibid.*, s. 108.

72 K. Marx'tan J. Weydemeyer'e, 5 Mart 1852, *Sel. Cor.*, s. 86. İtalikler orijinalde.

73 H. Draper, «Marx and the Dictatorship of the Proletariat,» *New Politics*, c. I, no. 4, s. 102'de. İtalikler orijinalde.

74 *S.W.*, I, s. 301.

75 *Ibid.*, s. 468-69.

76 *Ibid.*, s. 473.

77 *Ibid.*, s. 471.

78 *Ibid.*, s. 472.

79 *Marx-Engels Archives*, Moskova 1934, c. III (VIII), s. 324. İtalikler orijinalde. Dikkatimi bu notlara çektiği için M. Johnstone'a teşekkürlerimi iletirim. Ayrıca örneğin aşağıdaki pasaja dikkat edin: «O sınıf egemenliği aracını - Devleti, toplumun hizmetkârı olmanın yerine efendisi olarak gaspeden merkezi ve örgütlü hükümet gücünü - kıracak insanlar, yalnızca tüm sınıfları ve sınıf egemenliğini yoketmek için, tüm toplum adına kendilerince başarılacak yeni bir toplumsal görevle harekete geçmiş proleterlerdi. Devlet, onlara karşı hayata atılmıştı. Onlar tarafından da yıkılıyordu, özgül bir hükümet (merkezileşmiş) gücü olarak değil, onun en güçlü (toplumun ifadesi olmaktan görünüşte bağımsızlığa geçmiş) ve dolayısıyla, ayrıca en çıplak gerçekliği (içeride mutlak bozulma, dışarıda mutlak güçsüzlükte merkezlenen tepeden tırnağa rezillikle kaplanmış) olarak» *(Ibid.*, s. 326). Bu tür pasajların özgün İngilizce dizilişi, açıkça, sadece yayımlanması düşünülmeyen notlar olmalarındandır.

80 *S.W.*, I, 473.

81 «Son zamanlarda,» diye yazıyordu Engels *Fransa'da İç Savaş*'ın 1891 basımına *Giriş*'te, «Sosyal Demokrat dargörüşlülük, 'Proletarya Diktatörlüğü' sözünü duyunca bir kez daha yararlı bir dehşete kapılmıştır. Evet beyler, bu diktatörlük neye benzer, bilmek ister misiniz? Paris Komünü'ne bakın. O, Proletarya Diktatörlüğü'ydü» *(S.W.*, I, s. 440).

82 K. Marx'tan F. Domela-Niewenhuis'e, 22 Şubat 1881, *Sel. Cor.*, s. 410.

83 G. Lichtheim, *Marxism*, Londra 1961, s. 374.

84 G.M. Stekloff, *History of the First International*, Londra 1928, s. 179-80; ve J. Freymond, ed., *La Premiere Internationale*, Cenevre 1962, II, s. 295.

85 V.I. Lenin, *State and Revolution*, Londra 1933, s. 54.

86 K. Marx, *Critique of the Gotha Programme*, *S.W.*, II, s. 30.

87 *Ibid.*, s. 30. İtalikler orijinalde.

88 Akt. Lenin, *The State and Revolution*, s. 54. Lenin'in kendi yorumu da yanıltıcıdır: «Engels,» diye yazar, «burada özellikle çarpıcı bir tarzda Marx'ın yapıtlarının tümünde kızıl bir şerit gibi akan temel fikri, proletarya diktatörlüğüne en çok yaklaşanın demokratik cumhuriyet olduğu fikrini tekrarlar» *(Ibid.*, s. 54). Engels'in ifadesinden bu yorum çıkmaz ve bu görüş için ne söylenebilirse söylensin, demokratik cumhuriyetin proletarya diktatörlüğüne en yakın biçim olduğu görüşü Marx'ta yoktur.

89 *S.W.*, II, s. 29.

90 F. Engels'den P. Van Patten'e, 18 Nisan 1883, *Sel. Cor.*, s. 437.

91 *Marx-Engels Archives*, s. 334.

Kapitalist Devlet

Nicos Poulantzas'la İki Yazışma

Not: *Bu iki metinden ilki, Nicos Poulantzas'ın* New Left Review *dergisinin Kasım-Aralık 1969 tarihli 58. sayısında «Kapitalist Devlet Sorunu» başlığıyla yayımladığı ve benim* Kapitalist Toplumda Devlet *(1969) adlı kitabımla ilgili bir değerlendirme yazısına karşılık olarak yazılmış bir «yanıt»tı. Yine onun* Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar *(1973) adlı kitabının İngilizce çevirisinin yayımlanması nedeniyle yazılan ikinci metin ise* New Left Review'*nun Kasım-Aralık 1973 tarihli 82. sayısında, «Poulantzas ve Kapitalist Devlet» başlığıyla çıkmıştır.*

Poulantzas, gerek bu değerlendirmeye, gerekse Ernesto Laclau'nun «Siyasal Düzeyin Özgüllüğü: Poulantzas-Miliband Tartışması Çerçevesinde» başlıklı bir makalesine (Economy and Society, *c. 5, no: 1, Şubat 1975 sayısında çıkan bu makale E. Laclau,* Politics and Ideology in Marxist Theory, *Londra 1977, içinde yeniden basılmıştır),* New Left Review'*nun Ocak-Şubat 1976 tarihli 95. sayısında «Kapitalist Devlet: Miliband ve Laclau'ya Yanıt» başlıklı bir yazıyla yanıt verdi.*

İkinci metinde belirttiğim gibi, Poulantzas'ın Kapitalist Toplumda Devlet *isimli kitabımla ilgili değerlendirmesi ve benim bu değerlendirmeye «yanıt»ım büyük bir ilgi uyandırdığı gibi, «araççılar» (benim gibi) ile Poulantzas gibi «yapısalcılar» arasındaki bölünmeyi özetledi. Bunun bizim konumlarımıza aşırı*

basitleştirilmiş bir bakış olup olmadığı burada yanıtı aranması gerekmeyen bir sorudur. Ancak ben bu «tartışma»nın bir özelliğine dikkat çekmeyi isterim: bu tartışma kimi önemli sorunları aydınlığa kavuşturmaya ve (sanırım) tartışmayı ilerletmeye yardım etmiştir. Kendimin kesinlikle çok şey öğrendiğim bu tartışmanın belki Poulantzas'ta da etkisi olmuştur.

Bu iki metnin yeniden yayımlanması bana Poulantzas'ın çalışmaları hakkında bir şeyler söyleme fırsatı da veriyor. Hepsinden önce onun Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar *adlı kitabına bakışımın son derece eleştirel niteliğinden dolayı bu fırsatı hoşnutlukla karşılıyorum: onun çalışmaları, bir bütün olarak alındığında, 1960'lı ve 1970'li yıllarda Marxist siyaset sosyolojisine yapılmış tartışmasız en yaratıcı ve uyarıcı katkıdır. Poulantzas'ın trajik biçimde erken yaşta intiharı, Marxist siyaset sosyolojisinin daha da ilerletilmesi açısından çok büyük bir kayıp olmuştur.*

I

1970

Nicos Poulantzas'ın *New Left Review*'nun son sayısında çıkan *Kapitalist Toplumda Devlet* hakkındaki eleştirisini çok beğendim: Sol'da sosyalist proje açısından canalıcı önem taşıdığı genel bir kabul gören, ama çok uzun süredir bütünüyle yetersiz bir ilgi çeken, hatta hiç ilgi çekmeyen kavram ve sorunların aydınlatılmasına katkı yapması en olası tartışma türü işte bu türdür. Poulantzas'ın eleştirilerinin bir kısmı göstermeye çalışacağım gibi geçersizken, benim aşağıdaki yorumlarda bulunmadaki amacım sadece fırsatı çıkmışken kitabı «savunmak»tır; asıl amacım ise, Poulantzas'ın bakışından çıkan ve kapitalist toplumda devletin doğası ve rolünün araştırılmasında benim için özel ilgiye değer görünen kimi genel noktaları ele almak. Böylece başkalarının da aynı biçimde tartışmaya çekilebileceklerini umuyorum.

1. Yöntem Sorunu

Bu genel noktalardan ilki yöntem sorunuyla ilgilidir. Poulantzas, (hakkında oldukça cömert olduğu) kitabın değerli yanlarına rağmen, kitapta girişilen analizin, sunduğu somut verileri yerli yerine koyacak bir «sorunsal» yokluğu nedeniyle geçersiz kılındığını öne sürer. Poulantzas aslında, C. Wright Mills'in «soyut ampirizm» diye nitelediği ve benim, görüldüğü gibi, çoğulcu yazarlara yüklediğim şeyi bana yüklemektedir[1]. Poulantzas, oldukça haklı olarak, «'somut'a bilimsel bir yaklaşımın önkoşulunun 'somut'u kendi ele alış biçiminin epistemolojik ilkelerini belirtik hale getirmek» olduğunu belirtir ve sonra, «çalışmalarında örtük biçimde sürekli varolmasına karşın, Miliband'ın Marxist devlet teorisini bu biçimiyle hiçbir yerde ele almadığını» (s. 69) söyleyerek devam eder. Doğrusu ben Marxist devlet teorisinin ana hatlarını oldukça açık bir biçimde veriyorum[2], ama bunu kuşkusuz çok kısa yapıyorum. Bunun bir nedeni, Marxist devlet teorisini başka bir yerde[3] tartışmamdan ayrı olarak, Marxist devlet teorisinin ana hatlarını çizdikten sonra onu egemen, demokratik-çoğulcu görüşün karşısına çıkarmanın ve bu görüşün eksikliklerini bana olanaklı görünen biricik yolla, ampirik temelde göstermenin üzerinde durmuş olmamdır. Böyle bir çabaya girişirken uygun bir «sorunsal»ın önemini vurgulamak Poulantzas açısından oldukça doğru bir şeydir ve herhalde benim «sorunsal»ımın yeterince açıklığa kavuşmadığı da doğrudur. Ama, Poulantzas bu tür bir «sorunsal»ın «benim çalışmalarımda örtük biçimde sürekli varolduğunu» belirttiği için, benim yaklaşımımın onun ileri sürdüğü gibi ampirik deformasyonlarla tamamen geçersiz kılındığından, yani gerekli «sorunsal»ın benim çalışmalarımda bulunmadığından, dolayısıyla «/kendimi/ onların zeminine koyarken burjuva Devlet ideolojilerine saldırmaya» (s. 69) varmadığından kuşkuluyum.

Poulantzas bu sözde başarısızlığın bir örneğini, benim, çoğulcu yazarlara karşı, elitlerin bulunmasının yönetici bir sınıfın varlığını dışlamadığı görüşünü ileri sürerken (gerçekten de bir bölüme «Ekonomik Elitler ve Egemen Sınıf» başlığını koyuyorum), ideolojik elit kavramının eleştirisini veremediğimi ve bu yüzden kendimi, karşı çıkmaya çalıştığım «sorunsal»ın içine yerleştirdiğimi anlatır. Ne var ki bunda da yorumun haklı olup olmadığından kuşkuluyum. Belli sözcük ve kavramların kullanımının ideolojik ve siyasal bakımdan ne ölçüde yüklü olduklarının farkındayım ve aslında, onların «masumca» kullanıştan uzaklıklarının birçok örneğini veriyorum; işin doğrusu tam da bu nedenle «elitler»den söz etmekte duraksadım. Ancak sonunda söz etmeye karar verdim. İki nedenle: birincisi, belki de hatalı olarak, bu kavramın şimdiye dek yeterince tarafsız bir çağrışım (yeri gelmişken, kavramın Fransızca kullanılışı İngilizce kullanılışına kıyasla hâlâ çok daha ideolojik bir etki uyandırabilir) uyandırmış olduğunu düşündüğüm, ikincisi ise, tarafsız anlamıyla, temel bir noktayı, egemen sınıf içinde bu gibi ayrı «elitler» varken - Poulantzas bunu bilindiği gibi daha tarafsız ama oldukça zayıf «fraksiyonlar» sözcüğüyle tanımlar -, bu elitlerin egemen bir sınıfın varlığıyla tamamen bağdaştığını ve gerçekte o sınıfın parçaları olduğunu akla getirmekte eldeki en elverişli sözcük gibi göründüğü için. Poulantzas, «elitler» kavramıyla gizlenen «somut gerçeklik»in ancak «elit kavramı reddedilirse» (s. 70) kavranabileceğini öne sürer. Kanımca ise, somut gerçeklik ancak, eğer elit kavramı onu özür arayıcı *(apologetic)* amaçlarla kullananlara karşı çevrilir ve egemen ya da yönetici sınıf kavramıyla bütünleştirmenin gerekli olduğu gösterilirse kavranabilir: yani hem özür arayıcı amaçlarla, hem eleştirel amaçlar için kullanılabilecek burjuva toplum bilimi kavramları *vardır*. Bunları kullanma girişimi genellikle riskli olabilmekle birlikte, kimi zaman meşru ve gerekli olur[4].

Bununla birlikte, Poulantzas'ın ortaya attığı genel konu şu ya da bu kavramın kullanılmasının çok ötesindedir. Aslında bu, ampirik araştırmanın yeri ve onun teoriyle ilişkisinden başka bir şeyi ilgilendirmez. Bu konuda, *Kapitalist Toplumda Devlet*'in Poulantzas'ın kastettiği anlamıyla «teorik açıdan» yetersiz kalabileceğini kabul etmeye hazırım; ama, onun değerlendirmesinde ve İngilizceye çevrilmesi acilen gerekli yine başka bir önemli kitabı *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar*'da gösterildiği gibi, Poulantzas'ın kendi yaklaşımının da karşıt yönde hatalı olduğunu düşünme eğilimindeyim. Konuyu açıkça koyarsak, sanırım, en azından bu alanda, mutlak ampirik araştırma zorunluluğunu ve bu karşıt ve özür arayıcı *(apologetic)* «sorunsallar»ın yanlışlığının ampirik biçimde gösterilmesini gözden kaçırmaya gelince, uygun bir «sorunsal»ın titizlikle işlenmesinin ve bunun karşıt «sorunsallar»la karıştırılmasından kaçınmanın üzerinde böylesine derinlemesine durmak olanaklıdır. Poulantzas kendisinin «somut»un incelenmesine karşı olmadığını ilân eder: bense çok daha ileri gidip, elbette uygun bir «sorunsal» temelinde, somutun bu tür bir incelenmesinin, onun kibarca ileri sürdüğü ve benim kitabımda başarılan «gizem kaldırıcı» girişim türünde olmazsa olmaz *(sine qua non)* olduğunu iddia edeceğim. Her şeyden önce, ampirik doğrulamanın (ya da çürütmenin) önemini vurgulayan ve yaşamının pek çok yılını kesinlikle böylesi bir girişimle geçiren Marx'tan başkası değildi. Bir an için Poulantzas'ın bu olgunun farkında olmadığını ileri sürmediğimde bile, Poulantzas'ın - ve bu nokta Louis Althusser ile birlikte çalıştığı kişiler için de geçerlidir - bu olguya hakkettiğinden bir hayli daha az dikkat gösterme eğiliminde olabildiğini düşünüyorum. Bunun ampirist yaklaşımın kaba (ve yanlış) bir biçimde ampirist-olmayan ya da anti-ampirist yaklaşımların karşısına çıkarılması olmadığını vurgulamalıyım: bu bir vurgu konusudur - ama vurgu da önemlidir.

2. Devletin Nesnel Doğası

Poulantzas'ın benim yaklaşımım hakkındaki eleştirisi, aramızdaki başka ayrılık noktalarının açıklamasını da sağlar. Ama bunlara girmeden önce, çok kısaca onun «yanlış yönetselcilik sorunu» diye nitelendirdiği şeyi ele almak isterim. Yönetselcilik bir anlamda yanlış bir sorun*dur*, başka bir anlamda da değil. Yöneticilerin «motivasyonlar»ının (belirli bir anda daha fazla) yöneticileri kapitalist sınıfın öteki üyelerinden temelden ayıracak türden olmaması anlamında yanlış bir sorundur: yani gerek o gerekse ben, «gönül birliği» tezinin bir mistifikasyon olduğunda görüş birliği içindeyiz. Ama o, ek olarak, benim yöneticilere «taşımadıkları bir önem yüklediğimi» (s. 72) öne sürer. Bana göre bu, kapitalist toplumun iç örgütlenmesinde «yönetsel» fenomenin ağırlığını küçümsemektir (yeri gelmişken, Marx yüzyıl önce ağırlığı bulunmadığını yazıyordu)[5]. Poulantzas kendi adına «sermaye fraksiyonları arasındaki farklılık ve ilişkileri» vurgulamayı seçer. Ancak bu farklılık ve ilişkiler önemli *iken* ve çağdaş kapitalizmin ekonomik ve siyasal bir analizi çerçevesinde kavranması gerekiyorken, ben, Poulantzas'ın bu farklılık ve ilişkilere yaptığı vurgunun, bu çeşitli unsurların temelinde yatan birliğini pekâlâ gölgeleyebileceğini - ve ileri kapitalizm koşullarında kapitalist sınıfın temel birliğini yadsımak için bu farklılıklar üstünde odaklananların işine bir hayli yarayabileceğini - ileri süreceğim.

Bununla birlikte daha önemlisi, Poulantzas ayrıca, benim yöneticilerin «motivasyonlar»ına çok fazla önem yüklediğimi öne sürer, aslında ona göre *herhangi* bir önem yüklemekte tümüyle hatalıyım. Şöyle ki, «varolan toplumsal sistemin kapitalist olarak nitelendirilmesi hiçbir biçimde yöneticilerin davranış motivasyonlarına bağlı değildir... yöneticilerin sınıfsal konumunu nitelemek için onların davranış motivasyonlarına değil, yalnızca üretimdeki yerlerine ve üretim

araçlarının sahipliğiyle ilişkilerine bakmaya gerek vardır» (s. 71). Bense, yönetsel «motivasyonlar» kendiliklerinden belirleyici oldukları için değil (ve Poulantzas benim onların belirleyici olduklarını düşündüğüme inanmakla yanılmaktadır)[6], kesinlikle niçin belirleyici olmadıklarını göstermek için her ikisine de değinmek gerektiğini düşünüyorum. Onları tümüyle görmezlikten gelmekle, yönetsel özür arayışlarına *(apologetics)* karşı öne çıkarılması gereken savda tehlikeli bir boşluk bırakılır. Sanıyorum, bunun için, örneğin, Baran ile Sweezy *Tekelci Sermaye* isimli çalışmalarında «iş davranışları»na pek çok dikkat ayırmaktadırlar.

Bu «motivasyonlar» sorunu, ayrıca, çok daha anlamlı ve kapsamlı bir biçimde, benim devletin elit kesimi ve onun yönetici sınıfla ilişkisi diye nitelendirmiş olduğum şeye bağlı olarak ortaya çıkar. Poulantzas, benim, devletin tarafsızlığını kabul eden ideolojileri çürütmek için, o sınıf üyelerinin hükümetle bizzat ilişkili olduklarını ve yine devlet sisteminin çeşitli yerlerindeki yönetim görevlerinde bulunan insanların toplumsal köken, statü ve çevreleriyle (buna ideolojik eğilimleri de ekleyebilirdi) yönetici sınıfla hangi ölçüde ilişkili olduklarını göstermek için kanıt öne sürdüğümü belirtir. Ama, diye ayrıca ekler Poulantzas, bu işleyiş «temel bir *gizem kaldırıcı* öneme»[7] sahipken, «en önemli işleyiş değildir» (s. 72). Onun bunu söylemekteki nedeni, burada biraz uzunca aktarmayı gerektirecek kadar temel bir öneme sahiptir: «Burjuva sınıfı ile Devlet arasındaki ilişki *nesnel bir ilişkidir*. Bu demektir ki, eğer belirli bir toplumsal formasyondaki Devlet'in *işlevi* ile bu formasyondaki egemen sınıfın *çıkarları çakışıyorsa*, bu, sistemin kendi mantığı gereğidir» (s. 73). Benzer biçimde, Devlet aygıtının üyeleri «özgül bir iç birliğe göre işlev görürler. Onların sınıfsal kökeni - *sınıfsal durumu* - onları birleştiren şeydeki - *sınıfsal konumları* - temele (yani, kesinkes Devlet aygıtına ait olmaları ve *nesnel işlev-*

leri ile Devlet'in rolünün gerçekleşmesini sağlamaları) kadar uzanır. Bu rolün bütünü, yönetici sınıfın çıkarlarıyla çakışır» (s. 73-74)[9].

Bu konuda iki yorumda bulunmayı isterim. Birinci ve daha az önem taşıyanı, Poulantzas, benim devletin rolünü etkileyen ve biçimlendiren «nesnel ilişkiler»i ne denli hesaba kattığımı büyük ölçüde küçümser. Aslında ben, hükümetin ve bürokrasinin, toplumsal kökeni, sınıfsal durumu ve hatta ideolojik eğilimlerine bakmaksızın, sistemin yapısal sınırlamalarına ne kadar bağlı olduğunu tekrar tekrar belirtiyorum. Buna rağben belki de konunun bu yönünü daha çok vurgulamam gerekirdi.

Ama nasıl olursa olsun, Poulantzas'ın bu noktada oldukça tek yanlı davrandığına ve elit kesimin doğasını hiç hesaba katmamakta çok fazla ileri gittiğine inanıyorum, yapmak istediğim ikinci yorum budur. Çünkü, onun «nesnel ilişkiler»e *apayrı* bir vurgu yapmakla ileri sürdüğü, devletin yaptıklarının her özgül durumda ve her zaman *tümüyle* bu «nesnel ilişkiler»ce belirlendiğidir: başka bir deyişle, sistemin yapısal sınırlamaları devleti idare edenleri «sistem»in onlara dayattığı politikaların en basit görevlileri ve uygulayıcıları durumuna dönüştürmeye zorlayacak ölçüde mutlaktır. Bunun yanında Poulantzas, aynı zamanda, «Devleti, yalnızca egemen sınıfın isteğine göre kullandığı basit bir alet ya da araç sayan eski Marxist geleneği» (s. 74) de yadsır. Tersine «devletin göreli özerkliği»ni vurgular. Ne ki bana görünen şeyin hepsi, «yönetici» sınıf kavramının yerine «nesnel yapılar» ve «nesnel ilişkiler» kavramlarının konmasıdır. Ama yönetici sınıf sistemin başat bir unsuru olduğu için, gerçekte yine elit kesimin o yönetici sınıfa tam bağımlılığı noktasına dönüyoruz: yani devlet, yönetici sınıf tarafından emirlerini uygulatmak üzere «kullanılmaz»: devlet bunu özerk olarak yapar, yalnız tamamen sistemin kendisine dayattığı «nesne ilişkiler»den dolayı. Poulantzas, İkinci ve Üçüncü Enternasyoneller'-

in «ekonomizm»ini mahkûm eder ve devleti ihmal edişlerini bu politikaya bağlar (s. 68). Ama kendi analizi de, benim için, devlet ile «sistem» arasındaki diyalektik ilişkinin tamamen gerçekçi bir tarzda ele alınışını olanaksız kılan bir tür yapısal determinizme, daha doğrusu yapısal üst-determinizme doğru ilerliyor görünür.

Ben kendi adıma, «bu sınıflı toplumlardaki devletin, başlıca ve kaçınılmaz olarak, o toplumlarda egemen olan ekonomik çıkarların bekçisi ve koruyucusu olduğuna» inanıyorum. Devletin «asıl» amacı ve misyonu bı çıkarların sürekli üstün tutulmasını sağlamaktır; önlemek değil[10]. Ama ayrıca, bu «sorunsal» içinde, elit kesimin «sistem» ve bir bütün olarak toplumla, Poulantzas'ın şemasının kabul ettiğinden çok daha karmaşık bir ilişkiye girdiğine de inanıyorum. Üstelik bu ilişki, en azından belli ama kesin ve önemli bir derecede, benim analize soktuğum ve Poulantzas'ın hiç hesaba katmadığı türden etmenlerce biçimlenir.

Yapısal üst-determinizmin siyasal tehlikesi benim için açıktır. Çünkü eğer devletin elit kesimi, ileri sürüldüğü gibi nesnel yapılarda bütün olarak, hapsediliyorsa, bundan şöyle bir sonuç çıkar ki, diyelim burjuva anayasacılar - ister tutucu ister sosyal-demokrat olsun - tarafından yönetilen bir devlet ile diyelim Faşistlerin yönettiği bir devlet arasında hiçbir *gerçek* farklılık yoktur. «Sınıfa karşı sınıf» politikasının izlendiği dönemde Komintern'i Nazilerin zaferinin Alman işçi sınıfı hareketi açısından ne anlama geleceğini ölümcül biçimde küçümsemeye götüren aynı yaklaşımdı. Bu yaklaşım, bugün bile sık rastlanan aşırı-sol bir sapmadır ve hükümet değişikliklerinin, sözgelimi devlet sisteminde yer alan personelde bazı değişikliklere gidilmesinin eşlik ettiği sosyal-demokrat bir hükümetin seçilmesi, devletin doğasına ve rolüne tümüyle yeni bir nitelik vermeye yettiğini zanneden sağ bir sapmanın öbür yüzüdür. İkisi de sapmadır ve ikisi de tehlikelidir.

Poulantzas'ın devletin «göreli özerkliği»ne değinişlerinde görünen, hükümet ve devlet biçimlerindeki farklılıkların aynı türden silinmesidir. Poulantzas, Marx'ın Bonapartizmi «burjuvazinin dini» olarak isimlendirdiğini ileri sürer ve ona «*bütün* kapitalist devlet biçimlerinin karakteristiği» (s. 74) olduğu anlamını verdiğini sanır[11]. Düzeltilmeye hazırım ama Marx'ın böylesi bir yorumu kabul eden hiçbir çalışmasını bilmiyorum; eğer buna benzer bir şey söylemiş olsaydı da tamamen yanılmış olurdu. Çünkü kavramın taşıdığı herhangi bir anlamda, Bonapartizm bütün kapitalist devlet biçimlerinin karakteristiği *olmadı* - üstelik tam tersine. Marx'ın söylediği, Bonapartizmin Fransa'da «burjuvazinin ulusu yönetme yeteneğini yitirmiş, işçi sınıfının ise henüz kazanamamış olduğu bir zamanda olanaklı olan tek yönetim biçimi olduğu»ydu[12]. Tüm devletlerin bir derece «özerk» oldukları tamamen doğrudur ve Poulantzas, benim «sonunda bu özerkliği sadece uç Faşizm örneğinde kabul ettiğimi» (s. 74) ileri sürdüğü zaman söylediklerimi yanlış yorumlamaktadır[13]. Benim söylediğim şudur: Faşizm, devletin kapitalist toplum bağlamındaki özerkliğinin en uç örneğidir ve bu hiç de aynı şey değildir. Ben, devletin Faşizm döneminde elde ettiği özerklik türü ile burjuva demokrasisi koşullarındaki özerkliği arasında, küçümsenmesi tehlikeli olan büyük bir uçurum bulunduğunu söylüyorum. Bunu belirtmekle burjuva demokrasisinin yüceltilmesine varacağım söylenemez. Daha çok, «'burjuva özgürlükleri'nin sosyalist eleştirisi sorununun bunların bir sonuç vermedikleri (ya da vermemeleri gerektiği) değil, ama tamamen yetersiz kaldıklarını, onları yetersizliğe ve aşınmaya uğramaya mahkûm eden ekonomik, toplumsal ve siyasal bağlamın radikal dönüşümüyle genişletilmeleri gerektiğini»[14] söylemeye varırım.

3. İdeolojik Kurumlar

Poulantzas'ın benim kitabımın ideolojiye ayrılmış bölümlerine ilişkin değinmeleri de büyük öz taşıyan konuları ortaya atar. Poulantzas, gerek benim gerekse kendisinin «güçlü bir anlamda *kurumlarda* somutlaşabileceğini görmeksizin, ideolojinin yalnızca fikirlerde, geleneklerde ve ahlâkta bulunduğunu düşünerek sonladığımızı/bitirdiğimizi» (s. 76) iddia eder[15]. Bu suçlamayı reddetmem gerekir. Poulantzas'ın, yine en cömert biçimde, benim konuya ilişkin «uzun ve yetkin» analizlerim olarak nitelendirmiş olduğu yerde kesinlikle üstünde odaklandığım nokta, ideolojinin kaynakları olan kurumlar ve onların, kurumlar olarak, genel egemenlik sisteminin hangi ölçüde asıl kısmını oluşturduklarıdır - ve ben bunu partilere, kiliselere, baskı gruplarına, kitle iletişim araçlarına, eğitime vb. ilişkin olarak yapıyorum. Benim analizlerimin taşıdığı olası değer, sanırım, «siyasal toplumsallaşma»nın, birçoğu «ideolojik-olmayan», «siyasal-olmayan» ve «tarafsız» niteliklerinde ısrar etmekten asla vazgeçmemiş kurumlarca yerine getirilen bir süreç *olduğunu* gösterme girişimimdedir.

Çok daha önemli olan nokta ise, Poulantzas'ın bu kurumların «Devlet sistemine ait olduklarını» ileri sürmesi ve bu Devlet sisteminin «belli bir kısmı asıl olarak baskıcı, diğerleri asıl olarak ideolojik bir role sahip *birkaç aygıt ya da kurumdan bileştiği*» tezini önermesidir. Poulantzas bu aygıt ve kurumlar arasında Kiliseyi, siyasal partileri, sendikaları, okulları, kitle iletişim araçlarını ve belli bir bakış açısından aileyi sayar (s. 77)[16].

Bu konudaki düşüncem son derece belirsizdir. *Kapitalist Toplumda Devlet*'te, devletin gitgide artan biçimde «siyasal toplumsallaşma» sürecine katıldığını ve kimi yanlarıyla bu süreçte son derece önemli bir rol oynadığını ileri sürüyorum[17]. Ama bunun yanında, tıpkı daha önce değinilen kurumların bir iktidar sis-

teminin parçası *olduklarını* ve Poulantzas'ın dediği gibi gitgide devlete bağlı olup devlet tarafından desteklendiklerini göstermenin gerekliliği gibi, yine bu kurumların burjuva demokrasilerinde devletin değil, siyasal sistemin parçası olduklarını bulanık bırakmamanın da önem taşıdığını düşünüyorum. Bu kurumlar gitgide artarak bir «devletleşme» sürecine girmişler*dir* ve yine kitabımda belirttiğim gibi, bu sürecin, devletin, ileri kapitalizmin sürekli kriz koşullarında, siyasal düşünceler aşılama ve mistifikasyon için her zamankinden daha fazla sorumluluk yüklenmesi gerektiği olgusuyla arttırılması olasıdır. Ne ki sözkonusu kurumların gerçekten devlet sisteminin parçası olduklarını ileri sürmek bana gerçekliğe uyar gibi gelmediği gibi, bunu ileri sürmek bu konuda, bu siyasal sistemler ile ideolojik kurumların gerçekten tekelci bir devlet iktidarı sisteminin parçası olduğu sistemler arasındaki farklılığı da gizleme eğilimindedir. Önceki sistemlerde ideolojik kurumlar çok büyük bir özerklik kazanırlar ve bu yüzden kapitalist toplumun iktidar sistemine ne ölçüde ait olduklarını daha iyi gizleyebilirler. Bunu açığa çıkarmanın yolu, ideolojik kurumların devlet sisteminin parçası olduklarını iddia etmek değil, onun dışındaki ideolojik işlevlerini nasıl yerine getirdiklerini göstermektir. Benim yapmaya çalıştığım da budur.

Son olarak, Poulantzas benim kitabımda «siyasal sonuçlar»la çok az şey söylendiğini belirtir. Eğer «siyasal sonuçlar», «bu noktadan nereye gidiyoruz?» ve «nasıl?» sorularını sormaksa, konu iyi anlaşılmıştır. Şunu ileri sürerken hiç zorlanmadım: sosyalistlerin amacı, «Marx'ın sözleriyle, devletin 'topluma yukarıdan dayatılan bir organ durumundan tamamen topluma bağımlı bir organ' durumuna dönüştürüleceği güvenilir bir demokratik toplumsal düzen, kendi kendini yöneten insanlardan oluşan gerçekten özgür bir toplum»[18] yaratmaktır. Ama bu, açıkça, bırakın kesin türden bir yanıt vermeyi, tek bir kitabın bitiminde üs-

tesinden gelmenin olanaklı olduğuna inanmadığım, çok büyük ve karmaşık sorular ortaya atar.

II

1973

Usul gereği bu değerlendirme makalesi hakkında önceden bir iki söz söylenebilir. Nicos Poulantzas, *New Left Review*'nun 58. sayısında (Kasım-Aralık 1969), benim *Kapitalist Toplumda Devlet* adlı kitabıma ilişkin çok teşvik edici ve cömert bir değerlendirme yazısı yazmış, ben de aynı derginin bir sonraki sayısında onun yorumlarının bir kısmını ele alıp kimi eleştirilerine karşılık vermeye çalışmıştım. Bu yazışma, gerek bu ülkede gerekse başka yerlerde büyük ilgi uyandırdı: açıkça, ve yeterli olsa da olmasa da, Marxistlerin ve başka kişilerin önemli olduğunu hissetttikleri devletle ilgili sorunlara değinmiştik. Poulantzas'ın devlet üzerine kendi kitabının İngilizce olarak yayımlanmasının[19] (ilk kez Fransızca olarak ve 1968'de çıkmıştı) o zaman başlayan tartışmaya devam etme ve o zaman ortaya atılan sorunların bir kısmını daha fazla irdeleme fırsatı sağlayacağını düşünüyordum. Ne yazık ki bunu gerçekleştirme girişimi, benim açımdan, umduğumdan çok daha eleştirel bir doğrultuda yapılmalıydı. Bunun nedeni, orijinalini okuyuşumdan beş yıl sonra bu kez İngilizcesini okuduğumda, beni çok daha fazla etkileyenin kitabın kuvvetli yanlarından çok zayıf yanları oluşuydu. Çevirinin kötü yapılması konusu değildir bu: şöyle bir göz gezdirme bile, görev için seçilmiş çevirmen ekibinin fazlasıyla güç bir Fransızca metinle yılmadan ve başarısızlığa uğramadan mücadele ettiğini gösterir. Kitabın, Poulantzas'ın ilişkili olduğu Althusser okulunun zahmetli bir içli dışlı olmayı gerektiren özgün dil kodu ve açıklama tarzıyla tanışıklığı bulunmayan bir okuyucu için bu denli anlaşılmaz biçimde yazılmış olması üzücüdür. Ama buna fazla aldırmamak gerekir: devlet ve

genelde siyasal teori üstüne ciddi Marxist çalışmalar hâlâ ikinci derecede kalan bir kusuru kötü yorumlatmayacak kadar enderdir - çok geçmeden çözümü bulunsa bile, Marxist bir siyasal analiz geleneğinin artık tutunmaya özendirileceği daha olası bir durumdur.

Kitaba karşı yapılabilecek ikinci ve değişik bir itirazın da kesin, hatta özellikle önemli görülmesine gerek yoktur. Bu itiraz noktası, kitabın soyutluğudur. Kitabın (İngilizce basımda görülmeyen) Fransızca basımdaki alt başlığı, *de l'Etat Capitaliste*'dir (Kapitalist Devlet Üstüne). Ama kitabın herhangi bir yerinde gerçek bir kapitalist devlete neredeyse hiç değinilmediği gerçektir. Poulantzas kitabın başında, «somut kapitalist toplumsal formasyonları basitçe araştırma olarak değil, ayrıca açıklayarak da ele alacağını» (s. 24) söyler. Ama ele almaz, en azından cümlenin anlamından çıkardığım biçimiyle. Saçma biçimde abartılmış bir ampirizme bulaşma korkusu taşır gibidir ('Git, git, lânet olası'); ama ne olursa olsun, soyutluk suçlamaları oldukça çürütülebilir ve pek çok açıdan yersiz bir suçlamadır - sorun ne tür bir soyutluk olduğu ve hangi amaca hizmet ettiğidir. Nasıl olursa olsun ve yukarıdaki alıntıda vaadedilen somut toplumsal formasyonlara dikkat gösterileceği sözüne rağmen, Poulantzas asıl amacının devlet ve politika konusunda Marx ve Engels'ten, ayrıca Lenin'den, metinlerin «okunması»nı sağlamak olduğunu tamamen açıklığa kavuşturur. Böylesi bir «okuma», Althusserci anlamıyla, elbette metinlerin sunulması ya da karşılaştırılması olmadığı gibi, onlar üzerinde bir yorum, hatta bir yorumlama girişimi (bu kısmen geçerli olmakla birlikte) bile değildir. Başlıca olarak, metinlerin özel bir teorileştirilmesidir. Poulantzas uygulamanın nasıl bir nitelik alacağını gizlemez: «Marxist klasik metinleri, özellikle kapitalist devlet konusunda, bir bilgi kaynağı olarak kullanmak için,» diye yazar, «onları tamamlamak ve özel bir eleştirel incelemeden geçirmek zo-

runlu hale gelmiştir[20]. Poulantzas yine benzer biçimde şunları belirtir: «Bu metinler her zaman açık değildir... Marx ve Engels tarihsel gerçeklikleri genellikle, açıkça aydınlatılmaları için yetersiz kavramlara başvurarak analiz ederler. Bu metinler, onlarda içerili gerekli bilimsel kavramlar (ya bulunmayan, ya da daha yaygın rastlandığı gibi, pratik durumda hazır olan kavramlar) anlaşılır kılındığı sürece, değerli ana noktaları barındırırlar»[21]. Metinlerin bu «tamamlanışı» ve «özel eleştirel incelemeden» geçirilişlerinden bir parça huzursuzluk duyulabilir. Ama hiç değilse, yazar yapmakta olduğu şeyi bildirirken dürüst davranıyor gözükür ve böylesi bir girişim kendi başına alındığında meşru olmayan bir girişim değildir - doğrusu, teorileştirmeyi gerçekleştirmenin başka yolu yoktur. Burada da sorun girişimin nasıl yapıldığı ve «çözme»nin *(deciphering)* doğru bir mesaj verip vermediğidir. Aşağıda, bununla doğru bir mesaj verilmediğini, Poulantzas'ın «okuma»sının büyük bölümünün Marx ve Engels'in, ayrıca portresini çizmeye çalıştığı aktüel gerçekliğin ciddi bir yanlış sunuluşunu oluşturduğunu ileri süreceğim.

1. Yapılar ve Düzeyler

Kitabın ana temasının, merkezi «sorunsal»ının, kesinkes doğru olduğunu ve Poulantzas'ın, çalışmalarına ilişkin başka ne söylenebilirse söylensin, dikkatini temel önemi sadece Marxist siyaset analizi *için* değil, aynı zamanda Marxist siyaset analiz*inde* de yeterince vurgulanamayan sorulara yönelttiğini belirterek başlamak isterim. Poulantzas'ın yeniden doğrulamakla ilgilendiği, klasik Marxizm'de siyasal alanın ekonomik alanın basit bir yansıması olmadığı, devlete ilişkin olarak da devletin «göreli özerkliği» kavramının yalnızca «istisnai koşullarda» değil, *her* koşulda merkezi olduğudur. Aslında bu kavram Marxist siyaset teorisinin çıkış noktası olarak alınabilir. Althusser'-

de olduğu gibi, Poulantzas için de «ekonomizm» başlıca üç günahtan (öteki ikisi «tarihçilik» ile «hümanizm»dir) birisidir. Ve onun anti-«ekonomizm»i kendi «sapmalar»ını üretecek denli saplantı halinde olsa bile, klasik Marxist siyasetin «ekonomist» yanlış yorumlamaları düşmanları ve yandaşları arasında aynı biçimde o denli yaygındır ki, Marxist teoride siyasal alanın göreli özerkliği kavramının merkezi öneminin ileri sürülmesinde bir çatlak ses çıkmasının dahi zarar veremeyeceğinde kuşku yoktur[22].

Yine de bunda ısrar etmek, ne denli önem taşırsa taşısın, sadece bir çıkış noktasıdır. Bu bir kez yerleşince, sorular birbirini izler: Göreli ne kadar görelidir? Görelilik hangi koşullarda daha çok ya da daha azdır? Özerklik hangi biçime bürünür? Vb. Bunlar, Marxist bir siyaset sosyolojisinin ve aslında kısaca *(tout court)* siyaset sosyolojisinin anahtar sorularıdır. Kitabında bu soruların hepsine yanıt vermediği için Poulantzas'ı suçlamak saçma olur. Anladığım kadarıyla asıl sorun, onun bu sorulara *yaklaşımının* kendisini doyurucu yanıtlar vermekten alıkoyuyor olmasıdır. *New Left Review*'nun 59. sayısında çıkan Poulantzas'a *Yanıt*'ımda, onun analiz modelinin, beni o zaman «yapısal üst-determinizm» olarak nitelendirmeye yöneltiğini söylemiştim. Bu nitelemenin doğru olduğunu, ama yaklaşımı ve sonuçları bakımından daha doğru bir tanımlamanın *yapısal soyutlamacılık* demek olacağını düşünüyorum. Bununla anlatmak istediğim, Poulantzas'ın içinde yaşadığı «yapılar» ve «düzeyler» dünyasının, onu «somut konjonktürün siyasal analizi» diye tanımladığı şeyi başarma olasılığından uzaklaştıran, tarihsel ya da çağdaş gerçeklikle çok az bağlantı noktasına sahip olduğudur[23]. Herşey, «sanki toplumsal sınıflar ilkin ekonomik düzeydeki, sonra siyasal ve üçüncü olarak ideolojik düzeydeki yapılar ve onların ilişkilerinin bir toplamının sonucuymuş gibi olur,» diye yazar[24]. Ama biz sınıfların böyle bir «toplam»ın ürünü olduğunu varsaysak bile, bu «toplam»ı

oluşturan ve farklı «düzey»leri «toplam»la kaynaştıran dinamiğin niteliğini bilmeyi isteriz. Poulantzas bunun yapılışını farkedebileceğimi anlayamaz: «sınıf mücadelesi» görev bilir bir görünüm sunar, ama aşırı derecede biçimselleştirilmiş bir gözden kaybolan gölgeler balesinde. Burada yoksun olan, hem tarih anlayışı, hatta hem de toplumsal analiz anlayışıdır. Bir örnek, Poulantzas'ın «kendinde sınıf» ve «kendisi için sınıf» kavramlarını ele alışıdır. Bu kavramlar, Marx'ın «yalnızca Hegelci hatıralar olan, 1847 formülleri» diye tanımlanır. «Bu kavramlar, yalnızca bir şey açıklayamamakla kalmazlar, aynı zamanda Marxist teorisyenleri yıllardır toplumsal sınıflara ilişkin olarak yanlış yöne de götürmektedirler»[25]. Ama, dinamiğin bir sınıf (ya da toplumsal bir bütün) vasıtasıyla, ekonomik, siyasal ve ideolojik «düzeyler»in gerekli uyum derecesine ulaştığı bir «toplam» durumuna gelişini izlerken açıkça kimi araçlara gereksinme duyacağımıza göre, o zaman sorulabilir, bu «Hegelci hatıralar»ın yerini ne alacaktır?

Poulantzas soruyu anlar: «Bir sınıf,» der, «yalnızca üretim ilişkileriyle ilişkisi, ekonomik varlığı, özgül bir varlık tarafından öteki düzeylerde yansıtıldığı zaman, bir toplumsal formasyon içinde ayrı ve özerk bir sınıf, toplumsal bir güç sayılabilir»[26]. Bu tuhaf «ekonomist» yansımacılığı bir yana bırakırsak, ona yöneltilen pek çok suçlamanın ardından, nasıl bir «özgül varlık» olduğunu sormak gerekir. Yanıt, «bu varlığın, üretim ilişkileriyle ilişkisi - üretim sürecindeki yeri - *geçerli etkilerce* öteki düzeylerde yansıtıldığı zaman ortaya çıktığıdır»[27]. Öyleyse «geçerli etkiler» nedir? Yanıt, «geçerli etkiler»le, üretim sürecindeki yerinin öteki düzeylerde yansımasının *yeni bir unsur* oluşturduğunu ve bu yeni unsurun, bu düzeylerin bu unsurlar olmaksızın göstereceği tipik çerçeveye sokulamayacağını belirttiğimizdir»[28]. Bu, bir sınıfın olaylar üzerinde önemli bir etki yaptığı zaman başlıca bir önem kazandığı anlamına gelmek biçiminde yorumlanabilir

ve bunun bizi fazla ilerleteceğini söyleyebilmek kolay değildir. Ne ki Poulantzas bunu bile kastetmez. Çünkü ayrıca şunları anlatır: «Ekonomik mücadelenin egemenliği (yani, işçi sınıfının bir mücadele biçimi olarak «ekonomizm» - R.M.) «siyasal mücadele düzeyinde 'geçerli etkiler'in yokluğu» demek *değildir* - sadece «Lenin'in etkisiz kaldığı düşüncesiyle eleştirdiği belirli bir siyasal mücadele biçimi»[29] demektir. Bu nedenle, bir sınıf belirli bir anda ancak «geçerli etkiler» (yani belirleyici bir etki) yaratırsa ayrı ve özerk sayılabilir, yalnız bu «geçerli etkiler» daha sonra «etkisiz» kalabilir. Poulantzas, «kesin» ve «bilimsel» analiz gerekliliğinde ısrar etmekten asla geri durmaz? Ancak bu ne tür bir «kesin» ve «bilimsel» analizdir? Aslında, bir tür analiz midir?

2. Sınıf İktidarı ve Devlet İktidarı

Şimdi yine devletin göreli özerkliği sorununa ve Poulantzas'ın *yapısalcı soyutlamacılığının* devletin göreli özerkliği sorununu kendi ele alış tarzını ne ölçüde etkilediğine dönmek istiyorum. Onun yaklaşımı yalnızca devletin egemen sınıfla ilişkisinin doğasını açıklama girişimine ket vuruyor gibi görünmekle kalmaz: aynı zamanda göreli özerklik kavramı kendisini de yoketmeye eğilimlidir. «Ekonomizm», ön kapıdan dışarı çıkarıldıktan sonra yeni bir kılıkla arka kapıda yeniden görünür. Böylece Poulantzas bize, «iktidarın yapılar düzeyinde yerleşmediğini, aynı zamanda sınıf mücadelesinin düzeylerinin her birini nitelerken bu düzeylerin toplamının bir sonucu olduğunu»[30] anlatır. Poulantzas, (beni son derece belirsizliğe iten ama aldırış ettirmeyen) bu önermeden şu fikre atlar: «Bu şekilde iktidar kavramı yapının tek bir düzeyine uygulanamaz. Örneğin *devlet iktidarı* dediğimiz zaman, bununla devletin yapının öteki düzeylerine eklemlenme tarzını anlatamayız; *yalnızca* onun çıkarlarına (öteki toplumsal sınıfların çıkarlarına olduğundan daha

çok) devletin denk düştüğü *belirli bir sınıfın iktidarını anlatabiliriz»*[31]. Düşünmem gerekirdi, şimdi bu açıkça yanlıştır: basitçe, «devlet iktidarı» demekle yalnızca «belirli bir sınıfın iktidarı»nı anlatabildiğimiz doğru değildir. Çünkü bu, başka şeyler yanında *(inter alia)*, devleti her türlü özerklikten tümüyle yoksun bırakmak ve *kesinkes* belirli bir sınıfın en basit aracı durumuna dönüştürmek olur - aslında böyle bir kavramsallaştırma devleti yok saymaktan başka anlama gelmez. Abarttığım sanılmasın diye şunu ele alın: «Çeşitli toplumsal kurumların, özelde devlet kurumlarının, tam anlamıyla konuşursak bir gücü yoktur. Güç açısından ele alınan kurumlar, yalnızca *iktidarı elinde tutan toplumsal sınıflarla* ilişkili olabilirler»[32].

Poulantzas, sanki söylediklerinde içerili şeylerin rahatsız ediciliğinin farkındaymış gibi, bize «bunun güç merkezlerinin - ekonomik, siyasal, askeri, kültürel vb. bir karakterin çeşitli kurumlarının - toplumsal sınıfların iktidarının basit araçları, organları ya da uzantıları oldukları anlamına gelmediğini» temin eder. Kurumların, doğrudan iktidar temelinde bir analize indirgenebilecek türden olmayan bir özerklikleri ve *yapısal* özgüllükleri vardır»[33]. Bu yarı gönüllü itiraf karışıklık çıkarmaz: sadece karışıklığa bütünlük kazandırır. Bu karışıklığın nedeni, ya da en azından bir nedeni, Poulantzas'ın *sınıf iktidarı* ile *devlet iktidarı* arasındaki zorunlu ayrımı yapmayı başaramamasıdır. Devlet iktidarı, sınıf iktidarının onun aracılığıyla güvence altına alındığı ve sürdürüldüğü esas ve nihai - ama tek olmayan - araçtır. Ancak devletin göreli özerkliği kavramının önemini vurgulamanın esas nedenlerinden birisi, sınıf iktidarı ile devlet iktidarı arasında temel bir ayrım yapılması gerektiği, göreli özerklik kavramının anlamı ve içerdiği şeylerin analizinin, gerçekten de bu özerkliğin az ya da çok olmasına yolaçan güçler, uygulandığı koşullar vb. üstüne odaklanması gerektiğidir. Poulantzas'ın sınıf iktidarı ile devlet iktidarı arasındaki ayrımı bulandır-

ması[34] böylesi bir analizin yapılmasını olanaksızlaştırır: bütün «ekonomizm» suçlamalarına karşın, politika burada «gölge-fenomen» bir biçime kavuşur.

Bu özellikle, Poulantzas'ın kapitalist devletin burjuva-demokratik biçimine dağınık ve gelişigüzel değinmelerinde açıkça görülür. Sorunu ortaya koymak için iki örnek verilebilir. İlki, devlet sisteminin farklı unsurları arasındaki ilişkiyle ilintilidir. Poulantzas için, «devletin kurumsal güçlerinin gerçek ilişkisi (güçler «ayrımı» olarak kavranır bu), aslında, kapitalist devlette, devlet egemenliğinin bölünmez birliğinden basit bir güç *dağılımı* olarak belirlenmiştir»[35]. Bu formülasyon, burjuva-demokratik devlet biçiminin doğasını ilgilendiren kimi önemli sorunların üstünü örter. Hiç kuşkusuz, yaygın biçimde kullanıldığı güçlü anlamıyla, güçler ayrımı nosyonu özür arayıcı *(apologetic)* amaçlara hizmet eden bir mistifikasyondur. Ama, bu devlet biçiminde «devlet iktidarının bölünmez birliği»nden «basit bir güç dağılımı» olarak gerçekleşen bugünkü güçler ayrımını gözardı etmek, Marxist siyaset teorisinin görevinin doğru bir perspektife oturtmak olduğu süreçleri ihmal etmektir. Yani, bir konu örneğinde, Watergate çevresindeki anayasal mücadeleler büyük sonuçlar yaratabilir de yaratmayabilir de. Ama «devletin kurumsal güçlerinin bugünkü ilişkisinin» (bu örnekte Amerikan devleti) «devlet egemenliğinin bölünmez birliğinden basit bir güç dağılımı» olduğunu öne süren bir analiz modelinde çok yanlış bir şey vardır. Bu pek çok soru gerektirir ve çok sayıda soruyu yanıtsız bırakır.

Benzer biçimde ve daha önemlisi, Poulantzas bana, sistematik biçimde çeşitli sınıfların, özellikle egemen sınıfın, çıkarlarını ve istemlerini organize etmek ve eklemlemekte burjuva siyasal partilerinin yerine getirdikleri rolün önemini küçümsüyor görünür. «Burjuva sınıfının ve o sınıfın fraksiyonlarının siyasal partileri,» diye anlatır, «bırakın işçi sınıfı partilerinin rolüne benzer bir rolü, özerk bir örgütsel rol bile oyna-

yamaz»[36]. Bu da kesinlikle savunulamaz bir iddiadır. Büyük Britanya'da Muhafazakâr Parti'nin, Almanya ya da İtalya'da Hıristiyan Demokratların bu rolü oynamadıkları fikri saçmadır - işin doğrusu, anılan partiler bu rolü, işçi sınıfı partilerinin işçi sınıfı adına oynadıkları rolden çok *daha* etkili biçimde oynamışlardır. «Gerçekte,» diye Poulantzas devam eder, «burjuva partileri, genelde, varolan toplumsal ilişkilerin sürdürülmesi için kesinlikle gerekli olan özerk rolü, bu sınıfların örgütleyicisi olma rolünü yerine getirmekte hiç başarılı değillerdir: bu rol devlete düşer»[37]. Ne ki doğru değildir bu. Devlet, rollerini yerine getirirken ve bunun yanında avantajlarına dayanarak işçi sınıfı rakipleriyle rekabet ederken, çeşitli yollarla bu partilere *yardım* edebilir. Ama, burjuva-demokratik kapitalist devlet biçiminde, Poulantzas'ın değindiği asıl görev bizzat partilerce yerine getirilir. Onların rollerini devletin üstlenebilmesi, sadece bu partilerin siyasal görevlerini yerine getirmekten aciz kaldıklarının görüldüğü şiddetli ve süreğen kriz dönemleri için sözkonusudur[38].

Poulantzas, kitabının sonuna doğru, Max Weber'den kaynaklanıyor olarak gördüğü ve devleti, «ya siyasal iktidarın ekonomik iktidardan bağımsız biricik temeli olarak, ya da siyasal iktidarın ekonomik iktidardan bağımsız ama ona paralel temeli olarak» göstermeye çalışan bir düşünce akımının varlığına dikkat çeker[39] ve «bu teorilerin başlıca kusurunun, siyasal iktidarın temelinin herhangi bir *açıklamasını* verememelerinde yattığını» öne sürer[40]. Ne yazık ki, *New Left Review*'nun 59. sayısında çıkan makalemde onun «yapısal üst-determinizmi» diye nitelendirdiğim yaklaşımın, kendisine, kapitalist üretim tarzında devletin sınıflarla ilişkisi hakkında *açıklanması* gereken şey *zannettirdiği* sürece, aynı şeyin kendi metni hakkında söylenmesi gerekir. Bu şemada, «nesnel çıkarları» neredeyse herhangi bir şeyi ve her şeyi olanaklı kılacak denli gevşek biçimde tanımlanmış sınıfların bir

«anlaşılmaz kılınması» vardır[41]. Aynısı, daha önce ileri sürdüğüm gibi göreli özerkliği tam araçlaşma durumuna gelen devletin kendisi için de geçerlidir[42].

3. Bonapartizm

Poulantzas aslında burjuva-demokratik devlet biçimiyle hiç ilgili gibi görünmez. Asıl ilgisi, kapitalist devletin kriz koşullarında büründüğü biçime, daha doğrusu bu biçimlerden birine, Bonapartist devlete yöneliktir[43]. Bunda ters olan bir yan yoktur: ama, daha önce öne sürdüğüm gibi, Bonapartizmi ele alış tarzında, özellikle Marx ve Engels'in konuyla ilgili çalışmalarını «okuyuşu»nda ters olan birçok şey vardır.

Burada bazı alıntılar yapmak gerekiyor. «Somut siyasal analizlerinde sürekli olarak,» diye yazar Poulantzas, «Marx ve Engels, kapitalist devlet tipinin karakteristiği olarak Bonapartizm (burjuvazinin dini) ile kapitalist devletin doğal birliği, iktidar bloku ve hegemon sınıf ya da fraksiyon karşısındaki *(vis-à-vis)* işlevinden türeyen göreli özerkliği arasında bağlantı kurar»[44]. Hatta daha kesin olarak, «Marx ve Engels'in Bonapartizmi *sistematik biçimde* basitçe kapitalist devletin somut bir biçimi olarak değil, *ama aynı zamanda kapitalist devlet tipini temel bir teorik karakteristiği olarak kavradıkları*» anlatılır bize[45]. Bu iddialar ne ölçüde kesin yapılabilmiş ve italikle yazılabilmiş olsa da, doğru olmadıklarının söylenmesi gerekir. Bir kere, Poulantzas'ın kendisinin kitabının başında öne sürdüğü ve benim önceki aktarmalarımdan hatırlanabileceği gibi, Marx ve Engels'in şu ya da bu devlet biçimini «sistematik biçimde» kavradıkları düşüncesi doğru değildir. Ama nasıl olursa olsun ve çok daha önemlisi, Marx ve Engels'in yazılarında Bonapartizmi (sistematik ya da başka bir biçimde) «kapitalist devlet tipinin temel bir teorik karakteristiği olarak» kavradıkları iddiasına haklılık kazandıracak bir şey kesinlikle yoktur. Öyle yapmış olmaları gerektiği

söylenebilir: ama yapmadılar. Poulantzas da böylesine belirli bir «okuma» için gerekli kanıt metinleri gösteremez.

Poulantzas'ın dayandığı kanıt, Engels'in Marx'a hitaben 13 Nisan 1866'da yazdığı, Bismarck'ın Prusya'da genel oy hakkı temelindeki anayasa reformu önerilerini yorumlayan bir mektuptur. Poulantzas'ın sadece kısaltılmış bir versiyonunu sunduğu ilgili pasaj şöyledir: «Biraz direnişten sonra Alman vatandaşlarının boyun eğecekleri görünür, çünkü Bonapartizm her şeyden önce modern burjuvazinin gerçek dinidir. Her zamankinden daha açıkça görüyorum ki, burjuvazi doğrudan yönetme yeteneğinde değildir ve oligarşinin bulunmadığı yerlerde, İngiltere'deki gibi, devleti ve toplumu uygun bir bedelle burjuvazinin çıkarlarına yönetme görevini üstlenmekte, Bonapartist bir yarı-diktatörlük olağan biçimdir. Bu yarı-diktatörlük burjuvazinin büyük maddi çıkarlarını burjuvazinin kendisine karşı bile savunur, ama yönetim sürecinde ona yer vermez. Öte yandan bu diktatörlük, iradesine karşı burjuvazinin maddi çıkarlarını benimsemeye zorlanır»[46].

Bu pasaj ilginç ve çok şey ima eden bir metin olsa bile daha öteye gitmez. Poulantzas ayrıca, «Engels'in «*Onsekizinci Brumaire*'in üçüncü basımına yazdığı ünlü önsözde tekrar bu noktaya döndüğünü» iddia eder. Ne ki bu metnin en dikkatli biçimde incelenmesi bile iddiayı kanıtlayamaz. Tersine, Engels orada «Fransa'nın Büyük Devrim'le feodalizmi yıktığını ve başka bir Avrupa ülkesinde eşi görülmeyen klasik bir saflıkla *burjuvazinin katıksız egemenliğini* kurduğunu» söylediği[47] için pekâlâ *karşıt* görüşü kanıtladığı ileri sürülebilir. Üçüncüsü ve metinler sözkonusuyken sonuncusu, Poulantzas, Marx'ın *Onsekizinci Brumaire*'e 1869 yılında yazdığı Önsöz'ünde «Bonapartizmi, *genelde modern sınıf mücadelesinin siyasal biçimi olarak*, kapitalist tarzdan başka üretim tarzlarının egemen olduğu formasyonların siyasal biçimlerinin kar-

şısına koyduğunu»[48] ileri sürer. Bu temelsizdir. Poulantzas'ın bu Önsöz'den aktardığı alıntıda, ya da metnin geri kalan kısmında, herhangi bir «okuma» türüyle kendisinin verdiği yorumu çıkartan hiçbir yan yoktur.

Poulantzas, Engels'in Bonapartizme «burjuvazinin dini» olarak değinişine büyük vurgu yapar. Engels'ten Marx'a yazılan bir mektupta geçen tek bir pasajı Marxist devlet teorisinin yapısının ana bir direği saymak kabul edilse bile, eğer burjuvazinin böyle bir rejim tipi için bastırılamaz bir arzu duyduğu anlamında alınıyorsa, Engels'in Bonapartizmi burjuvazinin *dini* olarak tanımlamakta yanılmış olduğu mutlaka söylenmelidir. Yürütme gücünün en aşırı genişlemesi ve sivil toplumdaki tüm siyasal güçlerin zorla seferber edilmesi olarak Bonapartizm hiç de burjuvazinin dini değildir - Bonapartizm, kuşkusuz o düzenin merkezi parçası olan egemenlik sistemi dahil, varolan toplumsal düzenin sürdürülmesine tehdit oluşturacak ölçüde büyük siyasal istikrarsızlık koşullarındaki son *çaredir*.

Bu örnekle metinleri aktarırken özen gösterme ve vicdanlı davranma hiç da basit bir akademik çalışma konusu değildir: büyük toplumsal sorunları da ilgilendirirler. Marx ve Engels'in Bonapartizmin «kapitalist devlet tipinin temel bir teorik karakteristiği» *olduğuna* inandıklarında ısrar etmek «masumca» bir şey değildir: bunun altındaki niyet, böyle bir devlet biçimi ile burjuva-demokratik biçim arasında *gerçekten* hiçbir farklılık, ya da hiç değilse hiç *gerçek* farklılık bulunmadığı görüşü lehine onların otoritelerine başvurmaktır. Bu şekilde Poulantzas, «kapitalist sınıf devleti çerçevesinde, parlamenter meşruiyetin, yürütmenin üstünlüğüne denk düşen meşruiyete kıyasla 'halka daha yakın' olmadığını» yazar. «Aslında, bunlar daima her iki durumda da *ideolojik* süreçlerdir»[49]. Ne ki bu, sorunları tehlikeli biçimde karışık bir tarzda ortaya koymaktır: sorun «meşruiyet» sorunu, ya da «halka yakınlık» sorunu değildir: sorun, kapitalist devletin farklı biçimleri arasında işleyiş tarzında gerçek bir

farklılık bulunup bulunmadığı ve eğer varsa bu farklılıkların neler içerdiğidir. Ama sorunu Poulantzas'ın seçtiği temelde ortaya koyduğumuzu düşünün. Weimar Cumhuriyeti de Nazi devleti de kapitalist sınıf devletleriydi. Ama buradaki durum, «parlamenter meşruiyet»in, «yürütmenin üstünlüğüne denk düşen meşruiyete» kıyasla «halka daha yakın» olmadığı mıdır? Bu konuda aşırı duygusal olmamak gerekirse bile, her şeyden önce elli milyon insan, hiç değilse bir ölçüde Alman Komintern-Marxizmi'nin, kritik bir anda, iki devlet biçimi arasında hiç *gerçek* farklılık görmesi sonucunda ölmüştür. Poulantzas da aynı doğrultuda «siyasal demokrasinin halk egemenliğinin, ifadesini, aynı ölçüde iyi biçimde klasik bir parlamentarizmde ve Bonapartist bir yarı-diktatörlükte bulduğunu» yazar[50]. Ama burada da sorun «halk egemenliği» sorunu değildir. Bu da konuları karıştırmak ve geçmişte felâkete varan sonuçlar yarattığı görülmüş karışıklıklara dayanak sağlamak olur.

Sorun elbette, burjuva-demokratik kapitalist devlet biçimleri adına sahip olmadıkları erdemler iddia etmek, bu tür rejimlerin baskıya ve Bonapartist tip davranış kalıplarına düşkün olmadıklarını ileri sürmek, ya da bu rejimlerin *herhangi birinde* egemen sınıfların, tam koşulları ve fırsatları gözönüne alındığında, Bonapartist sapkınlıklardan ve kışkırtmalardan bağışık olduğunu söylemek değildir. Şili bunun yalnızca en son örneğidir. Ama tüm bunları söylemek, canalıcı önem taşıyan (işçi sınıfı hareketleri açısından oldukça önem taşıyan) kapitalist devlet biçimleri arasındaki farklılıkların silinmesiyle aynı şey değildir.

Sonuçta, okuyucunun *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar*'da yararlı, bir şeyler anlatan ve önemli fikirler bulamayacağını öne sürmeyi istemem. Ama bunun yanında gerçek bir üzüntüyle söylemek zorundayım ki, bu kitap Poulantzas'ın ilerlediğini görmeyi tamamen haklı olarak istediği Marxist siyaset sosyolojisinin gelişmesine fazla yardımcı olacağa benzemiyor.

NOTLAR

1 *The State in Capitalist Society*, s. 172.
2 *Ibid.*, s. 5, 93.
3 «Marx ve Devlet», *The Socialist Register* içinde, 1965. Bu kitabın ilk denemesi olarak yeniden basılmıştır.
4 İşte bir örnek. «Hükümetler yalnızca 'ekonomi'nin daha iyi işlemesiyle ilgilenebilirler. Ancak sistemlerin 'ekonomi' olarak tanımlanmaları ideoloji dilinin bir parçasıdır ve gerçek süreci gizler. Çünkü geliştirilmekte olan *kapitalist* bir ekonomidir, bu da, kazanabilen ya da kazanamayan kim olursa olsun, kaybetmesi en az olası olanın kapitalist çıkarlar oluşunu güvence altına alır» *(op. cit.*, s. 79, italikler orijinalde).
5 Aslında *Marx*'ın formülasyonları kabul edilenden oldukça ileri gidebilir: «Toplumsal sermayenin geniş bir bölümü, ona sahip olmayan ve sonuçta olayları sermaye sahibinden tamamen farklı biçimde çözümleyen insanlarca kullanılır» *(Capital*, Moskova 1962, III, c. 431). Bu, kapitalist üretim tarzının, kendi içinde ortadan kaldırılması ve bundan ötürü, ilk bakışta *(prima facie)* sadece yeni bir üretim biçimine geçiş aşamasını temsil eden, kendi kendini çürüten bir çelişkidir» *(Ibid.*, s. 429).
6 Eski kötü günlerin vulgar sermaye sahibi-girişimcisi gibi, modern yönetici de, ne ölçüde zeki ve seçkin bir kişi olursa olsun, hem patron hem hizmetçi olduğu sistemin doğasındaki zorunlu istemlere boyun eğmek zorundadır; bu türden en önemli istem de, «olanaklı olan en yüksek» kârları sağlamak gerektiğidir. Güdüleri ve amaçları ne olabilirse olsun, kârlar yalnızca yöneticinin bu konudaki başarısı temelinde sağlanabilirler». *(The State in Capitalist Society*, s. 34).
7 İtalikler metinde.
8 *Ibid.*
9 *Ibid.*
10 *Op. cit.*, s. 265.
11 İtalikler metinde.
12 *The Civil War in France, Selected Works* içinde, Moskova 1950, I, s. 469.

13 Yeri gelmişken, beni, başka şeyler yanında *(inter alia)*, Poulantzas'ın da benim analizimin «ortodoks komünistlerin *Devlet tekelci kapitalizmi* tezine (bu teze göre, Devlet'in bugünkü biçimi tekeller ile Devlet aykırı üyeleri arasında gitgide yakınlaşan kişisel ilişkilerle, «Devlet'in ve tekellerin tek bir mekanizmada kaynaşmasıyla» belirlenir) yakınlaştığını» (s. 71) belirttiği zaman söylediklerimi yanlış anladığını ileri sürmeye götüren, devletin «göreli özerkliği»nin benim tarafımdan bu kabul edilişidir. Aslında ben bu şemanın basit *(simpliste)* olduğunu ve yararlılığının açıkça tartışmalı olduğunu düşünüyorum. *(The State in Capitalist Society*, s. 11, dipnot 2).

14 *Ibid.*, s. 267.

15 İtalikler metinde.

16 *Ibid.*

17 *Op. cit.*, s. 183ff.

18 *Op. Cit.*, s. 277.

19 Nicos Poulantzas, *Political Power and Social Classes*, Londra 1973 (bundan böyle *PPSC* olarak geçecek).

20 *PPSC.*

21 *PPSC*, s. 257-258.

22 Konunun basit bir gösterilmesi, devlet üstüne tüm Marxist formülasyonlar içinde en çok bilinenin ortak yorumudur. *Komünist Manifesto*'da bulunan bu formülasyonda Marx ve Engels, «modern Devlet'in bütün burjuvazinin genel işlerini yöneten bir komiteden başka bir şey olmadığını» ileri sürerler. Bu formülasyon, düzenli biçimde. yalnız devletin egemen ya da «yönetici» sınıf *adına* hareket etmesi anlamında değil, bu bir şeydir, ama aynı zamanda tümüyle farklı bir sav olan ve benim öne süreceğim gibi Marx ve Engels'in düşüncesinin kaba bir bozulması olan devletin o sınıfın buyruğunda hareket etmesi anlamında da alınmıştır. Çünkü onların söyledikleri, «modern devletin *bütün* burjuvazinin *genel* işlerini yöneten bir komiteden başka bir şey olmadığıdır»: genel işler kavramı özel işlerin varlığını varsayar, bütün burjuvazi kavramı da o bütünü oluşturan ayrı unsurların varlığını belirtir. Durum böyle olunca, değindikleri türden bir kurum, yani devlet için, açık bir gereklilik vardır ve devlet belirli bir derecede özerklik kazanmadan bu gereksinimi karşıla*yamaz*. Başka bir deyişle, özerk-

lik düşüncesi tanımın kendi içindedir ve onun doğal bir parçasıdır.

23 *PPSC*, s. 91.

24 *PPSC*, s. 63.

25 *PPSC*, s. 76. Bkz. aynı doğrultuda, doğru ve yanlış bilinçlilik nosyonunu «mitoloji» olarak reddedişi, s. 60-61.

26 *PPSC*, s. 78.

27 *PPSC*, s. 79 (italikler orijinalde).

28 *PPSC*, s. 79 (italikler orijinalde).

29 *PPSC*, s. 83.

30 *PPSC*, s. 99.

31 *PPSC*, s. 100 (italikler orijinalde).

32 *PPSC*, s. 115 (italikler orijinalde).

33 *PPSC*, s. 115 (italikler orijinalde).

34 Bu, Poulantzas'ın *New Left Review*'nun Mart-Nisan 1973 tarihli 78. sayısındaki «*On Social Classes*» başlıklı bir makalesine yapılan göndermenin belki en iyi örneğidir. Poulantzas o makalede şunları yazar: «Devlet *birkaç aygıtdan* oluşur: kabaca, baskı aygıtı ve *ideolojik aygıt*, ilkinin başlıca rolü baskı iken, sonrakinin rolü ideolojinin geliştirilmesi ve tasarlanmasıdır. İdeolojik aygıtlar içinde kiliseler, eğitim sistemi, burjuva ve küçük-burjuva siyasal partiler, basın, radyo, televizyon, yayıncılık vb. yer alır. Bu aygıtlar, resmi hukuki statülerinin ulusallaştırılmış (kamu) ya da özel olup olmadığına bakmaksızın, ideolojiyi geliştirme ve aşılama nesnel işlevlerinden ötürü devlet sistemine aittirler» (s. 47). Bu, sınıf egemenliğinin farklı biçimleri arasındaki karışıklığı karikatür biçimlere sokar ve, yinelersek, devletin toplumla ve devlet iktidarının sınıf iktidarıyla ilişkisinin ciddi bir analizini olanaksızlaştırır.

35 *PPSC*, s. 279 (italikler orijinalde).

36 *PPSC*, s. 299.

37 *PPSC*, s. 299.

38 Burada da karışıklığı doğuran, metinde bolca rastlanan çelişkili açıklamalardır. Böylece 320. sayfada Poulantzas, «yürütmenin üstünlüğünün, ancak partilerin *siyasal sahnede doğru olarak yansıyan* örgütsel rolünün bir karakteristiğiyle birleştiği zaman, bu sınıflar ve fraksiyonlar karşısında *(vis-a-vis)* artmış bir devlet özerkliğini anlattığını» (italikler metinde) belirtir. Böylece 299. sayfada örgüt-

sel bir rol oynamayı başaramayan partiler, yirmi bir sayfa sonra o rolü oynamış olurlar.

39 *PPSC*, s. 327.

40 *PPSC*, s. 330.

41 *PPSC*, s. 112.

42 Bu, «'ekonomik korporasyonların başkanları', 'siyasal liderler' (bürokrasinin doruğunda yer alanlar dahil) ve 'askeri liderler', yani tüm elit kesimin onun (yani Mills'in - R.M.) 'topluluk zengini' diye nitelediği şeye ait olduğu» (s. 329) görüşünün C. Wright Mills'e yüklenilmesi türünden belli başlı yorum hatalarının - mazur göstermesi kolay olmamakla birlikte - nedenini açıklayabilir. Bu, Mills'in «iktidar eliti»ni ve onu bileştiren parçaların iç ilişkisine ilişkin temel nitelendirmesinin tam bir yanlış anlaşılmasıdır.

43 En azından bu kitapta. «Kriz devleti»nin daha geniş ve çok daha yoğun bir tartışılması için bkz. Poulantzas, *Fascisme et Dictature* (İngilizce basımı, *Fascism and Dictatorship*, Verso 1979).

44 *PPSC*, s. 302.

45 *PPSC*, s. 258.

46 K. Marx - F. Engels, *Werke*, Berlin 1965, C. 31, s. 208. Poulantzas'ın aktarması aşağıdaki gibidir: «Bonapartizm her şeyden önce *modern burjuvazinin gerçek dinidir*. Her zamankinden daha açık görüyorum ki, burjuvazinin doğrudan yönetmesinin önü tıkanmıştır ve bu nedenle... Bonapartist bir yarı-diktatörlük olağan biçimdir; bu yarı-diktatörlük burjuvazinin büyük maddi çıkarlarını (burjuvazinin iradesine bile karşı) savunur ama hükümet gücünde burjuvazinin yer almasına izin vermez», *PPSC*., s. 259. İtalikler, Engels'in orijinal metninde yoktur.

47 K. Marx ve F. Engels, *Selected Works*, Moskova 1950, c. 1, s. 223. Engels'in 1865'te yazılmış bir broşüründen, *Die preussische Militärfrage und die deutsche Arbeiterpartei*, alınmış başka bir metni daha vardır. Engels orada, Marx'ın ünlü formülasyonunu değişik bir biçimde önceler. Marx o formülasyonunda şunları belirtiyordu: «Bonapartizm, işçi sınıfının, kentlerde yüksek bir gelişme düzeyine ulaşmış olmakla birlikte, kırda küçük köylülere oranla sayısal bakımdan geride kaldığı ve büyük devrimci mücadelede kapitalist sınıf, küçük burjuvazi ve ordu tarafından yenilgiye

uğratıldığı bir ülkede devletin zorunlu biçimidir» *(Werke,* C. 16, s. 71). Marx'ın *Fransa'da İç Savaş*'taki ve Poulantzas'ın farklı bir bağlamda aktardığı formülasyonuyla karşılaştırın: Bonapartist rejim «burjuvazinin ulusu yönetme yeteneğini yitirmiş, işçi sınıfının ise henüz kazanamamış olduğu bir zamandaki tek yönetim biçimiydi» *(Selected Works,* I, s. 470). Ne Engels'in ne de Marx'ın formülasyonları, konuya ilişkin öteki yazıları gibi, büyük ilgiye değer olmalarına karşın, Poulantzas'ın iddialarını desteklemeye hizmet eder. Bu yazıların, bilimsel ama yorum olarak zayıf, kapsamlı bir değerlendirmesi için bkz. M. Rubel, *Karl Marx devant le Bonapartisme,* Paris/The Hague 1960.

48 *PPSC,* s. 259.

49 *PPSC,* s. 312.

50 *PPSC,* s. 312.

1975

Passages from Antiquity to Feudalism ve *Lineages of the Absolutist State* adlı kitaplarında Perry Anderson'un giriştiği iş, siyasal iktidarın Avrupa'nın (yalnız Avrupa'nın olmamakla birlikte) değişik yerlerinde büründüğü biçimlerin ve o siyasal iktidarın hizmet ettiği amaçların karşılaştırılmalı bir tarihinin ortaya çıkarılmasıdır. Anderson'un amaçladığı, gerçekte, farklı toplumsal formasyonlarda ve üretim tarzlarındaki - özellikle köle emeği kullanan toplumlar ile feodalizm ve kapitalizm dönemlerinde, ama bu ciltlerin ikincisinde 100 sayfalık bir «Not» ayırdığı «Asyatik üretim tarzı»nı da unutmadan *ve* çok sayıdaki farklı coğrafik ve ulusal özgüllükleri gereğince hesaba katarak - devletin ve siyasal iktidarın bir tarihinin oluşturulmasından başka bir şey değildir. Yeni yayımlanan bu iki kitapta, Avrupa'nın dışına hiç çıkmadan Antikite'den İngiltere'de 17. yüzyılda, Fransa'da 18. yüzyılın sonunda ve Rusya'da 20. yüzyılın başlangıcında Mutlakiyetçi devletin yıkılışının arifesine kadar ve Osmanlı İmparatorluğu ile Japon feodalizmi üstüne bölümlerle birlikte, yaklaşık iki bin beş yüz yılı kapsayan bir konunun analizi yer alır.

Anderson'un yaptığı, çalışmasının yeri hakkında yazarda belli bir utangaçlık yaratmış enginliğiyle, olağanüstü bir girişimdir. Onun «denemeler» diye tanım-

ladığı bu ciltlerde yer alan analizler, «hem yeterlilik, hem yer nedenleriyle eksik bırakılmış diyagramlardır: daha fazla değil. Başka bir tarih için bu özet çizgilerin, kapalı ya da kapsamlı tezleri açıklamaktan çok, tartışma unsurları önermesi düşünülmüştür» (I, 8-9)*. Bu alçakgönüllülük övgüye değer olsa bile bütünüyle gereksizdir: girişim olağanüstü ise de başarının daha az sayılması güçtür; üstelik burada ortaya konan analizler geliştirilmemiş diyagramlar ya da özet çizgilerden başka bir şey değildir. Anderson'un bilimsel kaynaklara sekiz dokuz dilde güçlü bir hâkimiyeti vardır. Her biri genellikle sadece uzman tarihçilerce keşfedilmiş alanlarda çabuk ve emin adımlarla ilerler. Duru bir doğrulukla, genelde kontrollu bir söylemle ve aydınlatıcı özdeyişler kullanmakta ender bir yetenekle yazar. Kitapları büyük gelenek içinde tarih yazımıdır. Yalnız kitaplarına olağanüstü bir anlamla verdiği şey, tarihsel materyalizmin perpektifleri ve yöntemleri tarafından biçimlendiği sürece, belirli türden bir tarih yazımı oluşudur. Şimdiye dek pek çok Marxist tarihçi olmuştur. Ama, bildiğim kadarıyla, herhangi bir yerde bu denli kavram yoğunluğuyla ve *teorik açıdan* ne yaptığına ilişkin böylesine özgün ve sürekli bir bilinçle Marxist tarih yazmış tarihçilerin sayısı fazla değildir. Bu kuşkusuz Anderson'un çalışmalarının sorgulanmanın ötesinde kaldığını söylemek değildir, hele öteki Marxistlerin sorgulamasının dışında kaldığı hiç söylenemez. Ben de şimdilik, bu ciltlerde ortaya atıldığını gördüğüm bir iki merkezi soruna eğileceğim. Eminim, bu kitaplar hakkında ve çevresinde çok sayıda değişik soru ortaya atılacaktır ve atılması gerekir. Ama yine eminim, Anderson'un şu ya da bu tezi için dikkate alınabilecek türden hangi kayıt ve eleştirilerde bulunulabilirse bulunulsun, onun şim-

* Bu ciltler I ve II olarak numaralanmamıştır, ama kolaylık olması açısından onlara değinirken bu sayılarla belirteceğim. Aksi belirtilmeyen tüm italikler kitaplarda yer alır.

di ortaya çıkardığı ürün tarihsel materyalist tarzdaki tarih yazımına çarpıcı bir katkı oluşturur. Bu ciltler Marxist tarih yazımı açısından ayrı bir sınıfta yer alır.

Tarihsel Materyalizm Yöntemi

İkinci cildine Önsöz'de Anderson, «Marxist tarihçilerin, artık etkileyici bir araştırma külliyatına sahip bu yazarların, her zaman doğrudan kendi çalışmalarında ortaya çıkan sonuçlara ilişkin teorik sorunların üzerinde durmadıklarına» ve kendi paylarına «tarihsel materyalizmin temel teorik sorunlarını aydınlığa kavuşturmaya ya da çözmeye çalışan Marxist filozofların, bunu genellikle tarihçilerin ortaya koydukları özgül ampirik sorunlardan bir hayli uzakta yaptıklarına» dikkat çeker (II, 7). Marxist tarihçilerin resmen bağlı oldukları tarih yazımı yöntemi hakkında anlaşılmaz biçimde izlenimci kalma eğilimi taşıdıkları ve Marxist filozofların büyük tarihsel sorunları yoğun tarihsel çalışmalar yerine kavram cambazlıklarıyla ele almaya çalıştıkları (ve hatta çözdüklerini bile iddia ettikleri) bir durumu tanımlamanın çok ince bir yoludur bu. Anderson da «ikisi arasında ara bir yer bulmaya» ve böylece «tarih alanında rasyonel ve kontrol edilebilir teori yeteneğini zayıflattığından Marxist yazımda genellikle savunulamaz bulunarak ilgisi kesilmiş iki düşünce grubunu gerilim içinde birarada tutmaya» giriştiğini söyler (II, 8). Anderson'un bunu dikkate değer biçimde iyi yaptığına inancımı daha önce göstermiştim. Ama, teorik olarak, yani tarihsel materyalizmi bir yöntem olarak kullanışı temelinde bunu neyin içinde başardığını tanımlamak da gereklidir.

Yanıt bir anlamıyla, onun ortaya çıkışını baştan aşağı ele alan şey son derece karmaşık olmasına karşın, oldukça basittir. Bu yanıt, belirli bir toplumun üretim tarzıyla *başlamakta* ama orada bırakmamakta; başka bir deyişle «ekonomik temel»e, «üstyapı»nın o «temel»in basit bir yansıması olduğu görüşüne var-

mayan bir öncelik verilmesindedir. Anderson, Marx'ın bu alandaki metinlerinin belki en etkili olanıyla, «maddi yaşamın üretim tarzının toplumsal, siyasal ve genelde entellektüel yaşam sürecini koşullandırdığını»[1] ileri sürdüğü, 1859'da yazdığı *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'ya Önsöz'le başlayarak, Marx ve Engels'in sunduğu ana noktaların bir bölümünü ciddiye almıştır. Bu yaklaşım kolaylıkla azçok ilkel bir ekonomik determinizme döndürülebilir ve sık sık döndürülmüştür. Yalnız Marx ve Engels'in tasarımladıkları o değildi. Marx, alaylı biçimde «üstün erdeminin tarih-üstü kalmaktan ibaret olduğunu» belirttiği «genel bir tarihsel-felsefi teorinin ana anahtar olarak»[2] kullanılmasından kaçınılması gerektiğini ve (*Kapital*'de bulunanlar dahil) kendi tarihsel çalışmalarının tarihsel materyalizmi «tarih-üstü bir ana anahtar»a döndürülmesi düşüncesinin kendine ne denli yabancı olduğunu yeterince iyi biçimde gösterdiğini vurgulayarak uyarıyordu. Bu düşünce aynı biçimde, sözgelimi J. Bloch ve C. Schmidt'e 1890'da yazdığı ünlü mektuplarındaki gibi[3], bu konuda Marx'tan bile daha açık ve özgün bir yaklaşıma sahip Engels'e de yabancıydı.

Açıkçası ana noktalardan daha fazlası bulunmasa bile, Anderson, kimi doğrudan alıntılardan görülebileceği gibi, onları iyi kullanmıştır. Birinci ciltte, Grekо-Romen dünyasında «gerek başarılarının, gerekse batışının nihai temelini sağlayanın» köleci üretim tarzı olduğuna dikkat çeker. «Antik Dünya bir bütün olarak hiçbir zaman süreklilikle ya da her yerinde köle emeğinin üstünlüğüyle damgalanmadı. Ne ki Antik Dünya'nın büyük *klasik* çağları, Antikite uygarlığının çiçek açtığı zamanlar - M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllardaki Yunanistan ile M.Ö. 2. yüzyıldan M.S. 2. yüzyıla kadar Roma - köleliğin, öteki çalışma sistemleri arasında, kütlesel ve genel olduğu zamanlardı» (I, 21-22). Ama bunu bir çıkış noktası olarak alırken Anderson, ayrıca sözkonusu toplumların biçimlenmesine yol açan çok güçlü bir, onunla ilintili ama ayrı ve güçlü başka et-

kiler olduğu anlayışına da sahiptir. Yani, «köleliğin teknolojiye yapısal engeli, ...kiralık ve hatta bağımsız emeğe değerden düşme lekesi bulaştıran klasik dünyadaki el emeğinin tümünü saran ara toplumsal ideolojide olduğu gibi, bu kendi başına önem taşımasına rağmen, pek doğrudan bir ekonomi-içi nedensellikte yatmaz» (I, 27). Aynı biçimde, «klasik *kent (polis)* sistematik kölelik kurumunun peşinden getirdiği özgürlüğün yeni bir kavramsal keşfine dayanmaktaydı: özgür vatandaş artık arka plândaki köle emekçilere karşı tam bir rahatlıkla ileri çıkmıştı» (I, 36). Anderson'un yine, ama bu kez 16. yüzyıl Fransa'sı için, «merkezi Devlet'in geniş kapsamlı sınırlamalarını,» yani «köydeki başlıca feodal ilişkilerin çözülmesinin asla tam olmadığı ve birleşik bir pazara ya da modernleşmiş bir ulaşım sistemine sahip bulunmayan bir ekonomide, etkili bir krallık egemenliği aygıtını bütün ülkeye dayatmanın başa çıkılmaz örgütsel sorunları»nı açıklayacak çeşitli unsurların «harmanlanmasını» iyi biçimde gösteren bir pasajı vardır. Bu pasaj şöyle devam eder: «Monarşinin kaydettiği dikkate değer kazanımlara karşın, toplumsal zemin henüz dikey siyasal merkezileşmeye hazır değildi» (II, 89). Anderson, ikinci cildinin sonunda, «pre-kapitalist toplumsal formasyonların üretim tarzları daima ona özgü ekonomi-ötesi baskıyı dayatan siyasal-hukukî sınıf egemenliği aygıtı tarafından belirlenir» (II, 543) dediği zaman, bu yaklaşımı uygun biçimde özetlemektedir. Anderson, tam bir haklılıkla, tarihsel materyalizmin şimdiye değin genel açılımlarıyla bütünleştiremediği (ya da hatta üzerinde çok fazla duramadığı) «üstyapı» unsurları bulunduğunu kabul etmekte de bir güçlük görmez. Böylece, bir pasajında zorlanmış bir lütufla, «Antikite'den Orta Çağ'a uzanan tüm geçiş döneminde temel bir süreklilikle varolan... biricik kurum: Hıristiyan Kilisesi'ydi. Hıristiyan Kilisesi, gerçekten de, Klasik Dünya'nın kültürel hazinelerini okur yazarlığın artık ruhbani hale geldiği yeni feodal Avrupa âlemine geçiren

ana, zayıf su yoluydu. Kendine özgü geçiciliği hiçbir zaman bir ekonomi ya da politikanın yerini basitçe bir başkasının alışıyla çakışmayan, kendine özgü bir ritmle birkaç tanesiyle örtüşen ve ömrü onlardan uzun olan bu eşsiz *(par excellence)* garip tarihsel nesne, Kilise, hiçbir zaman tarihsel materyalizm içinde teorileştirme görmemiştir» (I, 131) diye yazar.

Anderson'un yapmakta olduğu, «ekonomik etmen»den başka etmenleri gereğince hesaba katmak değildir basitçe. «Ekonomik determinizm»den kurtulmanın bir yolu olarak «etmenler»in bu türden eklektik tarzda biraraya getirilmesi tarihsel materyalizm değildir. Bu yöntemde, tam özünde, üretim tarzının önceliği düşüncesi yer alır. Anderson'un aktardığı bir pasajda Marx'ın *Grundrisse*'de de koyduğu gibi, «bütün toplum biçimlerinde öteki her türlü üretimin ve üretim ilişkilerinin rütbesini ve etkinliğini tayin eden belirli bir üretim ve o üretimin ilişkileridir. O, öteki tüm renklerin batırıldığı ve onların özgül tonlarını değiştiren genel ışık kaynağıdır. Ondaki herşeyin özgül ağırlığını belirleyen özel bir eterdir» (I, 27). Bu formülasyonlar kavramın genişliğini yeterince iyi biçimde akla getirirler - ve «geniş» denince ister istemez «gevşek» denmez. Bu, Anderson'un kullanılışında kesinlikle kontrollu ve aydınlatıcı bir sonuçlar dizisine boyun eğer. Uzmanlar uygun buldukları an Anderson'un anlatımında ne tür özel zayıflıklar gördüklerini bize kuşkusuz anlatacaklardır. Ne var ki bu gibi zayıflıkların hiçbirisi kullandığı genel yöntemi çürütemez: onu çürütmek için, gösterilebilir biçimde üstün, analitik açıdan daha zengin ve daha verimli bir yönteme gerek vardır.

Tarihsel materyalizm alanı *içinde* analitik manevra özgürlüğünün ne denli büyük olduğu da yine Anderson'un en etkili genellemelerinden biriyle gösterilir: «...Marxistler arasında geniş bir kabul gören inançların tersine,» diye yazar, «bir üretim tarzında rastlanan bir krizin ayırdedici «görünüm»ü güçlü (eko-

nomik) üretim güçlerinin geride kalmış (toplumsal) üretim ilişkilerde üstün gelerek bağrından fışkıran ve çok çabuk bu üretim ilişkilerinin yıkıntıları üzerinde daha üst düzeyde bir üretkenlik ve toplum kuran bir görünüm değildir. Tersine, üretim güçleri tipik biçimde varolan üretim ilişkileri içinde *vakit kazanmaya* ve *geri çekilmeye* eğilimlidir. Öyleyse üretim güçlerinin kendilerinin, global bakımdan yeni bir üretim tarzı için yeni üretim güçlerinin yaratılabilmesi ve birleştirilebilmesinden önce, radikal biçimde değişmeleri ve kaydedilmeleri gerekir. Başka bir deyişle, üretim ilişkileri genelde, bir geçiş aşamasında bulunan üretim güçlerinden *önce* değişirler ve bunun tersi *(vice versa)* olmaz» (I, 204). Bu şekilde tanımlanan süreç «tipik» olsun olmasın bu konu aşırı önem taşır. Çünkü bu, «üretim ilişkileri» kuşkusuz üreticiler ile mülk sahipleri/denetleyicileri arasındaki ilişkiler (bu örnekte köleci ve feodal üretim tarzları bağlamında) olduğundan, dikkat odağını kuvvetle insan unsuruna kaydırmaya yardım eder. Bu süreçte ilintili olan, farklı ve uzlaşmaz sosyo-ekonomik bütünler-sınıflar olarak tasarımlanan bireylerin bilinçlerinde ve bilinçleri aracılığıyla (başka bir deyişle, sınıf mücadelesinde ve sınıf mücadelesi aracılığıyla) çok çeşitli «çelişkiler»in *ifadesidir*. Böylece Anderson, Batı Avrupa'da 9. ve 13. yüzyıllar arasındaki «gerek refah içindeki gerekse yoksul köylülerin, yapıları gereği, kendilerinin sırtından geçinen lordlara karşı olduklarına ve iki kesim arasındaki tüm feodal çağ boyunca sürdürülen (zaman zaman elbette açık savaş halini alan...) sürekli, sessiz kira mücadelelerine» dikkat çeker (I, 186-87).

Sınıf mücadelesi hem belirli bir üretim tarzının «çelişkiler»inden kaynaklanır, hem de o «çelişkiler»i nihai olarak çözer. Ama burada da Anderson, karmaşık bir süreci aşırı derecede basitleştirmemek ve dolayısıyla çarpıtmamak için çok dikkatli davranır. Anderson, «Marx'ın karmaşık nesnel çelişkiler teorisini basit bir öznel sınıf iradeleri kapışmasına çevirmeye

eğilimli» herhangi bir yorumu reddeder ve şunları not eder: «Bir üretim tarzındaki yapısal krizlerin *çözümü* daima sınıf mücadelesinin doğrudan müdahalesine bağlı» iken, «bu tür krizlerin *filizlenmesi,* onların kendi dolaysız karşılaşmalarından çok öteki yapısal düzeylerinden türeyerek, pekâlâ belirli bir tarihsel bütünlükte yer alan bütün toplumsal sınıfları gafil avlayabilir» (I, 198, dipnot 3). Gerçekten de Anderson farklı bir konuda şunları yazar, «tarihte hiçbir sınıf, geçiş çağlarında, kendi tarihsel durumunun mantığını hemen kavrayamaz: kendi egemenliğinin zorunlu kurallarını öğrenmesi için uzun bir yönelişsizlik ve karışıklık dönemi gerekli olabilir» (II, 55). Bu söz iyi söylenmiş bir sözdür ve üretim ilişkileriyle belirli bir üretim tarzının «çelişkiler»inin yarattığı «sınıf bilinçliliği»nin aşırı derecede karmakarışık doğasına haklı bir vurgu yapar.

Bununla birlikte bu noktada, Anderson'un anlatımında üzerinde durulan sosyo-ekonomik bütünlerin yeterince betimlenmiş ve ayırdedilmiş olup olmadıklarına ve uzlaşmaz sınıfların karşı karşıya gelmesinin uygun özgün terimlerle belirlenip belirlenmediğine ilişkin bir kuşkuya kapılmak yerinde olabilir. Onun analizinde kendini gösteren sınıflar, aşırı soyut incelemeden biraz zarar görürler. Sınıflar, burası için genelde kabul edilenden oldukça daha karmaşık varlıklardır. Ve böylesi bir anlatımda sınıf yapılarının ve sınıf mücadelelerinin ayrıntılı bir analizine gerek duymak yanlış olurken, toplumsal tabakalaşma sorunlarına daha büyük bir ilgi duymanın Anderson'un hem sınıflar *arasındaki,* hem sınıflar *içindeki çelişkilerin* daha farklılaşmış analizlerini sunmasına olanak tanıması olasıdır. Gerçekte ise, onun değindiği sosyo-ekonomik bütünler genelde aktüel gerçekliği açıkça yalanlayan, blok-türü bir nitelik taşırlar: bu gerçeklik *ayrıca* belirli sınıflar içindeki farklı katmanların ayrı ve çatışan çıkarlarınca biçimlenir - ve önemli ölçüde onlarla biçimlenir -. Konunun Mutlakiyetçi Devlet'in

(ve hatta genel olarak devletin) rolü sorunuyla bir hayli ilgisi vardır. Şimdi bu konuya dönüyorum.

Mutlakiyetçi Devlet ve «Göreli Özerkliği»

İkinci cildine Önsöz'de Anderson, «düşüncesinin merkezi teması»nı devletin oluşturduğuna değinir ve «tarihsel materyalizmin temel aksiyomlarından birini» hatırlatır: «Sınıflar arasındaki dünyevi mücadele nihai bakımdan toplumun *siyasal* düzeyinde - ekonomik ya da kültürel düzeyinde değil - çözülür... sınıflar var olduğu sürece, üretim ilişkilerindeki temel değişimlere damgasını vuran Devletler'in kurulması ve yıkılmasıdır» (II, 111). Doğrudur bu ve Anderson'un ikinci cildinde ortaya konan sorun, Mutlakiyetçi Devlet'in niteliği ile onun egemenliğini sürdürdüğü dönemlerde - değişik ülkelerde değişik dönemlerde - Doğu ve Batı Avrupa'nın sınıf mevzilenmesinde oynadığı rolle ilgilidir.

Anderson, Marx ve Engels'in savunduğu, Mutlakiyetçi Devlet'in toprak sahibi aristokrasi ile burjuvazi arasında bir tür «denge» oluşturduğu görüşünü açık seçik reddederek başlar (II, 15-16). Anderson'un «İngiltere ve Rusya'daki bir Marxist tarihçiler kuşağının görüş birliği» diye tanımladığı görüşü yansıtan kendi tezi şöyledir: «Mutlakiyetçilik temel olarak... köylü yığınlarını - alacakların yaygın el değiştirmesiyle elde etmiş oldukları kazanımlara rağmen ve onlara karşı - geleneksel toplumsal konumlarında yine kıskaca almak için tasarlanmış, *yeniden düzenlenmiş ve yeni görevler verilmiş bir feodal egemenlik aygıtıydı*» (II, 18). Anderson, «yeniden düzenlenmiş ve yeni görevler verilmiş» bir devlet aygıtı fikrine açık açık büyük önem yükler. Ben Anderson'un böyle yapmakta haklı olduğuna inanıyorum. Çünkü, onun dikkat çektiği gibi, sürekli orduları, kalıcı bir bürokrasiyi, ulusal çapta bir vergilendirmeyi ve kanunlaştırılmış bir hukuk sistemini hayata geçiren Mutlak Monarşiler,

kendilerini öncelemiş siyasal sistemlere göre çok değişik devlet biçimlerini oluşturuyorlardı. Başka yerlerde olduğu gibi burada da siyasal biçim değişikliklerinin devletin eylemliliği ve eylemsizliği açısından çok sayıda farklı ve önemli sonuçları vardı. Öte yandan Anderson'un önceki alıntıda devlete ve «köylü yığınları»na değinişi, Mutlakiyetçi Devlet'in yeni burjuvaziyle ilişkisini dışta bıraktığı sürece çok özettir. Birkaç sayfa sonra «köylü huzursuzlukları tehdidi, Mutlakiyetçi Devlet'in bu konuşulmayan temeli, ...her zaman yeni çağda aristokrasinin sınıf iktidarının genel çizgilerini biçimlendirmede, bir bütün olarak Batı ekonomilerindeki merkantil ya da manüfaktür sermayenin baskısıyla birleşiyordu» diye yazdığı zaman, formülasyonu Anderson'un kendisi düzeltmektedir. Gerçekten, diye ekler Anderson, «Mutlakiyetçi Devlet'in Batı'daki özgül biçimi bu çifte belirlemeden doğar» (II, 23-24).

Burada tartışılan, çok geniş bir sorun olan Mutlakiyetçi Devlet'in Batı Avrupa burjuvazisiyle ilişkisi ve dolayısıyla o devlet biçiminin tam doğası ve rolüdür. Anderson'un söylemekte olduğu, Mutlakiyetçi Devlet'in özel bir sınıfın - burada sözkonusu sınıf feodal soyluluktur - çıkarlarına hizmet ettiğidir. Bunu söylemek bir şeydir. Ama gerçekte Anderson bunu bir hayli aşan şeyler söylemektedir - yalnızca Mutlakiyetçi Devlet'in feodal soyluluk *adına* kullanılan bir araç olduğunu değil, aynı zamanda çoğunlukla feodal soyluluk *tarafından* ve kendi amaçlarına yönelik kullanılan bir araç olduğunu da. Bunu söylemek ise çok farklı, Mutlakiyetçi Devlet hakkında *genel* bir açıklama olarak alındığında, aslında Anderson'un kendi formülasyonlarının birçoğuyla çelişen çok daha tartışılır bir şey. Bunun ortaya çıkardığı sorun son yıllarda kapitalist devlete, yani «devletin göreli özerkliği»ne ilişkin olarak çok tartışılmıştır. Ne ki yine bu sorun Mutlakiyetçi Devlet açısından da başlıca bir önem taşır. Ben Anderson'un, Marx ve Engels'in Mutlakiyetçi Dev-

let'in özerkliğini büyük ölçüde *abarttıklarını* ve «denge» kavramının gerçekte yanıltıcı bir kavram olduğunu ileri sürerken haklı olduğunu düşünüyorum. Ama yine bana öyle geliyor ki, formülasyonlarının birçoğunda Mutlakiyetçi Devlet'in «göreli özerkliği»ni büyük ölçüde *küçümseyen* Anderson'un kendisidir - nitekim bu sorun üstüne tutarsız formülasyonlar kullanma eğiliminde olması, onun açısından en alışılmadık ve oldukça geniş kapsamlı sonuçlar doğuran bir kavramsallaştırma zayıflığını akla getirmektedir.

Anderson başlangıçta, «sanayi-öncesi bir toplumda temel üretim araçlarının sahipleri olarak kalan lordların elbette soylu toprak sahipleri olduklarını» belirtir ve devam eder: «Bütün erken modern çağ boyunca, bu şekilde egemen sınıf - ekonomik *ve siyasal bakımdan* - orta çağdakiyle *aynı* kaldı; feodal aristokrasi. Bu soyluluk, Orta Çağlar'ın bitişinden sonraki yüzyıllarda derin başkalaşımlar geçirdi: *ama Mutlakiyetçiliğin tarihinin başından sonuna dek hiçbir zaman siyasal iktidarın yönetiminden ayrılmadı*» (II, 17-18. «Aynı» sözcüğü dışında italikler benimdir). Bu çok karmaşık bir durumu tanımlamanın çok cüretli ve basit bir yolu olup Anderson neredeyse hemen açıklamanın anlamını sınırlamaya zorlanmaktadır. «Bununla birlikte bu yeni Devlet makinesi de,» diye ayrıca yazar, «doğası gereği soyluluğun kendi *içindeki* kişi ya da grupları koparabilecek ya da disiplin altına alabilecek bir baskı gücüyle donatılır. Yani Mutlakiyetçiliğin gelişi... egemen sınıfın kendisi açısından hiçbir zaman düz bir evrim süreci izlememiştir: bu süreç, nihai olarak kollektif çıkarlarına hizmet ettiği feodal aristokrasi içindeki son derece keskin kopuş ve çatışmalarla damgalanmıştır» (II, 19-20). Bu, en azından, Mutlakiyetçi Devlet'in feodal soyluluk karşısında ilk açıklamanın izin verdiğinden bir hayli daha fazla «hareket serbestliğine» sahip bulunduğu ve dolayısıyla Mutlakiyetçi Devlet'in motivasyonlarının o açıklamanın akla getirdiğinden çok daha karmaşık olduğu

anlamına gelir. Gerçekten de Anderson biraz daha sonra «doğmakta olan Mutlakiyetçiliğe» ilişkin olarak, İspanya dışındaki Batı Avrupa'nın tümü açısından «başlıca modelin, ikisinin sıkı biçimde kaynaştığı yerlerde bile, kasabalı *(burgher)* isyanlarından çok aristokrasinin isyanlarının bastırılması olduğuna» dikkat çeker (II, 68). Aynı biçimde 17. yüzyıl Fransa'sı hakkında «Fronde'un açığa çıkardığı plebyen huzursuzluğun tam derinliği, muhalif aristokrasinin monarşiden son duygusal kopuşunu çabuklaştırdı» diye yazar (II, 100), o aristokrasi ile monarşi arasındaki oldukça büyük bir gerginliği açıkça ve doğrulukça anlatan bir formülasyon.

Anderson'un yorumunda bulunan ve benim işaret etmekte olduğum sorunu belki en iyi biçimde aşağıdaki alıntı gösterir:

> Yeni monarşilerin başında duran krallar, iktidarlarının görünmez sınırlarını (kendilerinin ait oldukları sınıfın yeniden üretiminin maddi koşullarının sınırları) asla aşamazlar. Bu hükümdarlar ortak biçimde onları kuşatan aristokrasinin üyesi olduklarının farkındaydılar; mevkilerinden duydukları kişisel gurur kollektif bir duygu dayanışması üstüne kuruluydu. Böylece sermaye, onlar üzerinde her zamakinden daha büyük bir çekim gücü kullanarak, Mutlakiyetçiliğin parıldayan üstyapılarının altında yavaş yavaş birikirken, erken modern Avrupa'nın soylu toprak sahipleri tarihsel üstünlüklerini *artık onlara kumanda eden monarşilerde ve monarşiler aracılığıyla ellerinde* tutuyorlardı. Ekonomik açıdan kollanan, toplumsal açıdan ayrıcalıklı ve kültürel açıdan olgunlaşmış *aristokrasi hâlâ yönetiyordu:* Mutlakiyetçi Devlet, üstünlüğünü Batı Avrupa'nın bileşik toplumsal formasyonları içinde sermayenin sürekli büyümesine uyduruyordu (II, 430. İtalikler benim).

Bu ciltlerin ikisi açısından da tipik olan bu çok iyi pasaj, bana, altını çizdiğim formülasyonlardaki bu-

lanık kavramsallaştırmayla ciddi biçimde eksik kılınmış gözükmektedir. Mutlakiyetçi Devlet döneminde aristokrasinin «egemen sınıf» olarak kaldığını iddia etmek son derece akla yatkındır. Mutlak monarkları aristokrasiye bağlayan bağları, Anderson'un da aktardığı II. Catherine'nin «*Je suis une aristocrate, c'est mon métier*»* (II, 231) sözleriyle özetlediği bağları vurgulamak da aynı ölçüde akla yatkındır. Hatta, gevşek bir anlamda, aristokrasinin «yönetici sınıf» kaldığının söylenmesi bile kabul edilebilir. Yalnız, Anderson'un yaptığı gibi, devlet iktidarının sorumluluğunu alması anlamında aristokrasinin «hâlâ yönettiğini» söylemek, hiç de kabul edilebilir bir genelleştirme değildir. Çünkü bu, daha önce öne sürüldüğü gibi, Mutlakiyetçi Devlet'i kazandığı (ve Anderson'un ona yüklediği aristokrasinin koruyuculuğu görevini yerine getir*mek için* gerekli olan) göreli özerklikten yoksun bırakır. Ve bu nokta Batı Avrupa için olduğu kadar Doğu Avrupa için de geçerlidir. Anderson bu konuya ilişkin şunları yazar: «Batı'daki Mutlakiyetçi Devlet, alacakların el değiştirmesini kabul etmiş bir feodal sınıfın yeniden düzenlenmiş siyasal aygıtıydı. Tam anlamıyla kontrol etmediği ve ona uyum sağlamak zorunda olduğu gitgide büyüyen bir şehir ekonomisi bağlamında, *serfliğin yokoluşunun bedeliydi.* Doğu'nun Mutlakiyetçi Devlet'i ise, karşıt olarak, yoksulların geleneksel komünal özgürlüklerini daha yeni silip atmış bir feodal sınıfın baskı makinesiydi. Özerk şehir yaşamından yani direnişten temizlenmiş bir kır manzarasında, *serfliğin sağlamlaştırılma aracıydı*» (II, 195). Ama *her iki* durumda da, devlet iktidarı aristokrasinin sınıf iktidarından daima ayrı ve siyasal bakımdan daha çok ya da daha az derecede bağımsızdı.

Bu göreli özerklik, Mutlakiyetçi Devlet örneğinde, devlet iktidarının mutlak monarka ve o monarkın çevresinde bulunmasını tercih edebildiği danışmanlara

* Ben bir aristokratım, benim işim budur. (Fr.)

verilmesiyle kurumsal bakımdan vurgulanmaktadır, o danışmanlar da genellikle kuşkusuz feodal aristokrasinin sıralarının dışından alınmaktaydı. Bu devlet biçiminde, göreli özerklik olayını daha da arttıran, istisnai derecede güçlü bir bireysel - monarşik ve monarşiden türeyen - müdahale ve politika belirleme unsuru vardır. Anderson, Fransız Mutlakiyetçiliğinin doğrudan ve çok katlı etkisine ilişkin şunları yazar: «IV. Henry, şehri yeniden inşa edip orayı krallığının sürekli başkenti haline getirerek, kraliyet ikametgâhını ve iktidarını ilk kez merkezi olarak Paris'e yerleştirdi. Kentlerdeki halkın pasifikasyonuna tarımın düzelmesi ve ihraç ticaretinin geliştirilmesi için resmi özen gösterilmesi eşlik etti. Yeni Bourbon monarşisinin kurucusunun kendi kişisel çekiciliğiyle monarşinin popüler prestiji geri getirildi. Nantes Fermanı ve onun ek maddeleri, sınırlı bölgesel özerklik tanıyarak Protestanlık sorununu kontrol altına alıyordu. İç savaşta verilen sözlere rağmen Estates-General hiç toplantıya çağrılmamıştı. Dış barış ve onunla birlikte idari ekonomi korunmuştu. Huguenot Chancellor Sully, asıl olarak dolaylı vergilere kaydırarak, tımarları rasyonelleştirerek ve harcamaları kısarak net Devlet gelirlerini iki katına çıkarmıştı» (II, 94) ve öteki çoğu örnekte olduğu gibi Fransız Mutlakiyetçiliğinde de aynı şeylerden daha çok görülebilir. Çizilen tablo açıkçası hiç de aristokrat sınıf güçlerinin onun için yarattığı dar duvarlar içinde sıkışıp kalmış bir devlet tablosu değildir. Buna karşın, Mutlakiyetçi Devlet'in feodal aristikrasinin devleti *olduğunu* - ama, zorunlu bir ayrımı kullanırsak, *onun buyruğunda* olmaktan çok o sınıf *adına* hareket eden bir devlet olduğunu - ileri sürmek son derece akla yatkındır.

Anderson'un anlatımında Mutlakiyetçi Devlet'in kazandığı bu bağımsızlık unsurunun kavramsal (ve gerçek) anlamının bulandırılması, doğasının ve rolünün kimi belli başlı yönlerinin doğru algılanmasını ve analiz edilmesini daha çok güçleştirir. Bu yönler-

den birisi, bir yanda merkezileşmiş ve güçlü bir otorite korkusu ile öte yanda böyle bir otoritenin gerekliliğinin bilincinde oluşları arasında bölünmüş, toprak sahibi aristokrasiler adına başa çıkmak zorunda olduğu muhalefetin yoğunluğudur. Burjuvazinin devlete karşı tutumundaki koşutluk açıktır.

Vurgulanmayı gerektiren başka bir yön, Mutlakiyetçi Devlet'in Batı kapitalizminin gelişmesinde oynadığı canalıcı roldür. Aristokrasi ile burjuvazi arasındaki «denge» nosyonu, devletin o rolü niçin ve hangi yollarla oynadığının nedenlerini açıklamakta gerekli değildir. Bu amaç için gereken «arabuluculuk» ve «göreli özerklik» kavramlarıdır. Anderson'un formülasyonlarının birçoğunda (ama asla hepsinde değil) öne sürüldüğü gibi, aristokrasinin sınıf iktidarına her yönüyle bağımlı olan bir Mutlakiyetçi Devlet, zannedilebileceği gibi, yeni burjuvaziye olduğu ölçüde yararlı olamaz ve olmayı da istemez.

Anderson, Batı Avrupa'daki Mutlakiyetçilik «aristokrasinin mülk ve ayrıcalıklarını korumanın bir aygıtını temsil ediyor» olsa bile, «aynı zamanda yine de bu korumanın onun aracılığıyla sağlandığı araçların *zamandaş olarak* gelişme halindeki merkantil ve manifaktür sınıfların temel çıkarlarını sağlama alabileceğini» ileri sürer (II, 40). Ancak bu da Mutlakiyetçi Devlet'in genellikle yapmak zorunluluğunu duyduğu politik *tercihleri* ve bu tercihlerin çözüme bağlamak zorunda olduğu *çatışan istemleri* olduğundan küçük gösterir: «zamandaşlık» kavramı sınıflar içinde ve sınıflar arasında rekabet eden çıkarlar arasında olan bu politik tercihler unsurunun değerini düşürür. Mutlak monarklar tercihler yaptılar ve bu tercihleri sadece kendileri ve danışmanlarının yönettikleri devlet, aristokrasinin sınıf iktidarının basit «araç»ı olmadığı için yapabildiler. Burada da Anderson'un ima ettiği nokta, daha önce aktardığım pasajdaki, Mutlakiyetçi Devlet'in aristokrasinin üstünlüğünü «Batı Avrupa'nın bileşik toplumsal formasyonları içinde ser-

mayenin sürekli olarak büyümesine uydurduğu»dur (II, 430). Mutlakiyetçi Devlet'in yaptığı bu tür «uyarlamalar», Devlet belirli bir manevra özgürlüğü kazanmamış olsaydı yapılamazdı - hem nasıl olursa olsun «uyarlama» kavramı da sözkonusu süreçlerin ve politikaların tanımlanıp analiz edilmesi açısından uygun görünmez. Sonunda ve eşitsiz olsa bile bileşik ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel gelişmelerinin bir sonucu olarak, burjuva sınıfını oluşturan çeşitli katmanlar Mutlakiyetçi Devlet'in radikal dönüşümünün yollarını aramayı gerekli gördüler ve bu konu Anderson'un sonraki cildinde hiç kuşkusuz çok geniş bir yer tutacaktır. Ama, burjuvazinin gelişmesinin Mutlakiyetçi Devlet tarafından - bu devletin aristokrat sınıf temeline bakmadan - hiç değilse bir ölçüde ne denli çok özendirildiğini vurgulamak da iyi olur. Ve yine, Mutlakiyetçi Devlet mutlak monarkların elbette her durumda değişik ölçüde sahip olduğu ve daha çok genişletilen özerklik derecesinin doğurduğu «uzlaştırıcı» bir rol oynayamamış olsaydı, olaylar çok başka gelişirdi.

Bu son nokta da Anderson'un anlatımında uygun görülenden biraz daha çok vurgulanmaya değer olabilir. Anderson haklılıkla «Mutlakiyetçiliğin egemenliğinin, nihai olarak, çıkarlarını güvence altına aldığı sınıfın zorunlu sınırları içinde işlediğini» (II, 51) not eder. Ancak bu «zorunlu sınırlar» çok kesin çizgilerle belirlenmemişti ve mutlak monarkların bu olgu karşısında yapabilecekleri bir şey vardı. Onların tek tek egemenler olarak başarabildikleri, açıkça, kontrollarının ötesindeki güç ve koşullarca da çevrelenmekteydi. Ne var ki bu monarklar sadece ismen «mutlak» olsalar bile, bir parçası oldukları tarihsel sürece belli bir olasılık unsuru soktular. Başka yerlerde olduğu gibi burada da, tarihsel materyalizmde sürekli bir over-determinizm tehlikesi vardır.

Sonuç olarak, burada dile getirilen kayıtların başlangıçta ifade edilen görüşü, bu ciltlerin özelde Marxist

tarih çalışmalarına, genelde Marxist entellektüel çalışmalara oldukça çarpıcı bir katkı oluşturduğu görüşümü hiç etkilemediğini söylemeyi isterim. Elinizdeki kitap eleştirisi yalnızca çalışmanın çok az bir iki yönü üstünde yoğunlaşmıştır ve Anderson'un burada sunduğu materyal zenginliği ile onda kullandığı akademik çalışma ve entellektüel gücün hakkını yiyemez. Bu kitaplar çifte bir meydan okuyuş sunarlar: tarihsel materyalizm yöntemini reddeden tarihçiler ile başka kişilere, ayrıca tarihsel materyalizme bağlanan ya da çalışmaları o yöntemden etkilenenlere. Bu meydan okuyuşun etkisi gelecek uzun bir süre güçlü biçimde hissedilecektir.

NOTLAR

1 K. Marx, Preface to *A Contribution to the Critique of Political Economy*, K. Marx ve F. Engels, *Selected Works* içinde, Moskova 1950, I, s. 329.

2 K. Marx'tan *Otechestvenniye Zapiski* Yazı Kurulu'na, Kasım 1877, K. Marx ve F. Engels, *Selected Correspondence* içinde, Moskova tarihsiz, s. 329.

3 *Ibid.*, s. 495ff.

Devlet İktidarı ve Sınıf Çıkarları

1983

Son onbeş yılı aşkın bir sürede geniş bir Marxist perspektif içinde kapitalist toplumda devlet konusu üstüne yazan insanların yaptığı çalışmalar şimdi pek çok kitaplık rafını doldurmakta ve, şu ya da bu makale, kitap ya da eğilim hakkında ne denli eleştirel olsa da bu çalışmaların bulunması kuşkusuz çok yararlı. Bununla birlikte, bu çalışmaların çok az bir bölümü özellikle devletin göreli özerkliği sorununa eğildiği sürece, literatürde çok geniş bir boşluk vardır[1]. Devlet, kapitalist toplumda ne ölçüde büyük bir özerklik derecesine sahiptir? Özerkliğinin hangi amaca hizmet ettiği düşünülmektedir? Gerçekte hangi amaca hizmet eder? Bunlar ve bu gibi başka sorular, devletin eylemlerinin, o devletin yönettiği toplum üzerindeki (ve sık sık onu da aşan) hareket alanı ve gerçek ya da potansiyel etkisi gözönüne alındığında, açıkça en büyük teorik ve pratik önem taşıyan sorulardır. Yine de, sorunun Marxist prespektifte keşfedilmesi ve «teorileştirilmesi» zayıf kalmıştır[2]. Elinizdeki makalenin amacı, bu konuda yapılması gereken çalışmaya mütevazi bir katkıda bulunma düşüncesidir[3].

Karl Marx'ın Devrim Teorisi'nin birinci cildinde Hal Draper, çok yararlı biçimde, Marx ve Engels'in devletin özerkliği konusu üstüne söylediklerini gözler önüne serer ve bu konunun siyasal düşünceleri ve

yazılarında ne denli büyük bir yer tuttuğunu gösterir[4]. Benim 1965'te yayımlanan «Marx ve Devlet» başlıklı makalemde öne sürmeye çalıştığım da buydu. O makalemde, fazla doyurucu bulmadığım bir formülasyonda, Marx'ta «ikinci» bir devlet görüşü bulunduğuna dikkat çekiyordum (birinci görüş, devletin, ekonomik faaliyetin temel araçlarının sahipliği ya da denetimine - ya da her ikisine birden - dayanarak böyle isimlendirilmiş bir yönetici sınıfın «aracı» olduğuydu). İkinci görüş ise, devletin, «egemen bir sınıf»ın aracı olmaktan çok toplumdaki egemen güç olarak, «tüm toplumsal sınıflardan bağımsız olduğu ve onlara baskın çıktığı» biçimindeydi ve Marx'ın kendi yaşamı boyunca «devletin bağımsız rolünün en uç görünümü» de Bonapartizmdi[5]. Öte yandan yine o makalemde, Marx açısından Bonapartist devletin, «siyasal bakımdan belirli bir sınıftan ne denli bağımsız olabilirse olsun, ekonomik ve toplumsal bakımdan egemen olan sınıfın koruyucusu olarak kalacağını ve sınıflı bir toplumda başka türlü olamayacağını» not ediyordum[6]. Birkaç yıl sonra, yakın zamanda aramızdan ayrılan büyük kayıp Nicos Poulantzas'ın *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar* adlı kitabının bir değerlendirmesini yaparken de, devletin yönetici sınıf *adına* özerk hareketi ile o sınıfın *buyruğunda* (bu düşünceye ilişkin «Marx ve Engels'in düşüncesinin kaba bir bozulması» diyordum) hareketi arasında bir ayrım yapılması gerektiğini ileri sürerek bu noktayı yeniden formüle etmiştim[7]. Benim orada reddettiğim, devletin yönetici sınıfın basit bir «aracı» olarak onun emri altında uysal biçimde hareket ettiği şeklindeki kaba görüştü.

Devletin «Özerkliği» Tartışması

Bununla birlikte, devletin özerkliği kavramının tam keşfinin itibarının Poulantzas'ın olduğunda kuşku yoktur. Konuya ilişkin sonraki tartışmanın temeli olarak kalmış formülasyonu, «devletin göreli özerkliği»-

ni bulan da oydu. Öz olarak, bu formülasyonla açıklanan görüş, devletin gerçekten önemli bir ölçüde özerklik taşıyabildiği, ama buna karşın, tüm pratik amaçları yönünden yönetici sınıfın devleti olarak kaldığıydı.

Marxistler ile başka kişiler arasında devletin sermayenin gereksinimlerine hizmet etmesini sağlayan kısıtlama ve baskıların doğası hakkında - özellikle bu kısıtlama ve baskıların «yapısal» ve «kişisel-olmayan» nitelikte mi olduğu, yoksa müthiş bir silâh ve kaynak cephanesiyle silâhlı bir yönetici sınıf tarafından mı üretildikleri konusunda - bir hayli tartışma olmuştur. Ancak bu tartışmalarda dile getirilmiş farklılıkları ötesinde, devletin kesinlikle *kendisi için dışsal* güçler tarafından kısıtlan*dığı* ve bu kısıtlamaların kökeninin devletin içinde faaliyet gösterdiği ulusal ve uluslararası bağlamda yattığı biçiminde temel ölçüde bir anlaşma da vardı. Sermayenin yeniden üretim ve birikiminin zorunlulukları, sermayenin ya da sermaye «fraksiyonları»nın biri ya da bir başkasının hizmetindeki lobi, örgüt ve kuruluşlardan gelen baskılar, ya da bunlar ve öteki kapitalist ülkeler, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu gibi uluslararası güçlerin birleşik etkisi, devleti kısıtlayabilirdi. Ama *bunlar*, her durumda, devletin eylemlerini açıklamakta dikkate alınma zorunluluğu duyulan türden etmenlerdi. Bu konuda zaman zaman not edildiği gibi, kendisi açısından dışsal güçlerin yönlendirdiği bu Marxist devlet görüşü, «sorunsal»ını, aralarındaki öteki derin ayrılıklara bakmadan, liberal ya da «demokratik çoğulcu» devlet görüşüyle paylaşır: oysa Marxist görüş devlet üstündeki temel kısıtlamaları sermayeye ya da kapitalistlere ya da her ikisine birden bağlarken, «demokratik çoğulcu» görüş bu kısıtlamaları toplumda rekabet halindeki grup, çıkar ve partilerin temel olarak derokratik bir devlet üstünde uyguladıkları çeşitli baskılara yükler. Her iki perspektifte de, devletin kendisi eylem yaratmaz, dış güçlere karşılık verir: dev-

let «tarihsel özne» olarak *görünebilir*, ama aslında toplumda işler durumdaki süreç ve güçlerin nesnesidir.

Son yıllarda, yalnız uzun süredir devletin önceliği noktasında ısrar eden sağ'dan değil, Marxizm'den güçlü biçimde etkilenen insanlar tarafından da meydan okuma karşısında bulunan tüm bu perspektiftir. Bu meydan okumanın not etmeye değer iki örneği, Elley Kay Trimberger'in *Tepeden Devrim: Japonya, Türkiye, Mısır ve Peru'da Askeri Bürokratlar ve Gelişme*[8] adlı yapıtı ile daha açık olanı Theda Skocpol'ün pek çok alkış almış *Devletler ve Toplumsal Devrim*[9] adlı çalışmasıdır. Bununla birlikte bu ikinci yapıt, çağdaş devlet üzerinde değil, Fransız, Rus ve Çin Devrimleri'ndeki devlet üzerinde durur[10].

Marxist gelenekte, diye yazar Skocpol, «hangi değişik tarihsel biçimleri alırlarsa alsınlar, devlet bu niteliğiyle, sınıflara bölünmüş tüm üretim tarzlarının bir özelliği olarak görülür; değişmez biçimde de, devletin zorunlu ve kaçınılmaz bir işlevi - tanımı gereği - sınıf çatışmasını belirli sınırlar içinde tutmak ve artığa el koyan, mülk sahibi olan sınıfın egemenliğinin desteğiyle başka politikalar yüklenmektir». Bu, diye öne sürer Skocpol, devleti «özerk bir yapı - toplumdaki egemen sınıfın ya da yönetim biçiminde yer alan tüm grupların çıkarlarına zorunlu olarak denk düşmeyen ya da onunla kaynaşmış olmayan kendine özgü bir mantığa ve çıkarlara sahip bir yapı - olarak» ele almayı başaramaz[11].

Benim için geçerli bir eleştiri değildir bu: Marxist gelenek devletin kendine özgü çıkarları olduğunu, ya oldukça daha uygun biçimde koyarsak, devleti idare eden kişilerin devletin kendi çıkarları olduğuna ve kendilerinin de kendilerine özgü çıkarları bulunduğuna inandıklarını eksik vurgulama ya da basitçe görmezlikten gelme eğilimindedir. Buna gereken çekince payını koyamama, doğal olarak, sınıf çıkarlarının ve devlet çıkarlarının birbiriyle ilişkili olduğu ve uzlaştıkları yolların keşfedilmesini zorlaştırır ya da önler.

Skocpol kendince, devletin kendine özgü çıkarları bulunduğunu ya da devleti idare edenlerin bu tür çıkarlara sahip olduklarını basitçe belirtmekten çok öteye geçer. Bunun için şunu ileri sürerek devam eder: Marxist perspektif, «bir yanda varolan egemen sınıf ya da gruplar dizisi ile öte yanda devlet yöneticileri arasında temel çıkar çatışmalarının çıkabileceği olasılığını ortaya atmayı bile fiilen olanaksız kılmaktadır»[12]. Ama Skocpol'ün inanır göründüğünün tersine bu ikinci sav birincisinin sonucu değildir ve gerçekte, büyük ilgiye değer olmakla birlikte ilkiyle karıştırılmaması gereken tümüyle farklı bir sorunu ortaya atar. Bu ilk önerme devletin kendine özgü sahip olabileceği çıkarlara değinir ve bu çıkarların toplumdaki öteki çıkarlarla nasıl uyumlulaştırılabileceği sorusunu yanıtsız bırakır. Öte yandan ikinci önerme ise devletin, toplumdaki tüm güç ve çıkar çevrelerininkine «temelden» karşıt çıkarlara sahip olabileceğini varsayar. Bu önerme, devletin özerkliğinin çok daha güçlü bir versiyonu olup, çok daha zayıf kalan öteki versiyondan ayrı tartışılmayı gerektirir.

Devletin Etkinlik Alanı

Bu tartışmada not edilecek belki ilk şey, kapitalit toplumlardaki devletin yaşamın bütün alanlarında sahip olduğu hareket alanının ne denli çok geniş olduğudur. Kapitalist toplumlardaki devlet ekonomik yaşamın her yönüne derin ve kaplayıcı biçimde girmiştir. Sınıf çatışmasında ve başka her tür çatışmada sürekli ve etkin bir varlığı sözkonusudur. Fikirlerin manipülasyonunda ve «rızanın yönetilmesinde» büyük ve gelişen bir rol oynar. Max Weber'in ünlü deyişiyle, «fiziksel gücün meşru kullanım tekeli»ne sahiptir. Uluslararası olaylardan ve ülkenin silâhlanmasının düzey ve niteliğinin nasıl olacağına karar verilmesinden tek başına sorumludur.

«Devlet»ten bu tarzda söz etmek kuşkusuz yanıl-

tıcı olabilecek bir özetlemedir. Burada değinilen, devletin yürütme gücünde görev alan belli insanlardır - başkanlar, başbakanlar, onların kabineleri ile üst düzey sivil ve askeri danışmanları. Ne ki bu varolmayabilecek bir görüşler ve çıkarlar birliğini de varsayar: üzerinde durulan kişiler arasında büyük ayrılıklar aslında çok yaygındır, meslektaşlarıyla araları açık bakanlar, siyasal üstleriyle araları açık sivil ve askeri danışmanlar. Eğer bu ayrılıklar işlerliğe sahip bir uzlaşmayı olanaksız kılacak ve yürütme gücünü felce uğratacak ölçüde derinse, karar verme aygıtının bir tür yeniden kuruluşunun gerçekleşmesi zorunludur. Sonunda kararların verilmesi gerekir ve kararları «kendi başına» alan yürütme gücüdür.

Hiç kuşkusuz devletin dışından - ülke içinden olduğu kadar uluslararası -, alınan kararların doğasını etkileyen çok sayıda güçlü etki ve kısıtlama vardır ve bunlar haliyle çok güçlü ve zorlayıcı olabilirler. Ancak ne yapılıp yapılmayacağına karar verenler, önünde sonunda devletteki çok küçük bir grup insan, genellikle tek bir kişidir. Kararları alan kişilere hiç seçme alanı bırakılmaması da sadece çok olağandışı durumlarda sözkonusudur çok daha genelde, bir derece tercih yapma şansı vardır: hükümetlerin başka hükümetlerin dayatıcı iradesine bağımlı olduğu yerlerde bile, kararları alanlara genellikle yönettikleri insanların yaşamlarını doğrudan ve büyük ölçüde etkileyen konularda karar vermede bir özgürlük tanınır. Devletin özerkliğinin anlamına ışık tutmanın belki en iyi yolu, ya «süper devletler» arasında ya da böyle bir savaşı sürdürme kapasitesiyle silâhlanmış daha küçük devletler arasında nükleer savaş çıkarsa, bunun hükümetlerin, başka bir kişiye değinmeden, öyle karar almış olacakları için çıkacağına parmak basmaktır. Nükleer bir savaşın başlamasının demokratik işleyişi yoktur.

Devletin çoğu amaçlarla kapitalist toplumdaki

toplumsal güçlerde kazandığı özerklik derecesi, öncelikle sınıf mücadelesinin ve aşağıdan gelen baskının böyle bir toplumdaki egemen sınıfın hegemonyasına meydan okuyuş ölçüsüne bağlıdır. Egemen bir sınıfın ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel temelde gerçekten hegemon olduğu ve dolayısıyla aşağıdan gelen ciddi ve etkili bir meydan okuyuştan kurtulmuş olduğu yerlerde, devletin kendisinin de egemen sınıfın hegemonyasına bağımlı kalması ve egemen sınıfın tasarrufundaki sınıf iktidarının çeşitli biçimleriyle büyük ölçüde kısıtlanması olasıdır. Öte yandan egemen bir sınıfın hegemonyasına inatla ve güçlü biçimde meydan okunan yerlerde, devletin özerkliğinin, yoğun sınıf mücadelesi ve siyasal istikrarsızlık koşullarında, «Bonapartist» ve otoriteryan biçimlere bürünebildiği ve kısıtlayıcı anayasal denetim ve kontrollerden kurtulabildiği ölçüde gerçek olması olasıdır.

Kapitalist sınıfın ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel temelde tam hegemonyaya benzer bir şeyi çok ender kazandığı not edilmeye değerdir. Kapitalist sınıfın böyle bir hegemonyaya en çok yaklaşmış olduğu başlıca bir kapitalist ülke Birleşik Devletler'dir - kapitalist dünyada iş âleminin yerleşik bir aristokrasiyle iktidarı paylaşmak zorunda kalmadığı ve örgütlü emeğin ciddi bir siyasal meydan okuyuşunun görünüşünden sakınabildiği bir toplumun ilk örneği. Başka her yerde iş dünyası önceden yerleşmiş toplumsal güçlerle bir uzlaşmaya varmak ve emeğin meydan okuyuşunu göğüslemek zorunda kalmıştır. Hatta, değişime karşı güçlü direnç gösteren eski kökenli devlet yapıları ve kabuk bağlamış iktidarla da uğraşmak zorundaydı. Bu yüzden kapitalist hegemonya, «geç» kapitalist dünyanın geri kalan kısmında Birleşik Devletler'de görülenden çok daha mücadeleli ve kısmi olmuştur. Birleşik Devletler'de bile ekonomik ve toplumsal çelişkiler ile aşağıdan gelen baskı, özellikle Büyük Depresyon'dan sonra, devleti kuvvetlendirmiş ve ona, diyelim İç Savaş ile 1930'lu yılların başları ara-

sında kazanmış olduğundan, daha çok özerklik kazandırmıştır.

Sınıf mücadelesinin devletin doğasını ve biçimini belirlemekte kesin önem taşıdığı fikri klasik Marxizmin bilinen bir yanıdır[13]; yine devletin özerkliğinin amacının, varolan toplumsal düzeni ve bu toplumsal düzenden asıl yararlanan egemen sınıfı daha iyi korumak ve ona daha iyi hizmet etmek olduğu görüşü de. Önceden dikkat çektiğim gibi, meydan okuma karşısında bulunan bu son önermedir ve ona haklı olarak meydan okunmaktadır. Çünkü «Ne *için* devletin özerkliği?» sorusu basitçe bu bilinen terimlerle yanıtlanamaz: sorun bu terimlerin yanlış olması *değildir;* daha çok, bu terimlerin devletin eylemliliğinin dinamiğini açıklamakta yetersiz kalması ve kapitalist bir bağlamdaki topluma ilişkin doyurucu bir devlet «modeli» sunamamasıdır. Marxizmin, devletin eylemliliğinin dinamiğini, sermayenin zorunluluklarına ya da kapitalistlerin amansız baskılarına dayanarak açıklar ve bu etmenlerin önemi gerçekten de çok büyüktür. Ne ki yalnızca bu noktalar üstünde odaklanmak, devletin eylemliliğine devletin içinden, karar verme gücünün sorumluluğunu taşıyan kişilerden kaynaklanan öteki çok güçlü itkileri hesap dışında tutmak olur. Bu itkiler kuşkusuz vardırlar ve egemen sınıfların amaçlarıyla eş anlamlı olarak alınamazlar.

Yürütme Gücünün İtkileri

Devletin yürütme gücünden kaynaklanan iki temel itki, bir yanda kendi çıkarını gözetme, öte yandaysa «ulusal çıkar» düşüncesidir.

İktidardaki insanlar çoğunlukla iktidarı ellerinde tutmayı arzu ederler. Bu, iktidardaki bütün «politikacıları» ve insanları, kendi çıkarlarının dışında bir şeyin harekete geçirmediğini ve yalnızca mevki elde edip ona sarılarak kendilerine hizmet etmekle ilgilendiklerini iddia eden sahte bir dünyevi bilgelik türü-

dür. Ama, bu tür insanlar başka neyle hareket ederlerse etsinler, (öncelikle iktidarı ele geçirip elde tutma arzusu anlamında) kendi çıkarlarıyla harekete geçmediklerini düşünmek de saflıktır. Bir iktidar adamı olan ve bir süre önce ölen Birleşik Devletler Başkanı Lyndon Johnson hakkında, ilk günlerden başlayarak «egemen olma arzusu, egemen olma, başkalarını kendi iradesine boyun eğdirme *gereği duyması*... üstlerine dalkavukluk yapmak kadar çarpıcı olan astlarına karşı küstahça davranma... kötü niyet besleme ve zalimlik, aşırı yük bindirmekten ve o durumda tutmaktan haz duyma, sadece yenmekle yetinmeyip yoketme dürtüsü... hepsinden önce hırs, sorunları engel, vicdani tereddütleri gereksiz duruma getiren, herşeyi soran/kaplayan kişisel hırs» sergilediği söylenmiştir. «Ayrıca saldırganlığın, enerjinin ve hırsın altında yatan ve bunları vahşileştiren korku - yalnızlık, dehşet ve güvensizlikler - da vardı»[14].

Lyndon Johnson kuşkusuz çok itici bir politikacıydı. Ancak ona atfedilen duygu ve güdülerin salt ona özgü olduğunu söylemek kolay değildir. İktidarda yer alan başka kişilerin dürtülerini tanımlarken kullanılabilecek değişik terimler de bu durumu etkilemez: bu, kendileri için büyük gücün kullanılmasının aşırı derecede tatmin edici bir deneyim olduğu ve onun uğruna tarih boyunca olağanüstü zalimlikler işlemiş çok sayıda insanın varolduğudur. Eğer bu, Marxist devlet görüşüne öylesine eksik biçimde bütünleştirilmemiş olsaydı, bu konuyu belirtmeye değer görmek güç olurdu.

Bunun nedenine ya da en azından bir nedenine daha önce değinilmiştir. Bu neden, Marxizm'in siyasal eylemin belirleyicileri olarak ekonomik ve toplumsal süreçleri vurgulamasıdır. Vurgu son derece haklı olmakla birlikte, kolaylıkla siyasal süreçlerin sahip oldukları ağırlığın hafife alınmasına yolaçabilir. «Ekonomik indirgemecilik»in şu ya da bu biçimine eğilim duymanın, anlam bozulmasının kabul edildiği ve onu

düzeltme sözleri verildiği zaman bile, Marxist siyaset ve devlet tartışmasına belirgin bir etkisi olmuştur.

Devlet, yalnızca büyük gücün kullanılmasını olanaklı kılan tek bir kurum olmakla kalmaz, aynı zamanda çok büyük ölçüde en önemli kurumdur da. Devlet, belirleyici olsa bile, iktidarın bu biçimiyle kullanımını olanaklı kılmak da kalmaz: ayrıca, yüksek ücretlerin, statünün, ayrıcalığın ve devletin dışında iyi ücretli ve yine arzu edilen konumlara gelmenin de kaynağıdır[15]. Bu sadece karar verme sürecinin tam merkezinde bulunan insanları da ilgilendirmez. Devletin üst tabakalarındaki binlerce insanı da ilgilendirir, devlet bu insanlara yüksek ücretler ile birlikte yalnız hükümet dairelerinde değil, bunun yanında sayısız dairelerde, komisyonlarda, konseylerde ve başka kamu kuruluşlarında o düzeyde devlet hizmetine uygun düşen her şeyi sağlar. Bu tür insanlar, toplu kapitalist girişimden sorumlu insanlarla bağlı ama onlardan ayrı bir «devlet burjuvazisi» oluştururlar. Onların ilk ilgisi doğallıkla kendi işleri ve kariyerleridir. Kapitalist çıkarlar gözardı edilme tehlikesinde bulunmamakla birlikte, bu devlet memurlarının tek ya da başlıca ilgisi de değillerdir.

Devlet iktidarını elde etmeye çalışanlar, onu yaratmalarının ve sürekli kontrol altında tutmalarının «ulusal çıkar»la eş anlamlı olduğuna kendilerini kolaylıkla ikna ederler ve yaptıkları hizmetin kendi üstün ve her şeyi aşan duyarlılıkları olduğunu iddia ederler. Burada da, bu bildirimleri basit sahte açıklamalar, salt devlet iktidarını elde edip elde tutma arzusuyla söylenmiş açıklamalar saymak kısa görüşlülük olur. İktidardaki insanların, kendi işleriyle yakından ilgilenmelerine ek olarak, «ulusal çıkar» olarak kavradıkları şeyle harekete geçtiklerini düşünmek çok daha akla yatkındır. Madem ki «ulusal çıkar» daha geniş ve çok güçlü bir duyguyla, milliyetçilikle dokunuyor, durumun bu olması haydi haydi daha olasıdır. Klasik Marxizm'de, muhalefette ve aynı zamanda ik-

tidarda, yalnız işçi sınıfını değil, onun önderlerini de farklı bir duygunun, proleter ya da devrimci enternasyonalizmin harekete geçireceği ümit ve inancı vardı. Enternasyonalizmin 1914'teki çöküşü bu ümide paramparça eden bir darbe indirdi ve yine, farklı yollarla, Sovyet rejiminin Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen devrimci sarsıntıları tek başına yaşatması da. Devrimci enternasyonalizmin görünümlerinin zaman zaman iktidardaki kişilerin eylemleri olduğu (Afrika'daki Küba?) anlamı çıkarılabilse bile bu milliyetçiliktir ve her yerde bugünkü devlet eylemliliğine değinmenin ana ve hatta biricik çerçevesini oluşturan «ulusal çıkar» diye alınan şeydir. Bu da devlet iktidarını denetim altında bulunduranların kendi çıkarlarını izlemesiyle kolayca bağdaşır.

Kendi çıkarını gözetme ve «ulusal çıkar» düşüncesinin devlet iktidarını kontrol eden kişilerin politika ve eylemlerini biçimlendirmeye güçlü etkiler yaptığı ve halen yapmakta olduğu kabul ediliyorsa, bundan hemen ortaya çıkan soru, bunun egemen sınıfın çıkarlarıyla nasıl bir ilişki içine girdiği, başka bir deyişle, devlet iktidarıyla sınıf çıkarlarının ilişkisinin nasıl olduğudur?

Yanıt, kapitalizmin bütün tarihi boyunca, bu ilişkinin genelde çok iyi olduğudur. Devletin sorumluluğunu yüklenen kişiler genellikle, «ulusal çıkar»ın kapitalist girişimin refahına bağlı olduğu, ya da en azından düşünülebilir hiçbir aternatif düzenlemenin, özellikle de sosyalizmin, «ulusal çıkar»a göre daha avantajlı olmasının sözkonusu edilemiyeceği inancıyla güçlü biçimde dolmuşturlar. Bu yüzden de, kapitalistlere karşı nasıl bir bakışa sahip olurlarsa olsunlar, kapitalist girişimin çıkarlarına özel bir dikkat gösterirler. Bununla birlikte, bu çıkarlara karşı dikkatli olma pekâlâ kapitalistlerin arzularını gözetmeyi reddetme anlamı taşıyabilir: çok sık olarak, kapitalistlerin arzularına aykırı düşen işler yapmaları kesinlikle kapita-

lizm için en iyi koşulları sağlamayı istemelerinden dolayıydı.

Aslında, aralarındaki ilişkinin temel olarak ne denli iyi olma olasılığı bulunursa bulunsun, devlet iktidarı ile sınıf çıkarları arasında belli bir gerginlik olması kaçınılmazdır. Kapitalizmin dinamiği sermayenin yeniden üretim ve birikimi, tek tek her firma için uzun erimli kârın en fazlaya çıkarılmasıdır. Bu, ekonomik yaşamın özel sektöründe görev alanların en üstün tuttukları amaçları, neredeyse biricik ilgileridir: başka her şey bundan geçer ve buna bağımlı olmalıdır. Ne ki devlet iktidarının dinamiği bu olamaz. Devlet iktidarını kontrol altında tutanlar için, «ulusal çıkar» öz olarak varolan toplumsal düzenin ona yönelik içerden bir meydan okuyuşa karşı savunulmasını, yine başka devletlerden gelen ticari, askeri ve ideolojik rekabete karşı yapabileceklerine inandığı en iyi savunmayı gerektirir. Bunun için de elbette ülke dışında saldırgan eylem yer alabilir ve genellikle yer almıştır. Bu birbirine çok bağlı ikili ilgi kapitalist sınıfın çıkarlarını çevreler ya da en azından çevrelemeye çalışır: ama bu hiç de devletin eylemliliğinin ve bu sınıf çıkarlarının kesinkes uyum içinde olduklarını söylemenin aynısı değildir. Aslında, devletin yaptığı - devleti kontrol altında tutanlar kapitalist çıkarlara kendilerini ne denli çok adamış olabilirlerse olsunlar - ile bu çıkarlar arasında bir dengesizlik bulunması her zaman olasıdır. Örneğin devlet gelire gerek duyar ve gereksindiği tüm geliri alt sınıflardan sağlayamaz. Sermaye ile kapitalistlerden de vergi toplamalı ve bu yolla onlara düşen artığın bir bölümünü kendisi almalıdır: büyük küçük iş adamlarının devletin vergi politikalarından sürekli feryat etmeleri ve devletin, kör bürokratik ve açgözlü beceriksizlikleriyle, özel girişimin her zaman kuyusunu kazdıkları yolundaki şikâyetleri bundan ötürüdür. Reform ve düzenleme de aynı biçimdedir: aşağıdan gelen baskıyı belirli sınırlar içinde tutması ile yaşayabilir ve etkin bir emek gücü-

nün gerçekten korunması, devletten, sermayenin kabul edilemez ve kısıtlayıcı bulduğu, kendi başına kesinlikle girişmeyeceği kimi reform ve düzenleme önlemleri alması gerekliliğini ister.

Devlet ile Sınıf: Bir Ortaklık mı?

Kısaca, ileri kapitalist toplumlardaki egemen sınıf ile devlet arasındaki ilişkiye dair doğru ve gerçekçi bir «model», *iki farklı, ayrı güç arasında* çok sayıda iplikle birbirine bağlı, ama yine de her birinin kendine özgü ayrı ilgi alanları olan bir *ortaklık modelidir*. Bu ortaklığın temeli belirlenmemiştir ama sürekli değişmektedir ve çok sayıdaki farklı koşuldan, özellikle sınıf mücadelesinin durumundan etkilenir. Bu, her durumda, devletin ötekine göre zorunlu olarak ikinci planda kaldığı bir ortak olarak alınabileceği bir ortaklık değildir. Tersine, kapitalizmin çelişkileri ve kusurları ile bunun ürettiği sınıf baskıları ve toplumsal gerginlikler, devletin toplumsal düzenin savunulmasında her zamankinden daha belirgin bir rol üstlenmesini gerektirir. Bu sürecin sonu, «Bonapartizm»in şu ya da bu biçimidir. Bu arada, demokratik özellikleri devlet ile sermaye ortaklığının sürekli tehdidi karşısında olan kapitalist-demokratik bir düzenin çerçevesi içinde devlet iktidarının devamlı genişlemesine yardım eder.

Bu ortaklık «modeli», devletin bağımsızlığı ile «kendini gözeten» rolüne gereken önemi vermeyi ve (Marxizm'deki «sınıf indirgemeci» eğilimlerin perdelediği) devletin eylemliliğinin Makyavelci boyutu diye nitelenebilecek şeyi tamamen hesaba katmaya çalışır[16]. «Politikanın önceliği» sorunu değildir bu: bu formülasyon öteki biçimin çok daha ötesine gider ve «devlet-indirgemeci» önyargıdan zarar görür.

Devlet ile gemen sınıf arasındaki ortaklıktan sözederken, her iki «indirgemecilik» biçiminden sakınmaya çalışıyorum: nosyon siyasal eylemin ve devlet eyle-

minin pratikte açıkça sahip olduğu tüm yeri gözönünde tutar, ama ayrıca devletin, özellikle kapitalist çıkarları doğrudan ilgilendiren ekonomik konularda, yaptığı herşeyi derinden etkileyen bir kapitalist bağlamı tanır. «Politikanın önceliği» fikri, bu kapitalist bağlamın katı gerçekliğinden ayrılma eğilimindedir: ama hiçbir hükümet ona kayıtsız kalamaz. Bir hükümet kapitalist bağlam içinde faaliyet gösterdiği sürece, ortaklık o kadar uzun süre dayanır. Eğer kapitalist çıkarlara temel bir tehdit, ya da kapitalist çıkarların temel olduğu yargısına vardığı bir tehdit ortaya koymaya çalışırsa, ortaklık dağılır ve yerini kapitalist çıkarların hükümetin devrilmesini gözetmesi olarak belirlenmesi alır. Böyle bir durumda belirlemenin kapitalist çıkarlarla sınırlı kalması da olası değildir: bu, toplumdaki öteki pek çok güçler ve devlette yerleşmiş insanlarca (asker kişiler, yüksek düzey sivil görevliler ve başka çok sayıda kimse) sonuna dek paylaşılacaktır.

Ortaklık nosyonunun, bu yüzyılda kapitalist ülkelerde iktidara (ya da göreve) gelen sol hükümetler deneyimiyle çeliştiğini söylemek güçtür. Tüm pratik amaçları yönünden, bu tür hükümetler ile sermaye arasında ortaklık sağlanmıştır; belki görevde sağ hükümetlerin olduğu zamankinden daha çok gerginlik ve uzlaşmazlıkla, ama ilişkilerin tam bir kopuşunu gündeme getirecek ölçüde değil. Egemen sınıfın üyeleri, iş çevreleri ve onların çok sayıdaki kuruluşları böylesi bir hükümete karşı büyük bir uzlaşmazlık ifade edebilirler; ama bu sınıf güçlerinin gözünde hükümet bazı suçlanabilecek şeyler yapıyor olabilse bile, ayrıca varolan toplumsal düzeni korumaya, iş dünyasına yardım etmeye, emeği disipline edip boyun eğdirmeye ve, uluslararası konular ile savunma konularında, (daha önceki zamanlarda da sömürge konularında) egemen sınıf çıkarları ile hükümetin ikisinin de «ulusal çıkar» olduğunda görüş birliği sağladıkları şeyi savunmaya çalıştıkları(na yönelik) daima açık bir

kavrayış vardı. Ne de olsa, hükümetin şimdi yabancı ellerde olan devletin sadece küçük bir parçası olduğunu sermaye de biliyordu: kamu hizmetinin, polisin, ordunun ve yargı sisteminin üst tabakaları az-çok dokunulmadan kalıyor ve bu kesim tetikte durarak hükümetin yapabileceği zararı sınırlamakla ilgileniyordu. Dahası, egemen sınıfın sivil toplumda uyguladığı hegemonya sol bir hükümetin göreve gelişinden hiçbir zaman fazla etkilenmemiştir. O egemen sınıfın tuttuğu tüm «siperler» kendi denetimi altında kalmıştır. Sol hükümetler kendi paylarına her zaman kendi destekleyicilerinin aktivizmini belirli bir sınırda hapsetmeye ve sosyalist bakanlarının görevlerini sürdürmeleri için sabırla ve uysalca beklemelerini istemeye çalışmışlardır. Sol bir hükümet ile egemen sınıfın çıkarları arasındaki ortaklığın bozul*duğu* bir örnek, Şili'deki Salvador Allende yönetimiydi. Hükümetin, ortaklığın bozulmasını gözönünde tutarak, yüz yüze geldiği tehlikelerin önünü kapamaktaki biricik ümidi kendisi ile alt sınıflar arasında yeni bir ortaklık oluşturmaktı. Bunu başaramadı ya da başarmak için yeterince uğraşmadı. Özerkliği de ölüm tezkeresi oldu.

Önerilen bu ortaklık modeli, Theda Skocpol'ün daha önce değinilmiş «kendisi için devlet» modelinin karşısında yer alır. O modele göre, «bir yanda varolan egemen sınıf ya da gruplar dizisi ile öbür yanda devlet yöneticileri arasında temel çıkar çatışmaları çıkabileceği» hatırlanacaktır. Bu görüşe göre devlet kimsenin ortağı ya da müttefiği olmaz: «kendisi için» ve toplumdaki tüm sınıf ile grupların karşısında olur. Sağlam bir sınıf yapısına ve iyi tutunmuş bir egemen sınıfa sahip ülkelerde, böylesi bir model uygun görünmez. Çünkü, bu tür ülkelerde, «devlet yöneticileri»nin çıkarlarının ne olacağını kestirmek kesinlikle çok güçtür, o çıkarlar ki bu yöneticileri toplumdaki *tüm* sınıf ya da gruplarla olan *temel* çatışmaya da sokar. Devletin istediği ve yaptığı, egemen sınıf açısından usan-

dırıcı şeyler bulunduğuna daha önce dikkat çekmiştim: ama bu, aralarında temel bir çatışma bulunmasından çok farklı bir durumdur. Dahası, aralarında böyle bir çatışma çıkarsa, devlet her olasılıkta öteki bir sınıfın ya da sınıfların yanını tutan biçimlerde hareket eden olur. Başka bir deyişle, yeni bir ortaklık yaratılmış olur. Yani devlet, hangi nedenle olursa olsun, yerleşik böyle bir ortaklık olmaksızın bir sınıf ya da sınıfların yanında hareket eden olur. İki durumda da devlet «tarafsız», yani yalnızca «kendisi için» hareket eden olmaz.

Devlet yöneticileri elbette kendi çıkarları (ve «ulusal çıkar») olduğunu düşündükleri şey peşinde koşarken, (büyük olasılıkla kararları alan kişiler dahil) herkes açısından avantajsız ya da felâketle sonuçlanacağı görülen politikalar benimseyip eylemlere geçmekte, sahip oldukları özerkliği kullanabilirler. Tarih böylesi devlet yöneticiliği başarısızlıklarıyla doludur ve bunun yakın örnekleri boldur. Bunun için, Amerika'nın Vietnam'la savaş yapma kararı vermesinin, Vietnam halkı açısından felâketi temsil ettiğinden söz etmezsek, Birleşik Devletler'deki tüm sınıflar açısından çok avantajsız olduğu öne sürülebilir. Ne var ki Vietnam'da savaşı sürdürme kararının Birleşik Devletler'deki kapitalist sınıfın çıkarlarına temelden karşıt olan devlet yöneticilerinin çıkarlarına alındığını iddia edebilmek de çok güçtür. Tersine, oradaki çoğu kapitalist çıkarların en sonuna dek savaşa verdikleri desteğin tanıklık ettiği gibi, ikisi arasında son derece iyi bir «uyum» vardı. Başka bir örnek, Hitler'in, Almanya'yı savaşa sokma kararı dahil, genişlemeci maceralarıdır. Bunun ilgili herkes için kötü olduğu görüldü: ama Almanya'daki iş dünyasının çıkarları ile Nazi liderleri arasında temel bir uzlaşmazlık yoktu. Burada da iş dünyasından Nazi politikaları lehine bolca destek vardı. Bununla birlikte bu örnekte, Nazi rejiminin, devlette görev alanların, kendileri dışında herkesin çıkarlarıyla temelden uyuşmaz olan çıkarlarının bir ör-

neğini sağladığını ileri sürmek olanaklıdır: 1943'e gelindiğinde savaş açıkça yitirilmişti ve çıkarları savaşın sona erdirilmemesinde olan insanlar sadece Nazi liderleriydi. Kuşkusuz böyle başka örnekler verilebilir. Ne ki bu örnekler, «kendisi için» ve başka herkese karşı olan devlet «modeli»ne sağlam bir temel sunmazlar.

Sosyalizm'de Devlet İktidarı

Bana öyle geliyor ki, burada ileri sürülen ortaklık «modeli» sosyalist bir toplumda devletin işçi sınıfıyla ilişkisini tanımlamakta yararlı olabilir. Klasik Marxist perspektifte, bu ilişki proletarya diktatörlüğüne dayanarak tanımlanır. Marx'ın *Fransa'da İç Savaş*'ından çıkarılabileceği ve Lenin'in *Devlet ve Devrim*'inde gösterildiği gibi, bu pratikte devlet iktidarının sınıf iktidarına fiili dönüşmesi demektir. Devlet ilga olmaz ama işlev ve yetkileri büyük ölçüde fazlalık ve ikincil duruma gelir. Göran Therborn, «sosyalizm ya da geçişçi bir 'ileri demokrasi' aşaması stratejisinin varolan burjuva devletinin hükümetini, idaresini, yargı ve baskı aygıtını parçalaması gerektiğini» söylerken ve «bir halk demokrasisi getirecek devletin örgütlenmesinde bir siyasal değişiklikler programı» ileri sürerken pekâlâ bu gelenek içinde kalır[17].

Gerek sosyal-demokrat partiler gerekse komünist partiler kendilerince, ona göre sınıf iktidarının devlet iktidarına sıkı sıkıya bağlı olduğu çok farklı türden perspektif ve stratejiler benimsemişlerdir. Sosyal-demokrasi işçi sınıf iktidarı her zaman işçi sınıfının seçim gücünün yayılması ve sosyal-demokrat ya da işçi hükümetinin seçilmesi anlamı taşıma eğiliminde olmuştur. Bu başarılınca, hükümeti destekleyen parti ya da partilerin rutin faaliyetleri dışında, «seçmenler»in görevi bitmiştir. Gerçekten de sınıf iktidarının herhangi bir görünümü (sözgelimi grev eylemi) yerinde görülmemiş, sahipsiz bırakılmış ve karşı çıkılmıştır.

Komünist partiler bildiri ve programlarında halka yakın aktivizme büyük bir vurgu yaparlarsa da, gerçekte eski devletin kısmen yenilenmiş bir personele kavuştuğu yasama ve kabine gücünün yaratılmasında odaklanma eğilimindedir. Egemen sınıfın hegemonyası ne olabilirse olsun, alt sınıfların şimdiye değin bıraktıkları mirasın bu temelde olması olası değildir. Sosyalist bir bağlamda devlet iktidarı ile sınıf iktidarı arasındaki ortaklık oldukça farklı bir şey anlamına gelir. Bu ortaklık, yaşamın bütün alanlarındaki, atelyeden yerel yönetime, halk temsili organlarıyla gerçek iktidarın yaratılmasını gerektirir ve ayrıca devlet sisteminin baştan aşağı demokratikleşmesiyle her cephesinde demokratik denetimin kuvvetlenmesini kapsar. Ne ki buna karşın bu, ayrıca, devlet iktidarının dayanması ve devletin, güçlü bir anlamda, «sönmemesi» demektir. Aslında uzun süre varlığını sürdürmesi ve tek başına yerine getirebileceği çok sayıda işlevi yapması gerekir. Gerçekten bu onları uygulaması için bir derece özerklik ister. Çünkü işçi sınıfı berrak tek bir çıkara ve tek bir sese sahip homojen bir blok değildir ve devlet de tek başına yeni hegemon çoğunluğu oluşturan «fraksiyonlar» arasında bir uzlaştırıcı işlevi görebilir. Dahası, sosyalist vatandaşlık nosyonunun doğal bir parçası olan kişisel, yerel *(civic)* ve siyasal özgürlüklerin korunması için, devletin üstüne geniş bir sorumluluk payı da düşer. Bu anlamda ve uygun ihtiyat paylarıyla, kapitalizm-sonrası bir toplumda devlet iktidarı sınıf iktidarıyla değil, onu temel olarak tamamlayan şeyle çatışkı içindedir.

NOTLAR

1 Bu literatürün büyük bölümünün ilginç bir taranması için bkz. Bob Jessop, *The Capitalist State: Marxist Theories and Methods*, Londra 1982. Bununla birlikte bu kitapta devletin özerkliğine özel bir dikkat ayrılmaz ve dizinde yer almaz.

2 «Egemen eğilimli» bir siyasal bilimcinin konuyla ilgili ve devletin kapitalist bağlamını hiç ciddiye almayan bir yaklaşımın ne denli sınırlı kaldığını iyi biçimde gösteren yakın bir tartışması için bkz. E. Nordlinger, *On the Autonomy of the Democratic State*, New York 1981. Güncel durum incelemeleri, S.D. Kranner, *Defending the National Interest: Raw Materials Investments and US Foreign Policy*, New York 1978'de tartışılır.

3 Bu makale sadece «geç» kapitalist toplumlarla ilgilidir. Sorun kendisini kapitalist dünyadaki gelişmesi zayıf ülkelerde oldukça farklı, Sovyet-tipi rejimlerde ise gerçekten çok farklı biçimde gösterir. Yine burada da ciddi teorik çalışmaya daha yeni başlanmıştır.

4 Cilt Bir: *State and Bureaucracy*, New York 1977, Böl. 14-23.

5 Bkz. «Marx ve Devlet» başlıklı makalem, *The Socialist Register 1965* içinde, Londra 1965, s. 283. Burada birinci deneme olarak yeniden basılmıştır.

6 *Ibid.*, s. 285.

7 Bkz. «Poulantzas and the Capitalist State», *New Left Review* 82, Kasım-Aralık 1973, s. 85, dipnot 4. Burada ikinci deneme olarak yeniden basılmıştır.

8 New York 1977.

9 Cambridge 1979.

10 Ayrıca bkz. Fred Block, «The Ruling Class Does Not Rule», *Socialist Revolution* 33, Mayıs-Haziran 1977; ve «Beyond Relative Autonomy», *Socialist Register 1980* içinde, burada Block, «göreli özerklik tezi»nden «Marxizmin devlet iktidarını sınıf iktidarına indirgeme eğiliminin makyajlanmış bir değişik biçimi» olarak söz eder (s. 229).

11 Skocpol, s. 27.

12 *Ibid.*

13 Bkz. Marx'ın ikinci imparatorluk hakkındaki ünlü tanımı: «burjuvazinin ulusu yönetme yeteneğini şimdiden yitirmiş, işçi sınıfının ise henüz kazanamamış olduğu bir zamanda olanaklı olan tek yönetim biçimi» *(The Civil War in France, Selected Works* içinde, I, s. 470). Ayrıca Engels'in aynı ölçüde iyi bilinen sözleri: «Bununla birlikte, savaşan sınıfların birbirleriyle çok yakın bir denge kurdukları öyle istisnai dönemler vardır ki, devlet iktidarı bir süre, görünüş-

te bir aracı olarak, ikisinden de belli bir derecede bağımsızlık kazanır» *(The Origin of the Family, Property and the State, Ibid.* içinde, II, s. 290). Bu türden başka çok sayıda örnek için bkz. Draper, *Karl Marx's Theory of Revolution.*

14 Alıntı M. Kempton, «The Great Lobbyist», *New York Review of Books,* 17 Şubat 1983'de çıkmış ve R.A. Caro, *The Years of Lyndon Johnson: The Path to Power,* New York 1982'den alınmıştır.

15 Yakın bir örneği, 1982'de Metropolitan Polis Komiseri olarak emekli olmuş ve İskoç *Express* Gazetelerinin yetkili-olmayan başkanlığına atanmış Sir David McNee sağlar: «Geçen Eylül 22,000 sterlin aylıkla emekliye ayrılmış Sir David'e iş için 5-10 bin sterlin arasında ödeme yapılacaktır. Sir David son zamanlarda anılarını 120,000 sterline *Sunday Mirror*'a satmış, yetkili-olmayan direktör olarak yılda 5,000 sterline Clydesdale Bank'a ve Kasım'da yılda 10,000 sterline British Airways Board'a girmiştir. Aralık ayında da İskoçya Ulusal İncil Derneği'ne başkan atanmıştır» *(The Guardian,* 27 Ocak 1983).

16 Böylece Göran Therborn, «devlet iktidarının devlet politikalarının rıza gösterilmesiyle ifade edilen toplumsal sınıf güçleri arasındaki bir ilişki olduğunu» ileri sürdüğünde sınıf iktidarını devlet iktidarına dönüştürmektedir *(What Does the Ruling Class Do When It Rules?,* NLB, Londra 1978, s. 34). Ayrca Jessop'un Poulantzas'ın devlet görüşüne ilişkin nitelemesine dikkat edin: «Devlet, sınıflara bölünmüş bir toplumsal formasyondaki tüm çelişkileri yansıtır ve özetler... siyasal uygulamalar her zaman sınıf pratikleridir... devlet iktidarı, her zaman çıkarlarına devletin denk düştüğü belirli bir sınıfın iktidarıdır» *(Capitalist State,* s. 159).

17 Therborn, s. 25.

Şili'de Darbe

1973

Not: *Bu makale darbeden hemen sonra yazılmıştır. O zamandan bu yana darbe ve ondan önceki Salvador Allende'nin üç yıllık başkanlık dönemi üstüne üretilen literatür çok geniştir. Bu konu hakkında okuduklarım, makalemde benim belirttiğim ana noktaların herhangi birisiyle çelişir gibi gözükmüyor. Özel olarak ise, darbeden bu yana, Amerikan hükümeti ile CIA'in «istikrarsızlaştırma»ya ve Allende'nin devrilmesine karışmasına ilişkin, bir ölçüde resmi Amerikan kaynaklarından, bol miktarda doğrulamaya rastlanmıştır. Bu konuda örneğin bkz. J. Petras ve M. Morley,* The United States and Chile *(1975) ve Seymour M. Hersch,* The Price of Power: Kissinger in Nixon's White House *(1983).*

Şili'de 11 Eylül 1973'te olup bitenler, iktidardaki ve ayrıcalıklı insanların *kendi* toplumsal düzenlerini korumaya çalışmasının yolları hakkında birdenbire yeni bir şey ortaya çıkarmaz: bu tür olaylar son 150 yılın tarihine serpilmiştir. Buna karşın, Şili en azından Sol'daki birçok insanı Batı-tipi rejimlerde gevşek biçimde «sosyalizme geçiş» diye tanımlanan şeye uygun «strateji» hakkında kimi dahatsız edici düşüncelere ve sorular sormaya zorlamıştır.

Kuşkusuz Sol'un Akılcı Adamları, ve yine başkaları, Şili'nin Fransa, İtalya ya da Britanya olmadığını ilân etmekte acele etmişlerdir. Tamamen doğrudur bu. Hiçbir ülke ötekine benzemez: yalnız, bir ülke ile öteki arasında değil, onun yanında aynı ülkenin bir dönemi ile başka bir dönemi arasında da koşullar daima farklıdır. Böylesi bir mantık, bir ülke ya da dönemin deneyiminin «sonuç çıkarıcı» dersler sağlayamayacağını öne sürmeyi olanaklı ve akla uygun kılar. Bu da doğrudur ve genel bir ilke konusu olarak, her durum için anlık «dersler»e sahip insanlara kuşkuyla bakılması gerekir. Bu kişilerin o durum ortaya çıkmadan çok önce bu «dersler»e sahip oldukları ve sadece deneyimi önceki görüşlerine uydurmaya çalıştıkları çok olası bir durumdur. Onun için «ders» alıp verme konusunda gerçekten ihtiyatlı davranalım.

Yine de ve ne denli ihtiyatlı yaklaşılırsa yaklaşılsın, deneyimden öğrenilecek ya da öğrenilmeyecek şeyler vardır ve bu da aynı kapıya çıkar. Şili'nin Latin Amerika'da tek başına anayasal, parlamenter, liberal, çoğulcu bir toplum, siyaseti olan ve Fransız, Amerikan ya da Britanya toplumlarına hiç benzemese bile pekâlâ demokratik, ya da Marxistlerin adlandıracağı biçimiyle «burjuva-demokratik» ağıl içinde yer alan bir ülke *olduğunu* tam bir haklılıkla herkes söylüyordu. Durum bu olunca ve ne denli ihtiyatlı yaklaşma arzusu duyulursa duyulsun, Şili'de olup bitenler belli sorular ortaya atar, belli yanıtlar gerektirir, hatta belli hatırlatma ve uyarılar sunabilir. Sözgelimi spordan başka amaçlar için - solcu siyasal tutukluların sürü halinde tıkılması gibi - kullanılabilecek stadyumların yalnız Santiago'da değil, aynı zamanda Roma ve Paris, hatta Londra'da da bulunduğunu; ya da *Marxism Today'in* - ayda bir çıkan «(Britanya) Komünist Partisi'nin Teori ve Tartışma Dergisi» - 1973 Eylül sayısının baş makalesinde yer verdiği, Şili Komünist Partisi Genel Sekreteri Luis Corvalan'ın (şimdi hapishanede yargılanmayı bekleyen ve idam edilme olasılığı

bulunan)[1] Temmuz ayında «*İç Savaşa Hayır Diyoruz! Ama Kargaşalığı Bastırmaya Hazır Olun*» başlıklı bir konuşma yaptığı bir durumda ters giden bir şeyler bulunması *gerektiği* akla gelebilir. Olup bitenlerin ışığında, bu değerli slogan oldukça dokunaklı görünür ve burada kötü denebilecek ölçüde yanlış bir şey olduğunu, olayları önceden kestirmek ve daha berrak görmeye çalışmak gerekliliğini akla getirir. Şili bir burjuva demokrasisi olduğu sürece, orada olup bitenler burjuva demokrasisini ve öteki burjuva demokrasilerinde de gündeme gelebilecek şeyleri ilgilendirir. Hepsinden önce, *The Times* darbenin sabahında şunları yazıyordu (ve Sol'daki insanlar bu sözleri dikkatle ezberlemelidirler): «...Silâhlı kuvvetlerin yaptıklarına hakkı olsun olmasın, koşullar öyleydi ki ordudaki mantıklı bir kişi içtenlikle müdahale etmenin kendi *anayasal* görevi olduğunu düşünebilirdi»[2]. Benzer bir olay Britanya'da olsaydı, başka kim olursa olsun Wembley Stadyumu'nda *The Times* Editörü'nün bulunmayacağına kolaylıkla bahse gerilebilir: çünkü o, şundan bundan şikâyet eden, ama, ne denli gönülsüz de olsa, tüm koşulları dikkate alarak ve tercihte bulunmanın ıstırap verici niteliğine aldırmadan, mantıklı askerlerin dışında alternatif kalmadığını kabul eden... vb. vb., baş makaleler yazmakla meşgul olacaktır.

Salvador Allende Eylül 1970'de Şili başkanlığına seçildiğinde, o zaman başlayan rejimin sosyalizme barışçıl ya da parlamenter geçiş için bir sınav oluşturacağı söylenmekteydi. Onu izleyen üç yıl geçtikten sonra ortaya çıktığı gibi, abartmaya benziyordu bu. Allende yönetimi inanılmaz ölçüde zor koşullarda ekonomik ve toplumsal reform yoluyla birçok şey başardı - ama bilerek «ılımlı» bir rejim olarak kaldı: gerçekten, hükümetin sonuna yol açan bir nedenin ya da hiç değilse temel bir nedeninin inatçı «ılımlılığı» olduğunu söylemek zoraki bir söz gibi görünmez. Ama hayır, Graduate School of Contemporary European Studies

at Reading University'den Profesör Hugh Thomas* gibi uzmanlar şimdi bize şunu anlatıyorlar: sorun, Allende'nin «Mill, Tawney, Aneurin Bevan ya da Avrupalı başka bir demokratik sosyalistten çok» Marx ve Lenin gibi insanlardan *çok* fazla etkilenmiş olmasıydı. Durum bu olunca Profesör Thomas neşeyle devam eder, «Şili hükümet darbesi Marxist sosyalizm için değilse bile, demokratik sosyalizm için asla bir yenilgi sayılamaz». Öyleyse, en azından demokratik sosyalizm için her şey yolundadır. Dinleyin, «Dr. Allende'nin kalbi kuşkusuz sağ yanındaydı» (bunda *âdil* olmalıyız), ama sonra «reçetesinin Şili'nin dertleri için yanlış bir reçete olduğunu ve onu uygulamaya çalışmanın sonunda «demir cerrah»ı yatağın başına getirebileceğinin kuşkusuz olduğunu düşünmenin çok sayıda nedeni vardır. Doğru reçete kuşkusuz Marxist sosyalizm değil, Keynesçi sosyalizmdi»[3]. *Yani:* Allende'nin eksikliği, çevresinin Profesör Thomas'ın açıkça olduğu gibi «Keynesçi sosyalizm»in içine işlediği danışmanlarla kuşatılmış Harold Wilson olmamasıdır.

Thomaslar'la ve onların Allende'nin politikalarının niçin «demir cerrah»ı hasta Şili'nin yatağına getirdiğine ilişkin ısmarlama anlayışlarıyla oyalanmamalıyız. Ne var ki Şili deneyimi belki «sosyalizme barışçıl geçiş» için bir deney olmamıştır ama, yine de eğer bir hükümet, burjuva demokrasisinde, niyetinin gerçekten toplumsal düzende gerçek ciddi değişiklikler yapmak ve ne denli anayasal ve tedrici bir tarzda olursa olsun sosyalist yönelimlerle hareket etmek olduğu izlenimi verdiği zaman neler olup bitebileceğinin çok anlamlı bir örneğini sunar. Allende ve birlikte çalıştığı kişiler hakkında, stratejileri ve politikaları hakkında başka ne söylenebilirse söylensin, yapmak istediklerinin bu olduğu tartışma götürmez. Onlar «sosyalist» sloganlar geveleyen basit burjuva politikacı-

* Lord Thomas, şimdi (Tutucu) Siyasa İncelemeleri Merkezi'nde Araştırma Direktörü'dür.

ları değildi ve düşmanları da öyle olmadıklarını biliyorlardı. «Keynesçi sosyalistler» de değildiler. İçlerinden birçoğunun inandıkları şey uğruna ölerek gösterdikleri gibi ciddi ve kendilerini adamış insanlardılar. Onlara yönelik tutucu tepkiyi büyük bir ilgi ve önem konusu yapan, bizim için de mesajı, uyarıyı, «dersler»i çözmeye çalışmamızı zorunlu kılan budur. Çünkü bu deneyim öteki burjuva demokrasileri için canalıcı bir anlam taşıyabilir: aslında, deneyimin *bir bölümünün* böylesi bir siyasal sistemde radikal bir toplumsal değişim «modeli»yle mutlaka doğrudan ilintili olacağında ısrar etmenin de kesinlikle gereği yoktur.

Böylesi belki en önemli mesaj, uyarı ya da «ders», yine en açık ve dolayısıyla en kolay biçimde gözden kaçırılır. Bu, sınıf mücadelesi kavramıyla ilgilidir. Sınıf mücadelesinin «aşırı» propaganda ve ajitasyonun sonucu olduğu görüşünün görmezlikten gelinebileceği varsayılınca, geriye, Sol'un, sınıf mücadelesinin işçilerin ve aşağı sınıfların egemen sınıflara karşı yürüttükleri bir şey olduğu perspektifine bir hayli eğilim duyduğu görüşü kalmaktadır. Elbette öyledir bu. Ama sınıf mücadelesi ayrıca egemen sınıfın ve onun adına hareket eden devletin işçilere ve aşağı sınıflara karşı yürüttüğü mücadele demektir ve genelde *öncelikle* bu anlama gelir. Tanımı gereği mücadele, tek yollu bir süreç değildir; ama, mücadelenin egemen sınıf ya da sınıflar tarafından etkin biçimde yürütüldüğünü ve birçok bakımdan aşağı sınıfların yürüttükleri mücadeleden çok daha etkili biçimde yürütüldüğünü vurgulamak da doğrudur.

İkinci olarak, ama aynı bağlamda, bir yanda kapitalist toplumlarda ekonomik, siyasal, ideolojik olarak mikro ve makro düzeylerde gün gün devam eden ve içinde yürütüldüğü kapitalist çerçeveye hiçbir tehdit oluşturmadığı *bilinen* türden «sıradan» sınıf mücadelesi ile öte yanda toplumsal düzeni gerçekten temelinden ya etkileyen, ya da etkileme olasılığı bulunduğu düşünülen sınıf mücadelesi arasında yapıl-

ması gereken engin - bir isim değişikliğini gerektirecek ölçüde engin - bir farklılık vardır. İlk sözü edilen sınıf mücadelesi biçimi kapitalist toplumun politikasının hamurunu, ya da hamurunun çoğunu oluşturur. Bu önemsiz ya da basit bir aldatmaca olmadığı gibi, siyasal sistemi gereksiz yere büyütmez. Sonraki mücadele biçiminin ise basitçe *sınıf mücadelesi* olarak değil, aynı zamanda *sınıf savaşı* diye tanımlanması gerekir. İktidardaki ve ayrıcalıklı insanların (çoğu iktidar ve ayrıcalık sahibi insanlar ister istemez en uzlaşmaz olanlar değildir) aşağıdan gelen gerçek bir tehdit karşısında olduklarına ve tanıdıkları, sevdikleri ve korumak istedikleri dünyanın temelinin oyulmuş, ya da kötü bir durumda ve yıkıcı güçlerin pençesinde gibi göründüğüne inandıkları yerlerde, o *zaman* bambaşka bir mücadele biçimi geçerlilik kazanmaya başlar ve bu mücadelenin keskinliği, boyutları ve genelliği «sınıf savaşı» nitelemesine haklılık kazandırır.

Şili on yıllardır sınıf mücadelesini burjuva demokratik bir çerçeve içinde tanımıştı: onun geleneğiydi bu. Allende'nin Başkanlığa gelişiyle, tutucu güçler sınıf mücadelesini gitgide sınıf savaşına çevirdiler - ve bu noktada da birini ötekine çevirenin *tutucu güçler* oluşu vurgulanmaya değerdir.

Buna biraz daha yakından bakmadan önce, genellikle Şili deneyimiyle, yani seçim yüzdeleri konusuyla bağlantılı olarak ortaya atılmış başka bir soruna eğilmek isterim. Allende'nin, Eylül 1970'de oyların sadece yüzde 36'sını almış altı partili bir koalisyonun başkan adayı olarak, keşke oyların, diyelim yüzde 51'ini almış olsaydı, tutucu güçlerin kendisine ve yönetimine karşı tutumlarının çok başka türlü olacağı anlamını taşıyacağı sık sık söylenmiştir. Bunun doğruluk taşıyabileceği bir anlam varolduğu gibi, bana tehlikeli biçimde saçma gibi gözüken başka bir anlamı daha vardır.

Önce sonraki noktayı alalım: Latin Amerika üstüne en bilgili Fransız yazarlardan biri olan Marcel Niedergang bu sorunla ilintili bir belgenin örneğini yayımlamıştır. Bu belge, üç yılı aşkın bir süre Allende'nin kişisel siyasal danışmanlığını yapanlardan birisi olan ve 11 Eylül'de kuşatma altına düştükten sonra bizzat başkanın emirleriyle Moneda Sarayı'ndan kaçan Juan Garces'in tanıklığıdır. Garces'in görüşüne göre, kesinlikle koalisyon hükümetinin 1973 Mart ayında yapılan yasama seçimlerinde oy oranını yüzde 44'e çıkarmasından sonradır ki, tutucu güçler ciddi biçimde bir darbeyi düşünmeye başlamışlardır. «Mart seçimlerinden sonra,» diyordu Garces, «yasal bir hükümet darbesi artık olanaklı değildi. Çünkü anayasa uyarınca Başkan hakkında dava açılmasını sağlamakta gerekli üçte ikilik çoğunluk elde edilemezdi. O zaman Sağ seçim yolunun kapandığını ve geriye kalan tek yolun zora başvurmak olduğunu anladı»[4]. Bu görüş, Şili'deki *Corriere della Sera* muhabirine «Allende'nin devrilmesi hazırlıklarına Mart 1973'te, yasama seçimlerinden sonra başladık»[5] diyen darbenin ana destekçilerinden, Hava Kuvvetleri'nde General Gustavo Leigh tarafından doğrulanmıştır.

Bu tür bir kanıt tam kesinlikte değildir. Ama iyi bir anlam çıkarılmasını sağlar. Bu kanıt bulunmadan önce yazan Maurice Duverger, Allende'yi başkanlığının ilk döneminde Şilililer'in üçte birinden biraz fazlası destekliyorken, darbe olduğu zaman destekleyenlerin sayısının neredeyse ülkenin yarısına ulaştığına ve bu yarı kesimin maddi güçlüklerden en çok zarara uğrayan insanlar olduğuna dikkat çekiyordu. «Askeri komplonun başlıca nedeni büyük olasılıkla burada yatar,» diye yazar Duverger. «Şili Sağ'ı Halk Birliği deneyiminin seçmenlerin iradesiyle sona ereceğine inandığı sürece demokratik tutumunu koruyordu. Fırtınanın geçmesini beklerken, Anayasa saygı duyulmaya değerdi. Sağ, fırtınanın geçmeyeceğinden ve liberal kurumlar oyununun Salvador Allende'nin iktidarda

kalması ve sosyalizmin gelişmesiyle sonuçlanacağından korkmaya başladığı zaman, şiddeti hukuka tercih etti»[6]. Duverger, Sağ'ın «demokratik tutumunu» ve Mart 1973 seçimlerinden önce Anayasa'ya saygı duyuşunu büyük olasılıkla abartır, ama temel noktası, daha önce ileri sürdüğüm gibi, çok akla yatkın gözükmektedir.

Duverger'nin ima ettiği düşünceler çok geniştir. Şöyle ki, tutucu güçlere kalırsa, oy yüzdeleri - ne denli büyük olma olasılığı bulunursa bulunsun - kendileri açısından gerçek ya da potansiyel olarak felâketli sonuçlar vereceği zannedilen politikalara eğilim duyduğu görülen bir hükümete meşruiyet sağlamaz. En ufak bir anmaya değerliliği de yoktur: çünkü burada, Sağ'ın gözünde, cahil bir halk yığınının desteklediği, şimdiye değin barış içinde ve uyumlu yaşayan bir ülkeyi yıkıma ve kaosa sürüklemeye bağlanmış vb. kötü niyetli demagoglar, sınıf hainleri, aptallar, gangsterler ve dolandırıcılar sözkonusudur. Bu nitelendirmeler bilinen basmakalıp sözlerdir. Böyle bir perspektiften bakıldığında destek oranlarının herhangi bir sonuç taşıdığı fikri çocukça ve saçma bir düşüncedir: Sağ açısından önemli olan, sol eğilimli bir hükümeti destekleyen oyların oranı değil, yönelinen amaçlardır. Eğer amaçlar yanlışsa, derinden ve temel olarak yanlışsa, seçim yüzdeleri bir yana bırakılır.

Bununla birlikte, yüzdelerin, Sağ'ın Şili-tipi koşullarda karşı karşıya olduğu türden bir siyasal durumda önem *taşıdığı* bir anlam vardır. Bu anlam, herhangi bir seçimde Sol'a atılan oyların yüzdesi ne denli yüksek olursa, tutucu güçlerin yılmasının, moral-lerinin bozulmasının, bölünmelerinin ve tutacakları yönde belirsizliğe düşmelerinin o denli olası olduğudur. Tutucu güçler homojen değildir. Dolayısıyla seçimlerde halkın desteğinin gösterilmesinin, Sol açısından, Sağ'la kapışmasında, kesin ölçüt olarak almadığı sürece çok yararlı olduğu açıktır. Başka bir deyişle, yüzdeler Sağ'ı *yıldırmaya* yardım edebilir - ama

silâhsızlandıramaz. Nitekim Allende'nin aldığı oy oranları daha yüksek olsaydı, Sağ'ın *o zamanki* darbeyi indirmeye cesaret edemeyeceğini düşünmek oldukça olasıdır. Ama eğer Allende, yüksek oranları elde ettikten sonra da yönelmiş olduğu yönü izlemeyi sürdürseydi, Sağ fırsatını bulduğunda darbeyi yine indirirdi. Sorun ona fırsat tanımamak, ya da bu başarılamayınca kapışmanın olanaklı olan en elverişli zeminde gerçekleşmesini sağlamaktı.

Şimdi yine sınıf mücadelesi ve sınıf savaşı sorunu ile onu sürdüren tutucu güçlere dönmek istiyorum. Bunu yaparken, her ne kadar burada sunmakta olduğum düşünceler - özellikle hesaba katılması zorunlu tutucu güçlerin doğası temelinde - salt Şili için geçerli değilse bile özel olarak Şili'ye değineceğim ve bağlandıkları mücadele biçimleriyle bağlantı kurarak o tutucu güçleri sırayla ele alacağım :

(a) Kavga Alanı olarak Toplum. «Tutucu güçler»-den şimdiye dek yapmış olduğum gibi söz etmek, gerek Şili'de gerekse başka bir yerde homojen bir ekonomik, toplumsal ya da siyasal bloğun varlığını anlatmak değildir. Şili'de, Allende'nin ilk planda başkanlığa gelmesini olanaklı kılan, başka şeyler yanında, bu tutucu güçler içinde yer alan değişik unsurlar arasındaki bölünmelerdi. Buna karşın, bu bölünmeler gereğince dikkate alındığında, sınıf mücadelesinin canalıcı bir yönünün, mücadelenin bütün «sivil toplum» üzerinde gerçekleşmesi anlamında, bir bütün olarak hiçbir cephe, özgül odak, özel strateji, gelişmiş önderlik ya da örgütlülüğe sahip olmayan bu güçlerce yürütüldüğü vurgulanmaya değerdir: bu, sevgisiz üst ve orta sınıf üyelerinin her birinin kendi tarzında ve yine alt orta-sınıfın büyük bir bölümünün verdiği günlük kavgadır. Bu kavga, Evely Waugh'un Britanya'da 1945 sonrası Atlee rejiminin hezeyanlarını hatırlatarak, 1959'da İşçi Partisi hükümeti yıllarında, «krallığın düşman işgali altındaymış gibi göründüğünü»

yazdığı zaman övülecek biçimde ifade ettiği bir duyguyla döğüşülmüştür. Düşman işgali durumu çeşitli direniş biçimlerini davet eder ve herkes bunu bir parça yapmak zorundadır. Buna, Başkanlık Sarayı'nın, önünde kaplarını ve tavalarını gürültüye vurarak gösteri yapan orta sınıf «ev kadınları», üretimi sabote eden fabrika sahipleri, stok istifleyen tüccarlar, hükümet aleyhinde aralıksız kampanyalara girişen gazete sahipleri ile alt kadroları, toprak reformunu engelleyen toprak sahipleri, savaş zamanı Britanya'sında «alârm ve ümitsizlik» diye nitelenen (ve yeri gelince yasal olarak cezalandırılabilir) havanın yayılması: kısacası, nüfuzlu, varlıklı, eğitimli (ya da o kadar iyi eğitim görmemiş) insanların nefret edilen bir hükümete engel olmak için yapabilecekleri *her şey* dahildir. «Toplanmamış bir bütün» olarak alındığında bu yollarla verilebilecek zarar çok büyüktür. Üstelik daha bir toplumun, herhangi bir toplumun, işleyişini yavaşlatma kapasitesi yüksek sayılması gereken üst düzey profesyonelleri, doktorları, avukatları, devlet memurlarını saymadım. Gerekli olan pek öyle dramatik bir şey de değildir: sadece bir kişinin günlük yaşam ve faaliyetlerinde rejimin meşruluğunu tanımayışı. Kargaşalık yaratmada kendiliğinden engin bir kollektif işbirliğine dönüşür bu.

Üst ve orta-sınıf üyelerinin çok büyük bir çoğunluğunun (ne olursa olsun hepsi değil) yeni rejime değişmez biçimde karşı kalacakları varsayılabilir. Alt orta-sınıfta ise durum oldukça daha karmaşıktır. Bu konuda yapılması gereken ilk şey, bir yanda alt grup profesyoneller ve beyaz yakalı işçiler, teknisyenler, alt yönetim personeli vb. ile öte yanda küçük kapitalistler ve küçük tüccarlar arasında radikal bir ayrım yapmaktır. İlk grup, Marx'ın yüzyılı aşkın bir süre önce sözünü ettiği o «kollektif işçi»nin ayrılmaz bir parçasıdır ve bunlar, sanayi işçi sınıfı gibi, artı değer üretimiyle ilişkilidirler. Bunu belirtmek, bu sınıf ya da katmanın zorunlu olarak kendini işçi sınıfının parça-

sı sayacağını ya da «otomatikman» sol eğilimli politikaları destekleyeceğini (bu işçi sınıfı için de doğru olmaz) söylemek değildir. Ama burada hiç değilse sağlam bir ittifak temeli bulunduğu anlamına gelir.

Bu durum, alt orta-sınıfın öteki kesimi, küçük girişimci ve küçük tüccar için daha kuşkuludur, aslında çok büyük olasılıkla gerçek dışıdır. Daha önce aktarılan makalede Maurice Duverger «Fransa-tipi bir Batı ülkesinde sosyalizme demokratik geçişin ilk koşulunun, sol eğilimli bir hükümetin *orta sınıflara (classes moyennes)* gelecek rejimdeki yazgılarına ilişkin yeniden güvence verilmesi gerektiğini ve bunun onları, kendilerince yokolmaya ya da sıkı bir kontrol altına alınmaya mahkûm olmuş büyük kapitalistler çekirdeğinden ayıracak ölçüde yapılmasını»[7] belirtir. Bundaki eksiklik, «*orta sınıflar*» küçük kapitalistler ve küçük tüccarlar anlamında alındığı sürece (Duverger de onları kastettiğini aydınlığa kavuşturur), bunun başından mahkûm edilmiş bir girişim olduğudur. Bu kesimlerin uyum sağlaması için, Duverger «sosyalizme doğru evrimin, her aşamada, başta ondan korkan insanların önemli bir bölümünü toplayacak ölçüde çok tedrici ve çok yavaş olmasını» ister. Dahası, küçük girişimlere tekelci ya da oligopolcü kapitalizmdekinden daha iyi bir yazgıları olacağı temin edilmelidir[8]. Profesör Duverger'in Şili örneğinde gösterebildiği gerçekçiliğin ülkesine yaklaştıkça onu terketmesi ilginçtir ve eğer konu çok ciddi olmasaydı şaşırtıcı olurdu. Duverger'in senaryosu gülünçtür. Gülünç olmasaydı bile, küçük girişimlere uygun güvencelerin verile*bileceği* hiçbir yol yoktur. Orta ve küçük Fransız şehir *kulaklarının* tasfiyesini savunmakta olduğum izlenimi vermeyi istemem. Benim söylemekte *olduğum*, sosyalizme geçişin hızını bu sınıfın ümit ve korkularına uydurmanın felce uğramayı savunmak ya da yenilgiyi hazırlamak anlamına geldiğidir. Bu da başlangıç için hiç iyi değildir. Sorunla *nasıl* uğraşılacağı başka bir konudur. Ama bir sınıf ya da top-

lumsal katman olarak bu unsurun tutucu güçlerin parçası sayılması gerektiğiyle başlamak önemlidir.

Şili örneğinde, özellikle şimdi ardı ardına yaptıkları grevlerle Hükümet'in güçlüklerinin artmasına yardımcı olan adları hoşça anılmayan kötüye çıkmış 40.000 kamyon sahibine ilişkin olarak durumun kesinlikle böyle olduğu gözükür. Kusursuz biçimde koordine edilmiş ve dış kaynaklardan yardım görmüş olması tamamen olası bu grevler, sol eğilimli bir hükümetin dağıtım temelindeki büyük ekonomik önem taşıyan bir sektörde, ülkesine bağlı olarak az ya da büyük ölçüde, karşılaşmayı beklemek zorunda olduğu soruna ışık tutar. Soruna daha çok ve ironik biçimde ışık tutan, Birleşik Devletler istatistik kaynaklarına göre, Allende rejimi döneminde ulusal gelir dağılımından en iyi payı elde etmiş olanın bu «*orta sınıf*» olmasıdır. Böylece, nüfusun en yoksul yüzde 50'sinin toplam artıştan 16.1 ile yüzde 17.6 arasında pay aldığı, «orta sınıf»ın (nüfusun yüzde 45'i) payının yüzde 53.9'dan yüzde 57.7'ye çıktığı, oysa en zengin yüzde 5'in payının yüzde 30'dan yüzde 24.7'ye düştüğü görülecektir[9]. Bunun, yokolma derecesinde zor durumda kalmış ve düşmanlığının anlamının bundan kaynaklandığı bir orta-sınıf tablosu verdiğini söylemek güçtür.

(b) Tutucu dış müdahale. Dış müdahaleyi, daha spesifik ve açık olarak hem özel çıkarların, hem bizzat Amerikan devletinin temsil ettiği Birleşik Devletler emperyalizminin müdahalesini gözönünde tutmadan herhangi bir yerdeki, özellikle Latin Amerika'daki sınıf savaşını tartışmak olanaklı değildir. I.T.T.'nin faaliyetleri, ülkeyi «asker dostlarına» darbe yaptırtacak ölçüde kaosa sokma planları kadar, artık herkesin bildiği bir şeydir. Elbette Şili'de faaliyet gösteren tek büyük Amerikan firması değildi I.T.T.: aslında Şili ekonomisinin nüfuz edilmemiş ve kimi durumlarda Amerikan girişimlerinin egemen olmadığı hiçbir önemli sektörü yoktu: rejimin ekonomik, toplumsal ve siyasal

güçlükleri bu girişimlerin Allende rejimine karşı düşmanlıkları büyük ölçüde arttırmış olmalı. Şili'nin ödemeler dengesinin büyük ağırlıkla bakır ihracına bağlı olduğunu herkes bilir: ama 1970'de neredeyse yarıya düşmüş olan dünya bakır fiyatları 1972 sonuna dek o düşük düzeyde kalmıştı. Amerika'nın Şili bakırına ambargo koyma yönündeki baskısı da tüm dünyada uygulanmaktaydı. Ek olarak, Birleşik Devletler'in Dünya Bankası'na Şili'ye borç ve kredi vermeyi reddetmesi yolunda güçlü ve başarılı baskıları vardı, üstelik gerek Dünya Bankası'na, gerekse öteki bankacılık kuruluşlarına fazla baskı da gerekmiyordu. Darbeden birkaç gün sonra, *Guardian* «Birleşik Devletler'in baskısı sonucunda dondurulmuş net yeni avanslara 30 milyon sterlin tutarına varan meblağlar dahildi: hepsi Dünya Bankası'nın daha önceden desteklemeye değer bularak önünü açmış olduğu projeler için»[10] diye belirtiyordu. Dünya Bankası başkanı tabii Robert McNamara'dır. Bir zamanlar McNamara'nın Birleşik Devletler'in Savunma'dan görevli Devlet Bakanı olduğu ve Vietnam halkına öylesine çok ıstırap çektirdiği zamandan kendi payına vicdan azabı duyarak bir tür ruhsal değişim geçirdiği söylenmekteydi: Dünya Bankası onun yönetiminde yoksul ülkelere gerçekten *yardım* edecekti. Bu boş lâfları piyasaya sürenlerin eklemeyi atladıkları şey, bunun bir koşulu olduğuydu - yoksul ülkelerin özel girişimin, özellikle Amerikan özel girişiminin isteklerine Şili'nin göstermediği azami saygıyı göstermeleri gerekiyordu.

Allende rejimi başından beri ekonomik boğulmaya yönelik amansız bir Amerikan girişimiyle karşılaşmıştı. Ülke içindeki tutucu ekonomik çıkarların giriştiği ekonomik sabotajla birlikte alınması gereken bu olguyla karşılaştırınca, rejimin yaptığı hatalar göreli olarak küçük bir önem taşır - yalnız eleştirenler değil, aynı zamanda Allende hükümetinin dostları da yapılan böylesi hataların çok fazla olduğunu söylemiş olsalar bile. Böylesi tuhaflıklara karşın gerçekten

anmaya değer olan, yapılan hatalar değil, rejimin ekonomik açıdan dayanabildiği kadar uzun süre dayanmış olmasıdır. Parlamento'daki muhalefet partilerinin hükümeti gerekli eylemlere geçmekten sistematik biçimde alıkoydukları gözönüne alınırsa bu daha çok anmaya değer.

Bu perspektifte, Birleşik Devletler hükümetinin askeri darbenin hazırlanmasına doğrudan karışıp karışmadığı sorunu özel bir önem taşımaz. Amerikan hükümetinin darbeyi önceden bildiği kesindi. Şili ordusunun Birleşik Devletler ordusuyla yakın bağları vardı. Üstelik Birleşik Devletler hükümetini idare eden gibi insanların bir darbeye, ya da darbenin başlatılmasına aktif biçimde karışmaktan geri duracaklarını sanmak açıkça aptallık olur. Bununla birlikte, burada önemli olan nokta, Birleşik Devletler hükümetinin önceki üç yılı aşan sürede ekonomik savaş yürüterek Allende rejiminin devrilmesine zemin hazırlamak için elinden gelen bir hayli şeyi yapmış olmasıdır.

(c) Tutucu siyasal partiler. Sivil toplumda tutucu güçlerin yürüttükleri ve daha önce değinilen sınıf mücadelesi türü, gerçekten etkili bir siyasal güce döndürülecekse, hem Parlamento'da hem genel olarak ülkede nihai olarak yön ve siyasal eklemlenme gerektirir. Bu yön tutucu siyasal partilerce sağlanır ve Şili'de asıl olarak Hıristiyan Demokratlarca sağlanmıştır. Almanya'daki Hıristiyan Demokratik Birlik ve İtalya'daki Hıristiyan Demokrat Parti gibi, Şili'deki Hıristiyan Demokratlar da çeşitli radikalizm biçimlerinden (çoğu radikaller kendi gruplaşmalarını oluşturmaya Allende iktidara geldikten sonra geçmişlerse de) aşırı tutuculuğa kadar uzanan çok sayıda değişik eğilimleri barındırıyordu. Ama Hıristiyan Demokrasi özü bakımından tutucu anayasal partiyi, belli başlı kişiliklerinden birisinin, Eduardo Frei, Allende'den önceki Başkan olduğu hükümet partisini oluşturuyordu.

Bu tutucu anayasal sağ, sürekli artan bir kararlılıkla, iktidarının yasallık yanındaki her araçla hükümetin eylemlerini engellemenin ve düzgün biçimde çalışmaktan alıkoymanın yollarını arıyordu. Parlamentarizm destekçileri her zaman, parlamentarizmin işlemesinin hükümet ile muhalefet arasında belli bir derecede işbirliği sağlanmasına bağlı olduğunu söylerler ve hiç kuşkusuz haklıdırlar. Ama Allende hükümetine bu işbirliği olanağını tanımadılar, hem de parlamenter demokrasiye ve anayasacılığa bağlılıklarını ilân etmeyi asla bırakmamış insanlar. Burada da, yasama cephesinde, sınıf mücadelesi kolaylıkla sınıf savaşına döndü. Yasama meclisleri burada ilgisi olmayan kimi özellikleriyle devlet sisteminin parçasıdırlar ve Şili'de yasama meclisi güvenilir biçimde muhalefetin kontrolu altındaydı. Yine devlet sisteminin öteki önemli kısımları da muhalefetin denetimi altındaydı. Bir an için bu konuya döneceğim.

Muhalefetin Parlamento içinde ve dışında hükümete karşı direnişi tam boyutlarına Halk Birliği koalisyonunun 1973 Mart seçimlerinde kazandığı zafere kadar ulaşmadı. İlkbahar sonunda, eski anayasacılar ve parlamentaristler askeri müdahale yönüne kaymaya başladılar. Son krizin fiili başlangıcına işaret eden başarısız 29 Haziran komplusundan *(putsch)* sonra, Allende Hıristiyan Demokrat liderlerle, Alwyn ve Frei, bir uzlaşmaya varmaya çalıştı. Bu liderler uzlaşmayı reddettiler ve hükümet üstündeki baskılarını arttırdılar. 22 Ağustos'ta partilerinin fiilen egemen olduğu Ulusal Meclis, Ordu'yu etkin biçimde «Anayasa'nın ihlâlini oluşturan durumlara son vermeye» *çağıran* bir karar teklifini geçirdi. En azından Şili örneğinde, Allende rejiminin devrilmesinde bu politikacıların taşıdıkları doğrudan sorumlulukla ilgili hiçbir sorun olamaz.

Kuvvete başvurmaksızın ve Anayasa çerçevesi içinde kalarak Allende'yi devirebilselerdi, Hıristiyan Demokrat liderler kuşkusuz bunu tercih ederlerdi. Bur-

juva politikacılar askeri darbeleri sevmezler, bir ölçüde bu tür darbeler kendilerini rollerinden yoksun bıraktığı için sevmezler. Ama öyle olsun olmasın ve anayasacılık içlerine ne denli işlemiş olabilirse olsun, koşulların gerektirdiğini hissettikleri yerlerde yüzlerini orduya dönecek olanlar en çok bu tür politikacılardır.

Koşulların yasa-dışılığa başvurmayı gerektirdiği kararını vermeye yol açan hesaplar pek çok ve karmaşıktır. Bu hesapların içinde farklı tür ve ağırlıktaki baskılar ile kışkırtmalar da yer alır. Bu tür baskılardan birisi, bu politikacıların ait oldukları sınıf ya da sınıfların genel, yaygın baskısıdır. «*Il faut en finir*»*, bütün çevrelerden, daha doğrusu gözettikleri çevrelerden bu sözler söylenir onlara ve bu *komploculuğa* doğru sürüklenmekte önemlidir. Ancak kriz geliştikçe gitgide daha büyük önem kazanan başka bir baskı, bu tür koşullarda hesaba katılan bir unsur durumuna gelen anayasal tutucuların sağındaki grupların baskısıdır.

(d) Faşist-tip gruplaşmalar. Allende rejimi, faşist-tip gruplaşmalardan kaynaklanan çok örgütlü bir şiddetle başa çıkmak zorundaydı. Bu aşırı sağcı gerilla ya da komando faaliyeti darbeden önceki son aylarda azgınlık derecesine varmıştı. Bu faaliyetler arasında elektrik pilonlarının havaya uçurulması, solcu militanlara saldırılar ve krizin hangi yolla olursa olsun sona erdirilmesi gerektiği doğrultusundaki genel duygulara büyük ölçüde katkıda bulunan bu gibi başka eylemler bulunuyordu. Yine burada, bu tip eylemler sınıf çatışmasının «olağan» koşullarında, hiçbir büyük siyasal anlam taşımadıkları gibi, bir rejimi tehdit edecek, hatta çok fazla aşındıracak türden bir anlamı kesinlikle taşımazlar. Tutucu güçlerin büyük kısmı anayasacı kampta kaldığı sürece, faşist-tip gruplaşmalar tecrit durumunda kalırlar, hatta geleneksel

* İşi bitirmek gerekir. (Fr.)

sağ onlardan sakınır bile. Ama istisnai koşullarda, onlara, ancak böylece, ölülerle aynı odada görülmeyecekleri söylenir; önceden kaş çatmanın ve azarlamanın neredeyse otomatik bir karşılık olduğu yerde baş sallanır ve göz kırpılır. «Delikanlılar delikanlı olacaklar,» derler artık göz yumarak tutucu büyükler. «Elbette vahşidirler ve ürkütücü şeyler yaparlar. Ama o zaman da hedeflerinin kim olduğuna bakın, ve demagoglar, caniler ve dolandırıcılar sizi yönetirken başka ne beklersiniz». Şili'de gitgide daha pervasızca faaliyet gösteren, kriz duygusunu arttırmaya yardım eden ve politikacıları krize karşı köklü çözümler temelinde düşünmeye cesaretlendiren *Anayurt ve Özgürlük* gibi gruplar da böyle ortaya çıktılar.

(e) İdari ve yargı sistemindeki muhalefet. Herhangi bir yerdeki tutucu güçler, her zaman, devlet sisteminin üst kademelerinde yer alanların ve hatta aynı şekilde alt kademelerde yer alanların çoğunun olmasa bile birçoğunun azçok açık desteğine, rıza göstermelerine ya da sempatilerine güvenebilirler. Toplumsal köken, eğitim, toplumsal statü, akrabalık ve dostluk bağlarıyla üst kademeler, dikkatimizi onlarda toplarsak, tutucu kampın doğal bir parçasıdırlar. Ve bu etmenlerden hiçbirinin işlerliği bulunmasaydı da ideolojik eğilimleri bu insanları kesinlikle oraya getirirdi. Üst düzey kamu görevlileri ve yargı örgütünün üyeleri ideolojik temellerde sonuna kadar ılımlı liberalizmden aşırı tutuculuğa uzanan bir yelpazede yer alabilirler, ama, yelpazenin durmak zorunda olduğu yer ilerici uçtaki ılımlı liberalizmdir. Sınıf çatışmasının «olağan» koşullarında, bu, ifadesini, böyle insanların sahip olmalarının beklenmesi gereken örtük ya da açık önyargı temeli dışında fazla bulamayabilir. Öte yandan kriz koşullarında, sınıf mücadelesinin sınıf savaşı niteliğine büründüğü zamanlarda, devlet personelinin bu üyeleri savaşa aktif katılan kişiler durumuna gelirler ve çok büyük olasılıkla sevgili ülkelerini (sevgili mevkilerinden söz etmezsek) tehdit eden

tehlikelerden kurtarmak için yurtsever bir çaba içinde paylarına düşeni yapmak isteyeceklerdir.

Allende rejimi uzun süredir tutucu partilerin yönetiminde kalmış ve yeni rejimi, daha fazlasını söylemezsek, bir tür sempatiyle değerlendiren çok sayıda insana yer vermeyen bir devlet personelini miras almıştı. Allende'nin seçilmesiyle, devlet sistemindeki üst mevkilere Halk Birliği koalisyonunu destekleyen yeni kişiler gelmeye başladıkça bu konuda çok şey değişti. Buna karşın ve egemen koşullarda belki kaçınılmaz olarak, devlet sisteminin orta ve alt sıralarının mevcut ve geleneksel bürokratlarla doldurulması sürdü. Bu tür insanların kudreti çok fazla olabilir. Yukarıdan yazılı emir çıkarılabilir: ama bu kişiler emrin işlemediğini, ya da gerektiği gibi işlemediğini anlayabilecek ölçüde iyi bir konumdadırlar. Değişik bir benzetmeyle, makine uygun karşılık vermez, çünkü gerçekten ondan sorumlu olan ustalar o yönde özel bir arzu duymamaktadırlar. Krizin yoğunluğu ne denli fazla olursa, ustaların daha az istek duymaları da o denli olasıdır. Ve daha az istek duyarlarsa kriz daha büyük olur.

Yine de, her şeye karşın, Allende rejimi «çökmedi». Yasama engeline, idari sabotaja, siyasal savaşa, dış müdahaleye, ekonomik yokluklara, iç bölünmeye vb. karşın, tüm bunlara karşın rejim dayandı. Politikacılar ve temsil ettikleri sınıflar açısından sıkıntı buydu. Şimdi eleştirmeyi istediğim bir makalede, Eric Hobsbawm tam bir haklılıkla «Allende'nin muhaliflerine, bir darbe dışında hangi tercihin açık kaldığını soran sağdaki yorumculara verilecek yanıt basittir: darbe yapmamak»[11] diye belirtir. Bununla birlikte bu, Allende'nin yüz yüze olduğu güçlüklerden sıyrılabilmesi riskine girmek demekti. Gerçekten de, sonradan ortaya çıkacaktı ki, darbeden önceki gün kendisi ve bakanları son bir anayasal hamleye, yani 11 Eylül'de ilân edilecek bir plebisite karar vermişlerdi.

Allende'nin ümidi, kazansaydı *komploculari* bir süre durdurmak ve kendisine yeni hareket alanı sağlamaktı. Kaybetseydi Sol güçlerin bir gün iktidarı kullanmakta daha iyi konuma gelecekleri ümidiyle istifa edecekti[12]. Tutucu güçlerin bilmeleri gereken bu strateji için ne düşünülebilirse düşünülsün, bu hamle, son vermek için çılgına döndükleri krizi uzatma riski getiriyordu. Bu da askerlerin hazırlamakta oldukları darbenin kabulü ve aslında ona aktif destek demekti. Sonunda ve halkın Allende'ye desteğinin sunduğu tehlike karşısında yapılacak başka bir şey yoktu: katillere çağrı yapılması zorunluydu.

(f) Ordu. Elbette Şili ordusunun, öteki bütün Latin Amerika ülkelerinin ordularına benzemeyerek, siyasal niteliği bulunmadığı, siyasal açıdan tarafsız olduğu, anayasal düşünceli olduğu vb. tekrar tekrar anlatılmıştı bize. Bu nokta gereğinden biraz fazla şişirilmişse de, genelde Şili'deki ordunun «siyasete karışmadığı»ndan söz etmek doğruydu. Allende'nin iktidara geldiği zamanda ve ondan bir süre sonra, ordunun müdahale etmek ve bir darbeye girişmek arzusu duymadığından kuşkulanmanın bir nedeni de yoktur. «Kaos» yaratıldıktan, aşırı siyasal istikrarsızlık sağlandıktan *ve rejimin krize karşı yanıtının zayıflığı açığa çıktıktan* (bu daha sonra) sonradır ki, orduda *tutucu eğilimler* üstün çıktı ve sonra dengeyi kesin biçimde kendi lehine çevirdi. Çünkü, silâhlı kuvvetler adına «tarafsız olma» ve «siyasal-olmayan tutumlar»ın belirli ideolojik eğilimleri bulunmadığı ve bu eğilimlerin kesinlikle tutucu olmadığı anlamı taşıdığını sanmak saçma olur. Marcel Niedergang'ın da belirttiği gibi, «ne söylenebilirse söylensin, hiçbir zaman, bırakın komünist olmayı, sosyalist olan bir yüksek subay çıkmamıştır. İki kamp vardı: yasallık yandaşları ile sol eğilimli hükümetin düşmanları. Sonunda sayısı *gitgide* artan ikinci kamp kazandı»[13].

Bu alıntıda altı çizilenlerden amaç, Şili'de gerçekleşen ve hem öteki baş rol oyuncularını/önde gelen

kişileri, hem de orduyu etkileyen belirleyici dinamiği ifade etmektir. Bu dinamik süreç düşüncesi böylesi bir durumun analizi açısından esastır: bir zamanlar şöyle şöyle olan, şunu şunu yapmak isteyen ya da istemeyen insanlar, hızla gelişen olayların etkisiyle *değişirler*. Elbette bu değişim çoğunlukla belirli bir tercihler yelpazesi *içinde* gerçekleşir: ama buna karşın böylesi durumlardaki değişim çok büyük olabilir. Yani ordudaki tutucu ama anayasal düşünceli insanlar belirli durumlarda tam da bu çok daha tutucu düşünen insanlar durumuna gelirler ve bu da anayasal düşünceler beslemekten vazgeçtikleri anlamına gelir. Açık olan sorun, değişimi neyin sağladığıdır. Bunun yanıtı, bir ölçüde kuşkusuz kötüleşen «nesnel» durumda, bir ölçüdeyse tutucu güçlerden kaynaklanan baskıda yatar. Ama çok büyük bir ölçüde, günün hükümetinin benimsediği ve benimsediğinin görüldüğü konumdadır. Anladığım kadarıyla, Allende yönetiminin 29 Haziran'daki darbe girişimine zayıf bir karşılık vermesi, ertesi haftalarda tutucu güçlerin (ve ordunun) önünde sürekli gerilemesi ve General Prats'ın - kararlılıkla rejimin yanında yer almaya hazır görünen tek general - istifasıyla ortaya çıkan kaybı - bütün bunların, silâhlı kuvvetlerdeki rejim düşmanlarının (ordudaki darbe yapmaya hazır kişiler anlamında) «gitgide daha çok sayıya» ulaşmalarını sağlamada payı bulunmuş olmalı. Bu konularda geçerli bir yasa vardır: hükümet ne denli zayıfsa, düşmanları o denli cesur olur *ve* sayıları günden güne çoğalır.

Yani, 11 Eylül'de darbeyi indiren ve - anlamlı biçimde Endonezya'daki solcuların katliamı ışığında - *Cakarta Operasyonu* ismi verilmiş şeyi yürürlüğe koyanlar bu «anayasal» generallerdi. Bu öykünün sonraki bölümüne (Allende rejiminin eylemlerini, stratejisini ve davranışını ilgilendiren bölümü) dönmeden önce, darbenin dizginlerini koyverdiği baskının vahşetini vurgulamak ve tutucu politikaların bu baskıda taşıdıkları sorumluluğun altını çizmek iyi olur. Paris

Komünü'nün hemen sonrasında ve Komünarlar hâlâ öldürülmekteyken yazan Marx, sert sözlerle şunları belirtiyordu, «burjuva düzenin uygarlığı ve adaleti, o düzenin köleleri ile köle gibi çalıştırılan kişilerinin efendilerine karşı her ayaklanışında kendini korkunç ışığında gösterir. O zaman bu uygarlık ve düzen, maskesi düşmüş vahşet ve kanunsuz öç alma biçiminde öne çıkar»[14]. Bu sözler haliyle darbe sonrası Şili içinde geçerlidir. Bunun için, fazla sol eğilimli olmayan *Newsweek* dergisi darbeden az sonra Santiago'daki muhabirinden, «Santiago'daki Mezbaha» başlıklı bir rapor almıştı ve bu raporda şunlar yazılıydı:

> Geçen hafta yüksek bir subayın tüm sabırsız otoritesiyle cunta basın kartımı çıkararak yan kapıdan Santiago şehir morguna girdim. Zemin kata, aile fertlerinin saptamasını bekleyen yüz elli ceset yatırılmıştı. Üst katta açılır kapanır bir kapıdan geçtim ve orada, loş bir koridorda yanyana sıkıştırılmış ve başları duvara dayalı en az elli kadar başka ceset gördüm. Hepsi de çıplaktı.
>
> Çoğuna yakın mesafeden ve çenelerinin altından ateş edilmişti. Bazılarının vücudu makineli silâhla taranmıştı. Göğüsleri açılırcasına yırtılmış ve tahminen göstermelik bir otopside tamamen kabaca dikilerek kapatılmıştı. Hepsi gençti, ellerinin kabalığından bir yargıya varırsak hepsi işçi sınıfındandı. İçlerinden iki üç tanesi genç kızdı ve toplu cesetlerin arasında ancak göğüslerinin yuvarlaklarından ayırdedilebiliyordu. Çoğunun başı ezikti. Çok çok belki iki dakika kaldım, sonra çıktım.
>
> Morgdaki işçilere orada yapılanları açıklarlarsa askeri mahkemede yargılanacakları ve kurşuna dizilecekleri uyarısı yapılmıştı. Ancak cesetlere bakmak için içeri giren kadınlar zemin katta her gün 100-150 ceset olduğunu söylüyorlar. Ve morg personelinin birinin kızından morgdaki cesetlerin resmi sayısını alabildim: darbeden sonraki ondördüncü güne dek morga 2796 ceset alınmış ve işlemden geçirilmişlerdi[15].

Muhabirin bu raporu geçtiğinin aynı günü, London *Times* bir başyazısında «bir savaş ya da ona çok benzeyen bir durumun varlığı, bu kadar çok gözlemciyi gafil avlamış yeni rejimin koyu şiddetini besbelli ki açıklar» yorumunda bulunuyordu. «Savaş» sözcükuşkusuz *The Times*'ın kendi bulduğu bir sözcüktü. Onu bulduktan sonra gözlem devam ediyordu: «Yaygın silâhlı muhalefetle (!) karşılaşan askeri bir hükümetin gerek anayasal hassaslıklar, gerekse hatta insan hakları konusunda aşırı titiz olması olasılık dışıdır». Yine de yeni rejimin «koyu şiddet»ini *onayladığı* akla gelmesin diye, gazete, okurlarına «kısa sürede insan haklarına tam saygı gösterileceğinin ve çok geçmeden anayasal hükümetin yeniden kurulacağının, kuşkusuz Şilililer'in büyük çoğunluğu gibi Şili'nin ülke dışındaki dostlarının da ümidi olarak kalması gerektiğini» anlatıyordu[16]. Amin.

Darbeyi izleyen terörde ne kadar çok insanın öldürüldüğünü ve onun sonucunda yine ne kadar insanın öleceğini kimse bilmiyor. Sol eğilimli bir hükümet cuntanın acımasızlıklarının onda birini sergilemiş olsaydı, bütün «uygar» dünyanın çığlık atan manşetleri onu gün gün mahkûm ederlerdi. Oysa konu çabucak geçiştirildi ve Britanya hükümeti darbeden onbir gün sonra cuntayı aceleyle tanıdığı zaman neredeyse bir iki çatlak ses ancak çıktı. Ama sonra özgürlüğe aşık öteki Batı hükümetlerinin çoğu da aynı şeyi yaptılar.

Şili'de hali vakti yerinde olan kişilerin, koşullar gözönüne alındığında, ordunun «aşırı titiz» olmasının beklenemeyeceğini yazan London *Times* Editörü'nün duygularını paylaştıklarını ve daha da fazlasını yaptıklarını varsayabiliriz. Burada da Hobsbawm, «sol, sağın korku ve nefretini, iyi giyimli erkek ve kadınların kan tadından duydukları rahatlamayı genellikle küçümsemiştir»[17] dediği zaman bunu çok iyi biçimde koyar. Bu eski bir hikâyedir. *Flaubert*'inde Sartre, Edmound de Goncourt'un Günlüğü'ne Paris Komünü'-

nün ezilişinin hemen ertesi günü olan 31 Mayıs 1871 tarihli girişini aktarır: «İyi. Hiçbir yatışma olmadı ya da ödün verilmedi. Çözüm vahşice oldu. Salt güce dayandı... böyle bir kan dökmeyle, halkın militan kesiminin *(la partie bataillante de la population)* öldürülmesiyle yeni devrim bir kuşak geriye atılır. Yöneticiler bu anda cesaret edilmesi gereken her şeye cesaret ederlerse, eski toplum önünde yirmi huzurlu yıl bulur»[18]. Bildiğimiz gibi Goncourt endişelenme gereği duymaz. Şili orta sınıfı da, ordu cesaret ederse, yalnız bununla kalmaz ama aynı zamanda cesaret edebilirse, yani buna izin verilirse, Şili'ye «yirmi huzurlu yıl» verecektir. Uzun bir Şili deneyimine sahip bir kadın gazeteci, darbeden üç hafta sonra, uzun süre buna dua etmiş üst sınıftaki dostlarının «zafer şenliği» yaptıklarını bildirir[19]. Bu kadınların solcu militanların katledilmesinden gereksiz yere rahatsız olmaları sözkonusu değildir. Kocaları da rahatsız olmazlardı.

Tutucu politikacıları görünüşte rahatsız eden, ordunun «hukuk ve düzen»i yeniden sağlarken buna baştan aşağı her alanda girişmesiydi. Kitap yakma ve üniversitelerin hepsinin aynı biçime konması gibi, militanların yakalanıncaya kadar peşlerinin bırakılmayıp kurşuna dizilmesi bir şeydir, ama, bazı generallerin yapmakta oldukları gibi, Ulusal Meclis'in dağıtılması, «politika»nın suçlanması ve Faşist-tip bir korporatist devlet fikriyle oynanması, başka ve oldukça daha ciddi bir şey. Darbeden hemen sonra, darbenin gerçekleştirilmesinde çok önde gelen bir rol oynamış ve cuntaya desteğini bildirmeyi sürdürmüş Hıristiyan Demokrat liderler, buna karşın, cuntanın bazı eğilimleri hakkında «rahatsızlıklarını» ifade etmeye başlıyorlardı. Gerçekten de eski başkanlardan Frei, şimdiye kadar bir Fransız gazeteciye «Hıristiyan Demokratlar sonraki iki üç ay içinde muhalefete geçmek zorunda kalacak»[20] - tahminen ordu, solcu militanları yeterince boğazlamış olduktan sonra - biçimindeki inancını gizlice söyleyecek ölçüde, cesur adam, ileri

gitti. Bu gibi insanların davranış ve açıklamalarını inceleyen birisi, Marx'ın tarihsel yazılarında serbestçe suçladığı burjuva politikacılar için öfkeyle dile getirdiği horgörüyü daha iyi anlar. Tür değişmemiştir.

Önceki bölümde sunulmuş olan tutucu güçler mevzilenmesinin herhangi bir burjuva demokrasisinde varolması (elbettte her ülkede aynı oranlarda ya da paralelliklerle değil) beklenmelidir - ama Şili modeli olağandışı değildir. Durum bu olunca, Allende rejiminin bu güçlerin kendisine karşı meydan okuyan bir tutum almalarına verdiği karşılığın doğru bir analizine olabildiğince yaklaşmak daha büyük önem kazanır.

Rastlandığı gibi ve Sol'da yanlış yapılan şeyin (birisi yaptıysa) sorumluluğunu kimin taşıyacağına ve yapılabilecek bir şey olup olmadığına ilişkin sonsuz tartışmalar çıkıyorken ve çıkmaya devam edecekken, Allende rejiminin stratejisinin gerçekte ne olduğuna ilişkin gerçekte çok az tartışma olabilmektedir. Bu tartışma aslında Sol'da da çok azdır. Sol'un gerek Akıllı Adamları, gerekse Eylem Adamları hiç olmazsa Allende'nin stratejisinin sosyalizm yönünde anayasal ve barışçı bir geçişi gerçekleştirmek *olduğunda* görüş birliği içindedirler. Sol'daki Akıllı Adamlar bunun tutulacak tek olanaklı ve arzu edilir yol olduğunu sanırlar. Sol'un Eylem Adamları ise felâket yolu olduğunu iddia ederler. Daha sonrakilerin haklı olduğu ortaya çıktı: ama haklı nedenlerle olup olmadığını zaman gösterecek. Ne olursa olsun, ortaya çıkan, sloganlarla çözülemeyecek ölçüde çok önemli ve çok karmaşık çeşitli sorunlar vardır. Burada bu sorunların kimilerini ele almayı istiyorum.

Baştan başlarsak: yani Sol'un iktidara - ya da göreve - gelişinin burjuva demokrasilerinde tasarımlanması gereken tarzla. Bunun Komünistler, Sosyalistler ve öteki azçok radikal eğilimli gruplardan oluşan bir Sol koalisyonun seçim başarısı yoluyla gerçekleşmesi olasılığı çok büyüktür. Bunu söylemenin

nedeni, değişik türden olasılıklara kapıyı açacak bir krizin çıkamayacağı değildir - örneğin Fransa'daki 1968 Mayıs'ının bu türden bir kriz olduğu söylenebilir. Ama iyi ya da kötü nedenler yüzünden, böylesi bir durumda iktidarı alabilecek partiler, yani - özelde Fransız ve İtalyan Komünist Partileri dahil - Sol'un belli başlı oluşumlarının kesinlikle böyle bir yön tutma niyetleri yoktu ve aslında, böyle davranmanın belli felâketler davet edeceği ve işçi sınıfı hareketini gelecek kuşaklar için olumsuz yönde etkileyeceği yolunda güçlü bir inançları vardır. Eğer önceden kestirilemeyecek koşullar ortaya çıksaydı tutumları *belki* değişirdi - sözgelimi açıkça sağ bir darbenin yaklaşması ya da gerçekten başlaması. Ama bu spekülasyondur. Spekülasyon olmayan, örgütlü işçi sınıfının büyük bölümünün desteğine komuta eden ve daha gelecek çok uzun süre bunu sürdürecek sözkonusu çok geniş oluşumların bütünüyle iktidarın -ya da görevin - seçim ve anayasal yollarla kazanılmasına bağlandıklarıdır. Şili'de Allende'nin liderliğindeki koalisyonun konumu da buydu.

Bir zamanlar, Sol'daki çok sayıda insan, eğer Sol açıkça bir seçim kazanmak gibi görülen büyük çaplı ekonomik ve toplumsal değişikliklere gitseydi, Sağ'ın buna «izin» vermeyeceğini, yani bir darbe yoluyla önceden saldırı başlatacağını söylerlerdi. Bu moda bir görüş olmaktan çıkmıştır: olağan koşullarda, doğru ya da yanlış, Sağ'ın seçimlerin yapılmasına «izin» verip vermemeye karar verecek bir konumda olmadıkları izlenimi vardır. Sağ ve hükümet, sonuçları etkilemek için başka ne yapabilirlerse yapsınlar, gerçekte seçimleri yapılmaktan alıkoyma riskini göze alamazlardı.

«Aşırı» soldaki bugünkü görüş, bu öyle olsa bile ve öyle olması olasılığını kabul ederek, böylesi bir seçim zaferinin *tanımı* gereği mutlaka kısır kalacağı yolunda olma eğilimindedir. Bunun dayandığı sav ya da temel savlardan birisi, bir seçim zaferinin başarı-

sının ancak çok fazla manevra ve uzlaşma, çok az şey anlamına gelecek çok fazla «seçim kazanma çalışması» karşılığında sağlanabileceğidir. Bana öyle geliyor ki, bu noktada Sol'un Akıllı Adamları'nın kabul etmekte istekli olduklarından oldukça daha fazla şey vardır; ama *zorunlu olarak* karşıtlarının olması *gerektiğinde* ısrar ettikleri kadar fazla da değil. Bu konuda tanımlamayla çok az şey çözümlenebilir. «Seçim yolu»nun muhaliflerinin de *ileri kapitalist toplumlardaki burjuva demokrasilerinde* bir alternatif yoluyla sunacakları fazla şey yoktur ve onların sundukları böylesi alternatiflerin, şimdiye değin gerçekleşmelerinin kesinlikle onların desteğine bağlı olduğu insanların büyük bölümüne hiç çekici gelmediği kanıtlanmıştır. Bunun, hesaba katılması gereken bir gelecekte dramatik biçimde değişeceğine inanmak için çok iyi bir neden de yoktur.

Başka bir deyişle, böyle siyasal sisteme sahip ülkelerde, Sol güçlerin kendilerini seçim zaferi yoluyla görevde bulacakları farzedilmelidir. *Gerçekten önemli sorun o zaman olup bitenlerdir.* Çünkü Marx'ın da Paris Komünü zamanında not ettiği gibi, seçim zaferi yalnızca yönetme *hakkı* verir, ama yönetme *gücü* vermez. Bu yönetme hakkının bu koşullarda hiçbir zaman yönetme gücüne dönüştürülemeyeceği kabul edilmedikçe, Sol'un şimdiye dek ancak çok eksik biçimde irdelenmiş karmaşık sorunlarla yüz yüze geldiği nokta budur. Sloganlar, retorik ve büyüleme, gerçekçi siyasal düşünüşün yoğun çalışılmasının yerini almak üzere en hazır biçimde burada kullanılır. Bu bakış açısından, Şili ne yapılacağına, belki de ne yapılmayacağına ilişkin kimi son derece önemli gösterge ve «dersler» sunar.

Şili'deki Sol güçlerin benimsedikleri stratejinin, genellikle koalisyonla ilgisi bulunmayan bir ayırdedici özelliği, yüksek derecede bir esneksizliği vardı. Bunu söylemekle Allende'nin ve müttefiklerinin göreve

gelmeden hemen önce belli eylem ve eylemsizlik çizgilerinde karar kılmış olduklarını anlatmak istiyorum. Anayasacılığa, yasallığa ve tedriciliğe dikkatli bir saygı göstererek ilerlemeye ve yine, bununla ilintili olarak, iç savaştan kaçınmak için her şeyi yapmaya karar vermişlerdi. Göreve gelmeden buna karar verince, değişen koşullara aldırmaksızın göreve sıkı sıkıya, sonuna kadar sarıldılar. Yine de, olasıdır ki başta doğru, uygun ve kaçınılmaz olan, mücadele geliştikçe yıkıma götürücü bir nitelik almıştı. Burada tartışılan, «devrime karşı reform» sorunu değildir: sorun, Allende ve çalışma arkadaşlarının karşılaştıkları meydan okumaya karşılık vermelerini son noktada olanaksız kılan özel bir çeşit «reformist» model versiyonuna bağlanmış olmalarıydı. Bu konu biraz daha çok geliştirilmeye gerek gösterir.

Görevi seçim yollarıyla elde etmek, uzun süre çok farklı eğilimdeki insanların oturduğu bir eve - aslında birçok odasında o tür insanların oturmaya devam ettiği bir eve taşınma anlamına gelir. Başka bir deyişle, Allende'nin oy toplamadaki zaferi - o kadar önemli olmamasına rağmen - devlet sisteminin bir unsurunu (başkanlık-yürütme unsuru - son derece önemli, belki en önemli ama açıkça tek unsur değil) Sol'un kapması demekti. Başkan ve yönetimi, bu kısmi yer tutmadan sonra, bir parçası durumuna geldikleri sistemi «işleterek» politikalarını uygulamaya sokma görevine başladılar.

Böyle yapmakla kuşkusuz Marxist külliyatın temel bir öğretisine ters düşüyorlardı. Marx'ın Paris Komünü zamanında Kugelman'a yazdığı ünlü mektubundaki gibi «...Fransız Devrimi'nin sonraki girişimi artık önceki gibi bürokratik-askeri aygıtın bir elden ötekine aktarılması değil, onun *parçalanması* olacaktır ve bu, kıtadaki her gerçek halk devrimi için hazırlık koşuludur»[21]. Marx *Fransa'da İç Savaş*'ta da aynı biçimde, «işçi sınıfının hazır bulduğu devlet aygıtını basitçe ele geçirmekle ve onu kendi amaçları

için kullanmakla yetinemeyeceğini» not eder[22]. Sonra da Paris Komünü'nün işaretini verdiği gibi bir alternatifin doğasının ana hatlarını çizmeye devam ediyordu[23]. Marx ve Engels konuyu o kadar önemli gördüler ki, *Komünist Manifesto*'nun 1872 Almanca basımına Önsöz'de «Komün'le özellikle bir şeyin kanıtlandığını» belirtiyorlardı ve bu kanıtlanan, Marx'ın şimdi aktarmış olduğu *Fransa'da İç Savaş*'taki gözlemiydi[24]. Lenin, «burjuva devletini parçalama»nın devrimci hareketin temel görevi olduğu görüşüne bu gözlemlerden yola çıkarak varıyordu.

Başka bir yerde[25], *Devlet ve Devrim*'de (ve hatta *Fransa'da İç Savaş*'ta) kullanıldığının göründüğü bir anlamda, yani devrimin hemen ertesi günü parçalanmış burjuva devletinin yerine konmak üzere konsey (yani «sovyet») demokrasisinin aşırı bir biçiminin kurulması anlamında, bu düşüncenin devrimci bir rejimle hiç doğrudan ilgisi olamayacak ve Bolşevik devriminin ertesi günkü Leninist uygulamayla da kesinlikle hiç doğrudan ilintisi bulunmayan, olanaksız bir projeksiyon oluşturduğunu ileri sürmüştüm. Allende ile meslek arkadaşlarını ilk planda asla tasarlamadıkları bir şeyi yapmamalarından ötürü suçlamak, *Devlet ve Devrim*'de ayrıntılarıyla açıkladığı sözü kesinlikle tutmamış ve tutulamayacak Lenin adına suçlamak oldukça güçtür.

Bununla birlikte, ileri sürmek bile utanılacak ölçüde «revizyonist» olsa bile, devrimci uygulama tartışması ve Şili deneyimiyle ilintili, yine Halk Birliği koalisyonu liderlerinin benimsediği özel «reformizm» versiyonuna benzemeyen başka olasılıklar olabilir.

Yani, başlıca ekonomik, toplumsal ve siyasal değişikliklere niyetli bir hükümet, «burjuva devleti parçalamayı» düşünmese bile, kimi canlıcı noktalarda belli olanaklara sahiptir. Sözgelimi devlet sisteminin çeşitli yerlerindeki personelde çok büyük değişikliklere gidebilir ve aynı doğrultuda, çeşitli kurumsal ve siyasal araçlarla, varolan devlet aygıtına saldırmaya ve

arkadan vurmaya başlayabilir. Aslında hayatta kalmak istiyorsa böyle yapmalıdır ve en son içlerindeki en dayanıklı unsuru, ordu ve polis aygıtıyla ilişkin olarak böyle yapmalıdır.

Allende rejimi bu değişikliklerin bir kısmını gerçekleştirdi. O koşullarda daha fazlasını yapıp yapamayacağı tartışma konusu olmalı, ama en az başa çıkabildiği ya da çıkmaya istekli oluş gibi göründüğü en güç sorun, ordu sorunudur. Tersine Allende rejimi, darbe zamanına kadar, ordunun düşmanlığının kanıtlarının her zamankinden çok artmasına aldırmadan, uzlaşma ve ödünlerle ordunun desteğini ve iyi niyetini satın almanın yollarını aramış görünür. Bu yılın 8 Temmuz'unda yaptığı ve bu makalenin başında andığım konuşmasında Luis Corvalan, «Bazı gericiler, profesyonel orduyu değiştirmeye niyet ettiğimizden daha fazlasını iddia ederek, halk ile silâhlı kuvvetler arasına çomak sokmanın yeni yollarını aramaya başlamışlardır. Hayır, beyler! Biz silâhlı kurumların mutlak profesyonel niteliğini desteklemeye devam ediyoruz. Onların düşmanları halk safları arasında değil, gerici kamptadır»[26] gözleminde bulunuyordu. Yazık ki ordu bu görüşü paylaşmamıştır: iktidarı ele geçirdikten sonraki ilk hareketlerinden birisi, Allende hükümetinin hapishaneye tıkmakta gecikmiş olduğu *Anayurt ve Özgürlük* grubu faşistlerini serbest bırakmaktı. Öteki koalisyon liderleri ile bizzat Allende, ordunun anayasal düşünceliliğine güven bildiren benzer açıklamaları sık sık yapıyorlardı. Elbette ne onlar ne de Corvalan ordudan bekleyebilecekleri *destek* hakkında fazla yanılsama içindeydiler: buna karşın içlerinden çoğunun orduyu rüşvetle satın alabileceklerini ve Allende'nin «iç savaş» diye korktuğu klasik «Latin Amerika» modelinde bir darbenin pek yer almadığını düşündükleri görünür.

Régis Debray, kişisel bilgisine dayanarak Allende'nin iç savaşa ilişkin «içten karşı çıkış»a sahip olduğunu yazmıştır. Bu konuda söylenebilecek ilk şey,

ancak moral ve siyasal duyarlılıkları sakat insanların bu «karşı çıkış»a dudak bükeceği ve onu onursuz sayacağıdır. Bununla birlikte bu, konuyu kapatmaz. İç savaştan kaçınmaya çalışmanın değişik yolları vardır ve ondan kaçınılamayacak *ve* iç savaşın yaşanacağı durumlar olabilir. Debray ayrıca şunları yazar (ve ilginç bir dili vardır): «O (yani, Allende) «halk iktidarı» deyimine kanmadı ve binlerce yararsız ölümün sorumluluğunu taşımak istemedi: başkalarının kanı dehşete düşürüyordu onu. Bu nedenle onu yararsız manevralar yapmakla suçlayan ve saldırıya geçmesi için baskı yapan kendi Sosyalist Partisi'ni dinlemeyi kabul etmedi»[27].

Debray'ın kendisi «halk iktidarı»nın zorunlu olarak «aldanılmaması» gereken bir «deyim» olduğuna inanıyorsa, «saldırıya geçme»nin ne anlama geldiğini bilmek yararlı olur. Ama ne olursa olsun, Debray'ın açıklığa kavuşturduğu gibi Allende'nin iç savaşa ilişkin «içten karşı çıkış»ı yatıştırma ve uzlaşma argümanının sadece bir parçasıydı. Öteki, olası bir alternatife ilişkin derin kuşkuculuktu. Darbeden önceki son haftalarda süren tartışmayı tanımlayan Debray'ın anlatımında, açıklayıcı bir paragraf vardı: «'Komploculari silâhsızlandırmak?' 'Neyle?' diye yanıt verir Allende, 'bana önce bunu gerçekleştirecek kuvvetleri verin'. Her yandan 'Onları seferber et' diye söylendi kendisine. Çünkü Allende'nin, kitleleri ideolojik yönelimsiz ya da siyasal yönsüz bırakarak, orada, üstyapı kurumlarında bocalamakta olduğu doğrudur (bunu Debray söylemektedir - R.M.). 'Hükümet darbesini ancak kitlelerin siyasal eylemi durdurur'. 'Peki, ya bir tankı durdurmak için ne kadar kitleye gerek vardır?' diye yanıt verir Allende»[28].

Allende'nin «orada, üstyapı kurumlarında bocalamakta olduğu» kabul edilsin edilmesin, böylesi bir diyalogta gerçeğin sesi vardır ve Şili'deki olaylar hakkında bir hayli şey açıklamaya yardım edebilir.

Salvador Allende'nin ölüm biçimini ele alırken, belli bir suskunluk çok fazla usuldendir. Yine de, nihai olarak, olanların sorumluluğunun hiç değilse bir bölümünü ona yüklememek olanaksızdır. Yeni alıntı yaptığım makalesinde Debray, ayrıca, Allende'nin birlikte çalıştığı kişilerden Sosyalist Partisi Genel Sekreteri Carlos Altamirano'nun ona - Debray'a - Allende'nin manevralarına duyduğu kızgınlıkla, «bir kapışmayı çabuklaştırmanın ve daha da kanlı hale getirmenin en iyi yolu, ona sırtını dönmektir» dediğini anlatır bize[29]. Uzun süre aynı görüşü savunmuş Allende'ye yakın başka kişiler de vardı. Ancak Marcel Niedergang'ın da dikkat çektiği gibi, hepsi de «Halk Birliği koalisyonunun ağırlık merkezi ve gerçek «patron»u olan Allende'ye saygı duyuyorlardı»[30]. Allende de, bildiğimiz gibi, kesinlikle uzlaşmaya yönelmişti. Onu o yöne cesaretlendiren etkenler, iç savaş ve yenilgi korkusu, liderliğini yaptığı koalisyondaki bölünmeler ile Şili işçi sınıfının örgütlenmesindeki zayıflıklar, aşırı derecede «ılımlı» bir Komünist Partisi vb. idi.

O yönün eksikliği, kendi kendini tamamlayan bir felâketin tüm unsurlarını taşımasıdır. Allende uzlaşmaya, bir kapışmanın sonucundan korktuğu için inanıyordu. Ama Sol'un böyle bir kapışmada mutlaka yenileceğine inandığı için de, uzlaşma politikasını her zamankinden daha büyük bir çaresizlikle izlemek zorundaydı. Ne ki o politikayı ne denli izlerse, muhaliflerinin güveni ve yürekliliği o denli büyüyordu. Hatta ve canalıcı olarak, rejimin muhaliflerinin uzlaşma politikası kendi destekleyicilerinin cesaretlerini kırma ve dağıtmaya yönelik ağır bir risk yaratıyordu. «Uzlaşma» bir eğilim, bir itici güç, bir yön gösterir ve pratik ifadesini, niyetli olsun olmasın, çok sayıda zeminde bulur. Ekim 1972'de, Hükümet Ulusal Meclis'e, orduya silâh gizlenen yerlerde araştırma yapmada geniş yetkiler veren «silâhların kontrolü üstüne bir yasa» çıkarttırmıştı. Pratikte ve ordunun taraflılığı ile

eğilimleri gözönüne alındığında, bu yasa kısa sürede solcuların kalesi olarak bilinen fabrikalara karşı askeri baskınların, solcu eylemcileri - hepsi tamamen «legal» ya da en azından yeterince «legal» - yıldırma ve morallerini kırma net amacının bahanesine dönüştü[31].

Bu deneyimde gerçekten olağandışı görülen şey, öylesine ısrarla ve feci sonuçlarla izlenen «uzlaşma» politikasının Sol'da daha büyük ve daha erken moral bozukluğuna yol açmamasıdır. 1973 Haziran sonu kadar geç olsa bile, başarısız askeri darbe sahneye konduğu zaman, halkın muhtemel *komploculara* karşı seferber olmadaki istekliliği, herkesin söylediğine bakılırsa, Allende'nin başkanlığı üstlenişinden bu yanaki en üst noktadaydı. Bu, büyük olasılıkla, bir yön değişikliğinin olanaklı olabileceği son andı - ve ayrıca, bir anlamıyla, rejim için gerçek anı: işte o zaman bir tercih yapılmak zorundaydı. Tercih yapıl*dı*, yani Başkan uzlaşmaya çalışmayı sürdürecekti ve ordunun isteklerine ödün üstüne ödün vermeye devam etti.

Burada, yeniden vurgulanmak şöyle dursun, başka bir stratejinin mutlaka başarı kazanacağını ileri sürmüyorum - ancak benimsenen stratejinin başarısızlıkla sonuçlanacağı kesindi. Önceden alıntı yaptığım makalesinde Eric Hobsbawm, «Allende'nin (diyelim) 1972 başından sonra, zaman kazanmak, şimdiden başarılmış büyük değişikliklerin kaldırılamazlığını güvence altına almak (nasıl? - R.M.) ve şansla Halk Birliği'ne daha sonra ikinci bir fırsat tanıyacak bir siyasal sistemi sürdürmenin dışında yapabileceği fazla şey olmadığını» yazar ve devam eder: «...son birkaç aydır pratik bakımdan Allende'nin yapabileceği hiçbir şey olmadığı oldukça kesindir»[32]. Tüm akla yatkınlığına ve gerçekçilik duygusuna karşın, bu sav hem çok soyut, hem de iyi bir intihar tarifidir.

İlk önce, şimdiden büyük değişikliklerin olduğu, büyük bir kutuplaşmayla sonuçlanmış ve tutucu güçlerin sınıf mücadelesinden sınıf savaşına geçtikleri bir

durumda «zaman kazanılamaz». Ya ilerlenebilir, ya gerilenebilir - ya unutulmaya çekilme ya da meydan okumayı göğüslemeye ilerleme.

Böyle bir durumda yapılabilecek fazla şey bulunmadığı önvarsayımıyla hareket etmek de iyi değildir, çünkü bu, pratikte, tutucu güçlerle kapışmaya hazırlanmakta yapıla*cak* fazla şey olmadığı anlamına gelir. Yine bu, böyle bir kapışmadan sakınmanın en iyi yolunun - belki de tek yolunun - kesinlikle ona hazırlanmak ve eğer gündeme gelirse kazanmak için olabildiğince iyi bir durumda bulunmak olduğu olasılığını konu dışı bırakır.

Bizi yine doğrudan doğruya devlet ve iktidarın kullanılması sorununa getirir bu. Devlet personelinde önemli bir değişikliğin, gerçekten ciddi değişikliklere eğilimli bir hükümet açısından acil ve temel bir görev olduğuna ve bunun devletin demokratikleşmesi sürecini ileriye itmek için tasarlanmış, çeşitli reformlar ve yeniliklerle birleştirilmesi gerektiğine daha önce dikkat çekilmişti. Ancak bu son noktada, sadece iktidarın sosyalist kullanımını ilgilendiren uzun erimli sosyalist amaçlar dizisini gerçekleştirmek için değil, aynı zamanda ya silâhlı kapışmadan kaçınmanın, ya da kaçınılmaz olduğu görülürse bunu en avantajlı ve en aza mal olacak zeminde karşılamanın bir aracı olarak da çok daha fazla şey yapılmasına gerek vardır.

Bununla kastedilen, basit olarak «kitlelerin seferber edilmesi» ya da «işçilerin silâhlanması» değildir. Bunlar ,etkin *kurumsal* içerik verilmesi gereken sloganlar, önemli sloganlardır. Başka bir deyişle, ekonomik, toplumsal ve siyasal yapılarda temel değişikliklere eğilimli yeni bir rejim, başından itibaren, devlet iktidarına paralel ve onu tamamlayan, *zamanında* «kitlelerin seferber edilmesi» ve eylemlerinin etkili biçimde yönetilmesi için sağlam bir altyapı oluşturacak iktidar organları ağını kurmak ve özendirmekle başlamalıdır. Bunun büründüğü biçimler - çalışma yerlerinde işçi komiteleri, bölge ve alt bölgelerde vb. il

komiteleri vb. - ve bu organların devletle «içiçe giriş» tarzı, tasarlanabilir değildir. Ama bu gereklilik vardır ve en uygun hangi biçimlerde olursa olsun karşılanması gerektiği kesindir.

Bu, tüm yönleriyle, Allende rejiminin nasıl hareket ettiğini göstermez. Yapılması gereken şeylerin kimisi yapılmıştı. Ancak olası bir kapışma için zamanında çok geç kalan «seferber edilme», ve yapılan hazırlıklar, yönelimden, tutarlılıktan ve hatta pek çok durumda cesaretten yoksundu. Rejim, paralel bir altyapının yaratılmasını gerçekten cesaretlendirmiş olsaydı ayakta kalabilirdi ve, yeri gelmişken, soldaki muhalifleri ve eleştiricileriyle, sözgelimi MIR'deki, sorunları azalabilirdi. Çünkü MIR üyeleri o zaman hükümeti büyük ölçüde sıkıntıya sokan kendilerine özgü eylemlere girişmeye o ölçüde büyük bir gerek görmezlerdi: devrimci iradesine daha büyük bir güven duyabilecekleri bir hükümetle işbirliğine girmeye daha hazır olabilirlerdi. En azından bir ölçüde, «aşırı solculuk» «az-solculuğun» ürünüdür.

Salvador Allende'nin asil bir kişiliği vardı ve kahramanca öldü. Ancak söylemek ne denli zor olsa da konu bu değildir. Son noktada önemli olan, nasıl öldüğü değil, farklı politikalar izleyerek hayatta kalıp kalamayacağıdır. Üstelik izlenen politikaların hiç alternatifi bulunmadığını iddia etmek de yanlıştır. Başka pek çok alanda olduğu gibi burada da ve hepsinden çok burada, olgular sadece öyle olmalarına izin verildikçe zorlayıcı duruma gelirler. Allende, aynı zamanda parlamenter bir politikacı olan bir devrimci değildi. Yeterince anmaya değer biçimde, gerçek devrimci eğilimler taşıyan bir parlamenter politikacıydı. Ne var ki eğilimleri başarmayı istediği amaçlara uygun düşmeyen bir siyasal stilin üstesinden gelemezdi.

Sorun elbette cesaret sorunu değildir. Allende gereken cesaretin hepsine, daha fazlasına sahipti. Darbeden sonra sık sık aktarılan Saint Just'ün ünlü «devrim yapan bir insan yarı yarıya kendi mezarını kazar»

sözü, daha yerinde bir sözdür - ama kolaylıkla yanlış kullanılabilir. Sol'da, devrimin onlar açısından basitçe terörün amansızca kullanılması anlamına geldiği, buna karşın sanki «yumurtayı kırmadan omlet yapılmaz» fikrini yeni bulmuşlar gibi bunu yineleyen insanlar vardır. Ancak Fransız yazar Claude Roy'un birkaç yıl önce gözlemlediği gibi, «iyi bir omlet yapmadan birçok kötü yumurta kırabilirsiniz». Terör, devrimci mücadelenin parçası olabilir. Ama temel sorun, devrimci mücadelenin yönünden sorumlu olanların halk güçlerinin etkili (örgütlü olması anlamında) seferberliğini hangi ölçüde yaratabildiği ve yaratmaya istekli olduğu, hangi ölçüde cesaretlendirebildiği ve cesaretlendirmeye istekli olduğudur. Eğer Şili trajedisinden öğrenilecek belli bir «ders» varsa, budur gibi görünür. Bu «ders»i öğrenmeyen ve öğrendiklerini uygulamayan partiler ile hükümetler, kendilerine pekâlâ yeni Şili'ler hazırlıyor olabilirler.

NOTLAR

1 Uluslararası baskı ve protesto desteği olmasaydı, Corvalan'ın şimdiye kadar (Ekim 1973), başka çok sayıda kişi gibi, göstermelik bir yargılama sonrası ya da yargılanmadan idam edilmiş olacağı yüksek bir olasılıktır.
2 *The Times*, 13 Eylül 1973. İtalikler benim.
3 *Ibid.*, 20 Eylül 1973.
4 *Le Monde*, 29 Eylül 1973.
5 Akt. K.S. Karol, *Le Nouvel Observateur*, 8 Ekim 1973.
6 *Le Monde*, 23-24 Eylül 1973.
7 *Ibid.*
8 *Ibid.*
9 *Le Monde*, 13 Eylül 1973.
10 *The Guardian*, 19 Eylül 1973.
11 E.J. Hobsbawm, «The Murder of Chile», *New Society*, 20 Eylül 1973.
12 *Le Monde*, 29 Eylül 1973.
13 *Ibid.*

14 K. Marx, *The Civil War in France, Selected Works* içinde, Moskova 1950, c. I, s. 485.
15 Akt. *The Times*, 5 Ekim 1973. Bu elbette yalnız kalmış bir anlatım değildir: örneğin *Le Monde*, baskının vahşeti hakkında onlarca dehşet uyandırıcı rapora yer vermiştir.
16 *The Times*, 5 Ekim 1973.
17 *New Society*, op. cit.
18 Jean-Paul Sartre, *L'Idiot de la Famille. Gustave Flaubert de 1821 à 1857*, Paris, 1972, c. III, s. 590.
19 Marcelle Auclair, «Les Illusions de la Haute Société», *Le Monde*, 4 Ekim 1973.
20 *Ibid.*, 29 Eylül 1973.
21 *Selected Works*, c. II, s. 420.
22 *Ibid.*, c. I, s. 468.
23 *Ibid.*, s. 471ff.
24 *Ibid.*, s. 22.
25 «The State and Revolution», *Socialist Register 1970*. Bu kitabın orijinalinde 8. deneme olarak basılmıştır.
26 *Marxism Today*, Eylül 1973, s. 226. Ama bkz. dipnot 29.
27 *Le Nouvel Observateur*, 17 Eylül 1973.
28 *Ibid.*
29 *Ibid.* Bununla birlikte, Altamirano'ya ayrıca 29 Haziran darbe girişiminden sonra «halk, silâhlı kuvvetler ve polis arasındaki birlik hiçbir zaman şimdiki kadar büyük olmadı... ve bu birlik sürdürmekte olduğumuz tarihsel savaştaki her yeni muharebeyle gelişecektir» *(Le Monde*, 16-17 Eylül 1973) diye açıklama yapıldığının bildirilmiş olması da not etmeye değer olabilir.
30 *Le Monde*, 29 Eylül 1973.
31 *Ibid.*, 16-17 Eylül 1973. Bu, 4 Ağustos 1973'te, paraşüt birliklerinin bir tekstil atelyesine bir saldırısına varan şey boyunca bir kişinin öldüğü ve iki kişinin yaralandığı böyle bir ordu baskınının görgü tanıklığını yapan J.P. Beauvais'nin *Rouge*'daki bir makalesine değinmedir/göndermedir.
32 Hobsbawm, *New Society*.

Anayasacılık ve Devlet

1978

Aşağıdaki notları yazmakla tasarlanan, Avro-komünizmin en önemli karakteristik, eğilim ve sorunlarının bir bölümünü tartışmak ve bunu konu üstüne son zamanlarda yayımlanmış kitapların üçüne değinerek yapmaktır: Santiago Carrillo'nun *Avro-komünizm ve Devlet* (Lawrence and Wishart, 1977), Fernando Claudin'in *Avro-komünizm ve Sosyalizm* (New Left Books, 1978) ve *The Italian Road to Socialism* (The Journeymen Press, 1977) başlığıyla yayımlanmış Eric Hobsbawm ile Giorgio Napolitano arasındaki tartışma. Bunların hiçbiri yüklü bir yayım değildir, ama Avro-komünizm düşüncesinin temel çizgilerinin yararlı bir değerlendirmesi ile (Claudin'in kitabında) Avro-komünist stratejinin nitelikli bir eleştirisini sunarlar. Bu çalışmalar, İtalya, İspanya ve Fransa üzerinde odaklanmışlarsa da, tartışma ileri kapitalist ülkelerin tümüyle ilintilidir. Tartışılan, açık farklılıklara aldırmadan, bu gibi ülkelerin hepsinde genel hatlarıyla uygulanabilecek bir sosyalist ilerleme stratejisinin geliştirilmesidir.

Böylesi bir tartışma önemli olduğu kadar uzun süre gecikmiştir de ve artık Komünist Partiler'in gerek içinde gerekse dışında bu tartışmanın yapılması gerekliliğinin büyük bir anlamı vardır. Santiago Carrillo İspanyol Komünist Partisi Genel Sekreteri, Giorgio

Napolitano ise İtalyan Komünist Partisi Sekretarya üyesidir. Ama bu kişiler, gelenek geleği üst düzey komünist görevlilerin bildirilerine benzetilegelmiş olanlardan çok değişik bir biçemle ve onay istemekten çok yorum davet eden bir tarzla yazarlar. Geçmişin, hatta oldukça yakın geçmişin engelleyici uygulamalarıyla kontrol altına alınamayacak ya da boğulamayacak baskıları yansıtır bu. Aynı baskılar şimdi Fransız Komünist Partisi içinde de geçerli olup, onların da kolaylıkla etkisizleştirilmesi olasılık dışıdır. Eğer bu doğruysa, tüm ileri kapitalist ülkeler solu açısından çok büyük sonuçlar taşıyacaktır.

Başlangıç olarak, Avro-komünizmin sosyal-demokrasiden teorik ve programatik temelde keskin biçimde ayırdedilmesinin zorunluluğu belirtilmelidir. Avro-komünist partilerin pratiğinde «sosyal-demokratlaşma» yönünde belli eğilimler bulunduğunda kuşku olmadığı gibi, eğer bir şans tanınırsa sonunda Avro-komünizmin kapitalizmi yönetmekten fazla bir şey yapamayacağı ya da yapmayacağı öne sürülebilir. Sol'da Avro-komünizm üstüne yapılan tartışmanın çoğu buna yöneliktir. Ancak, Avro-komünist amaçlar her durumda, oldukça açık biçimde sosyal-demokrasinin amaçlarının çok ötesine uzanır. Carrillo'nun koyduğu gibi, «genel olarak 'Avro-komünizm' diye nitelenen şey, kapitalist toplumu *idare etmeyi* değil *dönüştürmeyi*, onda bütünleşmeyi ve hükümet çeşitlerinden birisi durumuna gelmeyi değil tekelci devlet kapitalizmi sistemine sosyalist bir alternatif çıkarmayı önerir» (s. 104). Avro-komünizm açık bir sosyalist amaçtan doğar. Kapitalist toplumun baştan aşağı dönüşümünü savunur ve kaynağını sosyal-demokrasinin çoklukla görmezlikten geldiği ya da yadsıdığı teorik öncüllerden alır. Bu asla belirleyici değildir. Ama Berlinguer'i Callaghan'a, Carrillo'yu Olaf Palme'ye, Marchais'yi Schmidt'e benzetmek, bu noktada erken kapılınmış sekter bir önyargıdır. Şimdiden başlayarak, sosyal-demokrasi ile Avro-komünizm, Carrillo'nun Av-

ro-komünizmin amacını tanımladığı anlamda, temelinden farklı girişimler olarak alınmalıdır. Asıl sorun, dönüşümün nasıl tasarımlandığı ve projenin siyasal bakımdan yaşayıp yaşayamayacağıdır.

Avro-komünizmin temel ve ayırdedici özelliği, kapitalist toplumun toplumsal yönlerde dönüşümünü, burjuva demokrasisinin sunduğu anayasal ve yasal çerçeve içinde kalarak anayasal yollarla başarmaya çalışması ve, burjuva demokrasisinin büyük ölçüde genişletilmesini gerçekleştirmeye çalışsa bile, düşüncenin bunu da tümüyle anayasal ve yasal yollarla başarmayı içerdiğidir.

Bir anlamda eski bir trajedidir bu. 1890'da antisosyalist yasaların kaldırılmasıyla birlikte Alman Sosyal-Demokrat Partisi'nin Almanya'nın siyasal yaşamında yeniden boy göstermesinden sonra, anayasacılık ve yasallık Marxism'de başlıca bir eğilim durumuna geldi, üstelik buna yalnızca Almanya'da da rastlanmadı. Carrillo, Marx'ın *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri, 1848-50* adlı yapıtına Engels'in 1895'te yazdığı ünlü Giriş'ten uzun uzun aktarmalar yapar. Gerçekten de görünen odur ki, bu yapıtın genel oy hakkına ve anayasacılığa güvenişi, biraz koşullu olsa bile, tartışma götürmezdir. Bu yanıyla, eğer bu tür metinlere gerek duyuluyorsa, haklı olarak Avro-komünist partilerin benimsedikleri tutum adına, ona haklılık kazandıran bir metin olarak işe yaramakta kullanılabilir. Komünist Partiler, Bolşevik Devrimi'ni ve Birinci Dünya Savaşı'nın bitimini izleyen devrimci ümitler ve altüst oluşlar sonrasında, en azından burjuva-demokratik rejimlerde, anayasacılık çerçevesinin dışına çıkarak çalışmanın yollarını aramadılar. Komünist Partiler bu rejimlerde ve asıl olarak zorunlu kaldıkları istisnai olaylarda anayasal ilerleme yolunu izlemişler, öteki yollardan uzak durmuşlardır. O yönü izlemeye duydukları istekliliğin - aslında sabırsızlığın - en şaşkınlık uyandırıcı kanıtlarından birinin göstergesi, elbette buna izin verilen yerlerde, İkinci Dünya Sava-

şı'nın sonunda - özellikle İtalya ile Fransa'da ve Soğuk Savaş'ın başlaması sonucu görevden uzaklaştırılana kadar - burjuvá koalisyonlara girişleri oldu.

Bu dönemde burjuva koalisyonlara katılmada gösterilen bu sabırsızlık, basitçe Rus baskısına değinerek, ya da Komünist liderlerdeki şiddetli bir mevki arzusuyla açıklanamaz. Ayrıca, kesinlikle anayasal perspektifler üstünde yükselen bir sosyalist ilerleme görüşünün işlerliği de sözkonusuydu.

Bununla birlikte, bu Komünist anayasacılığa ilişkin, yani bu çizginin iktidarın devrimci yoldan ele geçirilişinde (pratikte uzun süredir tanışık olduğumuz bir modelde «monolitik» tek parti diktatörlüğünün dayatılması anlamında, proletarya diktatörlüğünün ilân edilmesiyle izlenecek bir «Kışlık Saray hücumu») kendini gösterecek bir fırsatın çıkacağı noktaya dek ilerlemekte bir araç olarak tasarlanıp tasarlanmadığı konusunda önemli bir belirsizlik kalmaktaydı. Engels'in sözü edilen Giriş'i de belirsizdir ve kesinlikle, seçim ve parlamenter ilerlemeler dönemini, Engels'in «kesin gün» diye nitelediği gündeki devrimci bir kabarışın tamamlamak zorunda kalacağını ileri sürmekte yorumlanabilir. Her durumda, Alman Sosyal-Demokrat Partisi merkez organı *Vorwärts*'da Engels'in kendi metninin değiştirilmesine karşı iyi bilinen protestoları vardır. Bu değişikliklerdeki niyet, Engels'in koyduğu gibi, onu ne pahasına olursa olsun «barışçıl bir yasallık tapınıcısı» (silmek istediği «utanılacak bir izlenim») göstermekti.

Avro-komünist bildirilerin temel ilgi noktalarından birisi, böylesi bir belirsizliği gidermek ve «olağan» politikaya bağlanışın tam ve değişmezliğinde ısrarlı davranmak olmuştur. Bu perspektifte, Komünistlerin burjuva demokrasisinin siyasal süreçlerine girişi, nihai olarak ayaklanmacı bir amaca yönelmenin zorunlu aracı değildir: böyle bir amaç yoktur. Tasarımlanan, her alanda ve her düzeyde gitgide ilerleyen de-

mokratikleşmeyle kapitalist toplumun tedrici dönüşümüdür. Napolitano, «ekonomik, toplumsal ve siyasal yaşamın yönetilmesinde etkin bir halk katılımı sağlayarak, ekonomik ve toplumsal yapıları dönüştürerek, sınıflar arası güç ilişkilerinde önemli değişikliklere giderek - demokrasiye her zamankinden daha yeni ve daha zengin bir içerik» (s. 29) vermekten sözeder. Carrillo da biraz ayrıntılı biçimde devlet yapılarının ve genelde ekonomik ve toplumsal yaşamın demokratikleşmesini tartışır. Ne Carrillo ne de Napolitano bu sürecin zorunlu olarak düz bir süreç olacağını ileri sürerler. Carrillo, anayasal işleyiş gereği göreve getirilmiş bir sol hükümetin «kendini bir darbe girişimiyle karşı karşıya bulabileceği» olasılığını hissettirir, bu durumda «zora dayalı direnişi zorla kırmak» zorunlu olacaktır (s. 76). Ama hiç olmazsa niyet, tedrici araçlarla ve tam anlamıyla anayasal çerçeve içinde kalarak ilerlemektir.

Bunu daha ileri götürmeden önce, Avro-komünizmin tam çiçek açmaya neden şimdi başladığı sorulmaya değerdir.

Bu soruya verilecek bir yanıt, açıkça, SSCB'nin 1956 yılındaki Yirminci Parti Kongresi'nin sonucunda önemli bir ölçüde «liberalleştirme» yani «demokratikleştirme»deki başarısızlığını ve 1968'de Çek reform hareketini ezişinin gösterdiği Komünist rejimlerin demokratikleşmesine karşı muhalefetiyle dramatik biçimde sergilenişini hesaba katmak zorunda kalır. Batı Komünist partilerinde 1956 sonrası bir ümit vardı: «kişilik kültü»nün ve ona eşlik eden suçların (ya da hiç değilse onların bir bölümünün) açık açık suçlanması Stalinizmi gözetecek ve bu partilerin, sosyalist demokrasinin pratik örneği olarak önceki gibi çok ve daha büyük akla yatkınlıkla SSCB'yi göstermeye devam etmelerini olanaklı kılacak yeni bir çağa öncülük edecekti.

Bununla birlikte, zaman ilerledikçe, bunun boş bir ümit olarak kaldığı her zamankinden daha açık-

lıkla görüldü: SSCB, Stalin dönemine kıyasla daha az olsa bile, çok baskıcı ve otoriter bir rejim olarak kaldığı gibi, onu sosyalist demokrasinin bir örneği olarak göstermek hem gösterenleri, hem de sosyalist demokrasi nosyonunun kendisine itibar kaybettirmiş olmalı. Başka bir deyişle, SSCB örneğinden ayrılma, bırakın başarı kazanmayı, siyasal olarak hayatta kalabilmenin bir koşulu durumuna geldi. Claudin'in iyi belgelediği gibi, bu ayrılma süreci zaman alan ve yer yer duran, ama aynı zamanda süreç içinde gelişen ve geri dönülmez bir süreçti. Ayrıca, dış dayatmadan tamamen kurtulmada ve ulusal egemenlik, bağımsızlık vb.nin savunulmasında Komünist partilerin kendi ulusal görevlerine yeniden vurgu yapmalarını olanaklı kılma avantajı vardı.

SSCB'den bağımsızlık iddiası Avro-komünizmin bir özelliği olmakla birlikte, onun stratejik tercihlerini açıklayamaz: her şeyden önce, bağımsızlık iddiası, sözcüğü Batı Komünist partilerinin kesin biçimde reddettikleri bir anlamda kullanırsak, kolaylıkla yeni bir «devrimci» amacın olumlu görülmesiyle birleştirilebilirdi.

Bu reddin nedeni, SSCB'den çok daha fazla şeyle ilgilidir ve ileri kapitalist ülkelerde, hiç değilse burjuva demokrasisi koşullarında, işçi sınıfı politikasının tam niteliğine dek uzanır. Konu basitçe burjuva demokrasisinin, kitlesel siyasal ve seçim desteği kazanmaya çalışan partilere kimi belirli kısıtlamalar koymasıdır: büyük bir farkla, bu kısıtlamaların en önemlisi «olağan» siyasetin kabulü ve ayaklanmacılığın kesin dışlanmasıdır. Ayaklanmacılığın bu reddi, 1918 sonrası ileri kapitalist ülkelerdeki işçi sınıfına ilişkin en büyük ve en önemli olgudur: üstelik Sovyet Rusya ile öteki Komünist rejimlerin deneyimleri, bu olguyu çok büyük ölçüde kuvvetlendirmiştir.

Konuya dikkatli biçimde eğilmek gerekir. Ayaklanmacılığın reddi, burjuva demokrasisinin, parlamentarizmin ve temsili kurumların coşkuyla onaylan-

masını göstermek olarak alınmamalıdır. Tersine, tüm bunlar hakkında çok derin ve yaygın bir kuşkuculuk vardır, bunun daima böyle olmuş olması da olasıdır. Genelde işçi sınıfı açısından, durum herhalde «siyaset»in pek çok olumsuz ve kuşkulu çağrışımlarla yüklü bir terim olmasıdır.

Ancak burjuva politikasına ilişkin bu kuşkuculuk, hiçbir zaman onun öbür yüzüne, ayaklanma ve şiddete dayalı devrim politikasına herhangi bir türde bağlanma anlamı taşımamıştır. Hiç kuşkusuz her zaman işçi sınıfında, ülkeden ülkeye ya da dönemden döneme göre değişik oranlarda, böyle bir tercihi ve bağlanmayı kabul edilebilir gören bir kesim olmuştur. Ancak bu kesim her zaman ve her yerde bütünün küçük bir kesimini oluşturmuş; öteki sınıflardan söz etmezsek, işçi sınıfının ezici çoğunluğu devrim siyasetini her zaman reddetmiştir. Klasik tipte bir proleter devrim kitle desteğine gerek duyduğu sürece, böyle bir devrimin koşulları varolmamıştır.

Bunu önderliğin yetersizliğine, oportünizme, ihanete ya da başka bir şeye yormak elbette olanaklıdır. Ancak bu, önderliğe çok fazla, önderliğin içinde hareket ettiği yapı ve koşullara ise çok az ağırlık vermek olur. Lenin Almanya'da değil, Rusya'da olanaklıydı (kaçınılmaz olmasa bile). Keşke doğru önderliğe sahip iyi örgütlenmiş bir Alman Bolşevik/Komünist Partisi varolsaydı Alman devrimi 1918'de başarıya ulaşırdı demenin bir yararı yoktur. Pekâlâ öyle olabilirdi. Ama böyle bir parti ya da önderliğin niçin görülmediğinin nedenleri vardır ve bu nedenlerin irade ve kişilerle ilişkisi çok az, yapı ve koşullarla ilişkisi ise bir hayli çoktur. Bir yanda önderlik ve örgütlenme ile öte yanda yapılar arasında karşılıklı bir ilişki sözkonusudur; ama o karşılıklı ilişkinin, aralarında en küçük bir «uyum» olmadıkça, olumlu sonuçlar üretmesi olanaksızdır. Devrimci örgütlenme ve önderlik ile ileri kapitalizmin ve burjuva demokrasisinin yapı ve koşulları arasında böyle bir «uyum»a hiç rast-

lanmamıştır. Bunu söylemenin başka bir yolu, ileri kapitalizmin ve burjuva demokrasisinin ayaklanmacı olmayan ve aslında ayaklanmacılığa-karşı bir işçi sınıfı siyaseti üretmiş olmasıdır. Yani, devrimci örgütlenme ile siyasetin çarpıp kırıldığı kaya budur.

Bu, işçi sınıf hareketleri ve partilerinin önderliklerinin - bu örnekte Komünist önderlikler - işçi sınıfının ve genelde bağımlı sınıfların çıkarlarını, çok sayıda değişik yollarla, ilerletmekte daha çok şey yapamayacağını söylemek değildir. Burada önderlik ile yapılar arasındaki karşılıklı ilişkinin, olumsuz olduğu kadar olumlu sonuçlarda da bir payı vardır. Ama bunun yanında, esinlenmiş hiçbir önderlik ve ne denli etkin olursa olsun hiçbir örgütlenme, nihai amacı iktidarın devrimci yoldan ele geçirilişi olan bir tasarıya kitle desteği sağlayamazdı.

Önderliğin başarısızlıkları, işçi sınıfının ayaklanma-yoluyla-devrim politikasını bu reddedişinin yeterli bir açıklamasını vermiyorsa, onun adına burjuva demokrasisinin kurumlarına abartılmış bir saygı duymaya yolaçan, doğru sanılan bir yanlış bilinçliliğin yardıma çağrılması da bu açıklamayı vermez.

Bu kurumlarda gösterilen saygı ülkeden ülkeye göre değişir (diyelim Britanya'da daha yüksek, İtalya'da daha düşüktür), ama hiçbir yerde çok yüksek değildir. Ama her durumda bu saygı, burjuva demokrasisine ve devrimi reddeden işçi sınıfına verilen iktidara ilişkin aldatıcı bir görüşten ötürü değildir; daha çok, devrimin meyvaları, özellikle siyasal alanda, ileri kapitalizm bağlamında (bir ölçüde işçi sınıfının baskısı sonucunda) biçim verilmiş kurumsal çerçevenin kabulü ve benimsenmesi ölçüsünde kuşkulu ve gerçekten acı göründüğünden ötürüdür. Claudin, 1919'dan sonra «Komintern ideolojisi» diye nitelendirdiği yaklaşımda «konsey demokrasisi ile temsili yani delegeli demokrasi arasında temel bir çatışma» ortaya çıktığını belirtir. Bunun altında yatan düşünce ise şuydu: «proleter egemenliğine sadece ilki (konsey de-

mokrasisi - ç.n.) uygundu; ikincisi salt burjuva egemenliği için düşünülmüştü». Claudin bunun yanında, «etkin işçiler» demokrasisi-modelinin her türlü halk denetiminden kurtulmuş ve artık esas iktidar merkezleri durumundaki bir ordu, polis, ekonomik, idari, hukuki ve ideolojik aygıtlar sistemi gerçekliğiyle - sonuçta tek partinin merkezi aygıtı tarafından örgütlenmiş ve onun denetimi altında bulunan - (Sovyetler Birliği'nde - R.M.) devre dışı bırakıldığına» dikkat çeker (s. 78). Bu deneyim burjuva demokratik ülkelerdeki sosyalist projeye çok ağır yük bindirmiştir ve burjuva demokrasisini meşru kılmaya yardım eden, onun kendi doğal erdemlerinden çok, bu deneyimdir. İşçi sınıfını bir alternatifler anlayışından yoksun bırakan bu erdemler değil, gerçek, varolan alternatiflerin itici niteliğidir. Klasik Marxizm dışında, proletarya diktatörlüğü *fikri* bu alternatiflerin etkisiyle başa çıkmaya hemen hemen yeterli zorlayıcılıkta değildir.

Daha geniş bir perspektifte, ileri kapitalist ülkelerdeki koşulların, sonunda iktidarın ele geçirilmesine eğilimli bir «öncü parti»nin perspektiflerini önemli ölçüde geliştirecek olan yaratılması zorunlu kitle desteği temeli açısından, bugünden tasarımlanması güç biçimlerde, mutlaka müthiş ölçüde daha kötüleşeceği açıktır. Kendilerini embriyon halindeki (ya da gerçek) «öncü partiler» sayan bu gruplaşmalar aslında felâket *(catastrophic)* varsayımlarına dayalı faaliyet gösterirler ve ekonomik çöküşün, burjuva demokrasisinin yerine otoritaryanizmin bir biçiminin ve faşizmin konuşunun, hatta savaşın, er geç devrimci başarının gerekli koşullarını sağlayacağını, 1917'deki Bolşevik senaryonun yinelenişini olanaklı kılacağını umarlar. Başka bir temelde ise, ayaklanmayla iktidara gidişin yolu tıkanmıştır. Avro-komünistler ile onlara karşı olan çok soldaki birçok gruplaşmalar - hepsi değilse bile - arasındaki başlıca ayrım noktası, Avro-komünistlerin ayaklanmayla iktidar yolunun tı-

kalı kalacağına, ötekilerin ise tersine inanmalarıdır. Birbirine zıt bu tür beklentiler doğallıkla farklı stratejiler üretir: çok soldaki gruplaşmalar kendilerini şiddetli kapışma anına hazırlanan potansiyel ya da gerçek öncü partiler sayarlarken, Avro-komünistler ise kendilerini, kendi kanılarına göre, Gramsci'nin, «manevra savaşı»ndan ayrı olarak, kapitalist toplumda ve siyasette tedrici ve her zamankinden daha büyük bir boy göstermeyi başarma amacıyla, sol güçlerin hükümet gücünü elde etmelerinin sandıkta kaydedilen bir çoğunluk temelinde olanaklı duruma geldiği noktaya dek «mevzi savaşı» verilmesi diye adlandırdığı şeye bağlanmış sayarlar.

Elbette felâket beklentilerinin yanılgı olup olmadığını (ve olamayacağını) bilmenin yolu yoktur. Ancak bu beklentiler uygun bir siyasal stratejinin temelini oluşturuyor gibi de görünmezler. Burjuva demokratik devletin, ekonomik, toplumsal ve siyasal dengesizlikler ve krizlerin baskısı karşısında, pekâlâ o devletin baskı aygıtını daha çok kuvvetlendirmeye ve sözgelimi çalışma ve sendika hukuku alanında olduğu gibi, vermeye zorlandığı demokratik ödünleri kemirmeye çalışabileceğini ileri sürmek akla yatkındır. Süreç tek biçim bir süreç değildir: emek fabrika içinde bir şeyler kazanabilir ve grev gözcüleri hattında bir o kadarını ya da daha fazlasını yitirebilir. Emeği kısıtlamaya ve zayıflatmaya çalışan güçler ile kuvvetlendirmeye çalışan güçler arasındaki mücadele sürekli bir mücadeledir. Ne ki bu açıkça, felâket tezi yandaşlarının ileri sürdüğünden çok farklı bir perspektiftir. Daha sonra öne sürüleceği gibi, Avro-komünizm sınıf mücadelesinin katı gerçekliklerini önemsememe eğilimindedir. Ama Avro-komünizmin soldaki felâketçi eleştirmenleri, sosyalizme geçişin gerektirdiği şeylere ilişkin önyargılı görüşlerinden dolayı çok katı bir kalıba girmeye zorlanırlar. Bununla birlikte bu, Avro-komünizmin beraberinde getirdiği sorunların üstünü örtmez.

Bu tür sorunlardan birisinin proletarya diktatörlüğü kavramıyla ve Avro-komünizmin bu kavramı reddedişinin ne getirdiğiyle ilgisi vardır.

Proletarya diktatörlüğü üç değişik anlamda alınabilir: birincisi, proletaryanın, devrimci bir dönemde, açık bir sınıf şiddeti ve baskısı anlamıyla düşmanları üzerinde uyguladığı «diktatörlük» olarak. İkincisi, nosyonun tıpkı kapitalist bir toplumda burjuvazinin hegemonyasına ilişkin kullanıldığı aynı anlam gibi, devrim-sonrası bir dönemde proletaryanın toplumda uygulanmasının beklendiği hegemonya olarak. Üçüncüsü de, tümüyle yeni bir yönetim biçimi olarak.

Avro-komünizm, devrimci şiddetin başlıca bir rol oynadığı bir geçiş anlayışını reddettiği sürece, proletarya diktatörlüğünü bu anlamların ilkinde reddeder. İkinci anlam, en azından bu bağlamda, hegemonya, halkın ezici çoğunluğuyla (işçi sınıfının genişletilmiş bir versiyonu) toplumun «egemen olması» anlamında, bütün projenin ilgilendiği şey olduğu sürece, büyük bir sorun çıkarmaz. Kavramın - en önemli ve Marx'ın en yakından bağlandığı bir anlam olarak da - üçüncü anlamı ise Avro-komünizmle çok daha güç bağdaşır.

O anlamıyla proletarya diktatörlüğü kavramı, konseyler ile halkla iktidar arasındaki temel arabuluculuk biçimi türünden kurumlara sahip bir doğrudan demokrasiye varan halk egemenliğinin aşırı bir genişletilmesini gerektirir, bu arada o arabuluculuğun da zayıf ve ikincil kalması beklenmekteydi. Eski devlet «parçalanacak» ve Lenin'in «temelden farklı tipte başka kurumlar» diye nitelendirdiği şeyle değiştirilecekti. Bu yönetim biçimi delegasyonun ve temsilin bir unsurunu içerse bile, Claudin'in daha önce aktarılan sözlerinde değindiği «Komintern ideolojisi», «konsey demokrasisi ile temsili yani delegeli demokrasi arasındaki temel bir çatışma»yı ileri sürmekte haklıydı. O, klasik Marxist siyasetteki devrim-sonrası si-

yaset teorisinin özünü oluşturan, topluma tamamen bağımlı ve ne olursa olsun «sönme» sürecindeki bir devletle birlikte, hemen hemen doğrudan egemenlik biçimi görüşüdür.

Bunun harfi harfine, özellikle devrimci bir dönemde, yaşayabilir bir proje olduğuna inanmadığım gibi, ne olursa olsun gelecek uzun bir zaman için herhangi bir koşulda harfi harfine yaşayabilir olmayacağına da inanmıyorum. Bu, oldukça uzak bir geleceğe sıçramaktır ve sosyalist iktidarın kullanılması sorununu çözümsüz bırakır.

Ama proletarya diktatörlüğü bu anlamda değilse, öyleyse nedir? Lenin'in soruya verdiği yanıt iyi bilinir - parti diktatörlüğü. Avro-komünizm bu yanıtı reddeder ya da en azından onu siyasal açıdan hayata geçirilemez görür ki, bu da aynı kapıya çıkar. Nedir öyleyse?

Napolitano ve Carrillo'nun ileri sürdükleri yanıt, parlamenter ya da temsili demokrasinin değiştirilmiş, demokratikleştirilmiş bir versiyonu, ama kesinlikle tanışık olduğumuz bilinen bir sistemin versiyonudur. Carrillo onu şöyle koyar:

> «Batı Avrupa'da yerleşmiş ve temsili siyasal kurumlara - parlamento, siyasal ve felsefi çoğulculuk, güçler ayrımı teorisi, adem-i merkezileşme, insan hakları vb. - dayanan siyasal sisteme gelince, bu sistem bütün esaslarıyla doğrudur ve sosyalist - kapitalist değil - bir ekonomik temelde daha da etkili olacaktır. Her durumda bu, sistemi daha da demokratik duruma getirme, iktidarı halka daha da yaklaştırma sorunudur» (s. 105).

Fikir, yine daha çok ve çok büyük ölçüde, zaten varolan bir demokratik sistemi daha da fazla genişletmektir. Napolitano «temel olarak merkeziyetçilikten uzaklaşmayı amaçlayarak, bölgesel ve yerel özerkliği, halk katılımı ve denetimini geliştirerek, devlet makinesinin yapısında ve işlev görmesinde yapılacak bü-

tün değişiklikler dizisi»nden söz ederken (s. 50), Carrillo da benzer biçimde «Devlet aygıtının ülkeye, halka daha yakınlaştırılması, bölgesel iktidar organlarının kurulması, bütün ülkede her düzeyde yaşayan bir demokrasinin yaratılmasından - fiili iktidarın halk iktidarı organlarında (yani bölgesel organlar - R.M.) bulunacağı bir demokrasi, öyle ki o iktidarın hayatta kalması, merkezi iktidar bölgesinde üslenmiş hiçbir gurubun onu bir darbede silip atamayacağı ölçüdedir» (s. 75) diye belirtir.

Carrillo, «bu Devlet ve onu demokratikleştirme mücadelesi düşüncesinin, geleneksel biçimiyle bir *işçi köylü Devleti* fikrinin - yani, sıfırdan yükseltip, devlet görevlerine fabrika işçileriyle toprakta çalışan köylülerin getirilmesi ve o zamana kadar devlet görevlerinde çalışmış olanların da onların yerini almak üzere fabrika ve köylere gönderilmesi - terkedilmesini çok kolayca kabul eder. Marxist bakışın çok kaba bir nitelendirilmesidir bu ve Carrillo, «böyle bir Devlet bir ideal olarak vardır, onun dışında gerçekte hiç varolmamıştır. Devrimin kuvvete dayanan bir hareketle zafer kazandığı yerlerde bile, bürokrasi, bazı istisnalarla, o biçimiyle varlığını sürdürmüş ve yeni görevliler büyük bir hızla kendilerinden öncekilerin kötü alışkanlıklarının birçoğunu kapmıştır» (s. 76. İtalikler metinde) diyerek devam ettiği için, bu düşünceyi haydi haydi daha kolay terkeder. Durum bu olunca, Carrillo varolan devlet yapılarının demokratikleşmiş bir versiyonunu savunmaktan hoşnuttur.

Carrillo'nun burada dile getirdiği, genelde Avrokomünizmi temsil eder ve büyük önem taşır. Carrillo, Lenin'in *Devlet ve Devrim*'de ortaya attığı proletarya diktatörlüğü fikrini kabul etmez. Daha önce göstermiş olduğum gibi, akla uygun gibi gözükür bu: proletarya diktatörlüğü demokrasi için gerçekçi bir model değildir. Ama proletarya diktatörlüğünü bu şekilde bir kez terkettikten sonra Carrillo, o zaman, pratikte radikal burjuva demokratik politikanın başka

bir versiyonunun savunuculuğuna geri çekilir. Genelde Avro-komünizmin yaptığı da budur.

Elbette Carrillo, Napolitano ve öteki Avro-komünistler daha çok demokratikleşmeye, «katılım»a ve demokratik siyasetin öteki özelliklerine yükledikleri önemi vurgularlar ve burada tartışılan onların ilgilerinin gerçek olup olmadığı değildir. Ancak tüm bu perspektifin, kavramsal olarak, teorik olarak ve pratikte, sosyalist projenin yaşamsal bir parçası - belki de en yaşamsal parçası - olarak Marxist yabancılaşmamış bir siyaset bakışından geri çekilişe vardığı olgusu - canalıcı bir olgudur bu - ortada durmaktadır. Hemen hemen doğrudan bir yönetim türü anlamında proletarya diktatörlüğü, o bakışa biçim kazandırmak için tasarlanmıştı. Onun devletin kapitalizm-sonrası bir toplumda ve uygun bir gelecekteki rolünü küçümseyişinden ötürü - benim yaptığım gibi -, «ütopyacı» yanını vurgulamak (ve dolayısıyla devlet *sorununu* küçümsemek) bir şeydir, o bakışa teslim olmak ise başka ve çok farklı bir şey.

Tüm demokratikleştirici ilgileri ve bağlanmalarına karşın, Avro-komünizmin yaptığı budur. Avro-komünizmin teorisyenleri demokratikleşmeyi çeşitli düzeylerdeki temsili organların sonsuz bir çoğalması olarak kavrarlar ve kuşkusuz gereklidir bu. Ama bunun ayrıca kapıyı ardına kadar açtığı artmış bir devletçilik ve siyasal yaşamın «resmileşmesi» olasılıklarına dikkate değer biçimde duyarsız kalır görünürler. Her şeyden önce, ne denli «temsili» olması tasarlanırsa tasarlansın, iktidar organlarının çoğalmasının politikadan soğumayı gidermekte fazla şey yapamayacağını, basitçe şu ya da bu tür «temsilciler»den oluşan genişletilmiş bir memurlar sınıfı yaratabileceğini düşünmek mantıksız gibi görünmez. Ne ki bu tehlike savuşturulmuş ya da azaltılmış olsa bile, ne denli «temsili» olurlarsa olsunlar resmi onaya sahip (ve denetlenen) gelişkin bir iktidar organları yapısı ile gerçek ölçüde bir güçle silâhlanmış, devletin *yanısıra* ve on-

dan *bağımsız* faaliyet gösteren dernekler, konseyler, komiteler ve halka yakın başka kurumlar ağı arasındaki ayrılık noktası açıktır.

Konu güç bir konudur. Bu konu, uzun süredir belirgin biçimde yerleşmiş ve aşırı derecede kısıtlayıcı bir ya/ya da şemasından (*ya* proletarya diktatörlüğü *ya da* burjuva demokrasisinin bir çeşidi) kopmayı içerdiği gibi, o şemadan, iki iktidar biçimi - devlet iktidarı ile halk iktidarı - arasındaki uygun bir ilişki için mutlaka güçlüklerle dolu ve tartışmalı olacak bir arayış lehinde kopmayı içerir. *Fransa'da İç Savaş*'ta Marx ve *Devlet ve Devrim*'de Lenin devlet iktidarını çok hafife almışlardır, Avro-komünizm ise derin bir kuşku taşınmadığı yerlerde halk iktidarıyla fazla ilgilenmez. Sosyalist proje, ikisi arasında «diyalektik» bir ilişki kurulmasını gerektirir.

Claudin, ona asıl olarak hegemonya mücadelesi ve iktidarın elde edilmesiyle bağlı olarak değinmekle birlikte, bu gerekliliğe ilişkin güçlü bir anlayışa sahiptir. «Taban demokrasisinin organları genişletilmeli ve... temsili demokrasi organlarıyla koordine edilmelidir» (s. 117) diye yazar. Ne ki bu, açıkça, ona yönelik mücadelede olduğu kadar yeni bir sistemin sağlamlaştırılması ve genişletilmesinde de, iktidarın elde edilmesinden hem önce hem de sonra gereklidir.

Avro-komünizm yalnızca ileri kapitalizm ve burjuva demokrasisi ülkelerinde işçi sınıfının şiddetli altüst oluşlardan geri durmasına dayanmaz. Bu çizginin herhangi bir tür sosyalist ilerlemenin temelini oluşturması güçtür. Avro-komünizm, anlık ve yakın geleceğin bu toplumlar açısından neyi kapsadığı hakkında belli varsayımlardan yola çıkar.

Gerek Carrillo'da gerekse Napolitano'da çarpıcı biçimde görülen bu tür varsayımların başlıcası, ileri kapitalist ülkeler nüfusunun büyük çoğunluğunun artık sosyalist dönüşüm için potansiyel bir seçmen kitlesi oluşturduğu, «işçi sınıfı»nın artık tecrit edilmiş ve göreli olarak nüfusun küçük bir kısmı değil, Marx'-

ın kapitalist üretim tarzının «kollektif işçi»si diye adlandırdığı bir kesim olduğu ve farklı partiler ile gruplaşmaların temsil ettiği bu «kollektif işçi»nin farklı kesimleri arasındaki bir ittifakın, kapitalizmin kütlesel ve büyüyen çelişkileri gözönünde tutulduğunda, tümüyle olanaklı olduğudur.

Böyle bir ittifakın ortaya çıkışı kaçınılmaz değildir ve ne Carrillo ne de Napolitano kaçınılmaz olduğunu ileri sürerler. Tersine ikisi de, bu ittifakın, birbirine benzemeyen toplumsal ve siyasal güçlerin dizilişiyle biçimlenmek zorunda olduğuna ağırlık verirler.

Bununla birlikte bu noktada, bir yanda Carrillo ve Napolitano gibi Avro-komünist parti önderleri ile öbür yanda Claudin gibi Avro-komünizme sempati duyan bir eleştirici arasında yaklaşım ve vurgu bakımından belirgin bir farklılık ortaya çıkar. Bu farklılığın birçok yönü vardır ama temel olarak Avro-komünist önderliklerin partileri adına dikkatlerini siyasal ve seçim kazançlarına toplamalarını, soldaki eleştiricilerinin ise toplumsal ve siyasal mücadeleler üstünde yoğunlaşmalarını kapsar. Saplantı biçimindeki iki düşünce sistemi de ötekini dışlamaya gerek duyar ya da dışlar: ama buna karşın farklılık çok elle tutulurdur.

Pratikte, Avro-komünist önderler kendi partilerinin ikili bir görevi olduğunu düşünürler - hemClaudin'in «mücadele partileri» diye nitelendirdiği varlık olarak görevleri, hem de «yönetim partileri» olarak görevleri. İlk rollerinde bağımlı sınıfların yürüttükleri sınıf mücadelesinde başat güç olmayı isterlerken, öteki rollerinde de hegemonyalarını kabul ettirmeye ve o hegemonyayı, ister hükümet koalisyonu içinde olsun ister dışında, etkili bir siyasal varlığa çevirmeye gücü yeten bir güçler kümesinin merkezinde bulunmayı isterler.

Bununla birlikte bu iki rolün uyumlulaştırılması aşırı derecede güç bir iştir ve kolaylıkla olanaksız bir işe döndürülebilir. Sol bir parti solun tümüyle ya da

ağırlıkla egemen olmadığı bir hükümet koalisyonuna girdiği zaman, durum kesinlikle budur. Aşağıdaki alıntı bu noktayı iyi biçimde belirtir:

> Herhangi bir hükümette iktidarı kapitalist bir partiyle paylaşan bir proleter partisi, işçi sınıfını bağımlı kılan hareketlerin sorumluluğunu da paylaşmak zorundadır. Proleter partisi buna bağlı olarak kendisini destekleyenlerin düşmanlığına davetiye çıkarır ve bu, sonuçta kapitalist müttefiklerinin güveni yitirmelerine yol açıp ilerici bir hareketi olanaksızlaştırır. Bu türden hiçbir düzenleme işçi sınıfına kuvvet sağlayamaz. Hiçbir kapitalist parti buna izin vermez. Bu, sadece proleter bir partinin onurunu tehlikeye atabilir ve işçi sınıfını karıştırıp bölebilir.

Karl Kautsky'nin 1909'da yayımlanmış *İktidar Yolu*'ndan yapılan bu alıntı bugün için de yerinde görünür. Esas olarak tutucu bir hükümete solun azınlık bir güç olarak katılımını içeren «tarihsel bir uzlaşma»nın temel sonucu, çok büyük olasılıkla hükümete giren soldaki insanların onurunun tehlikeye girmesi olacaktır.

Ancak böylesi bir katılımın sözkonusu olmadığı yerlerde bile, ciddi sosyalist amaçları bulunan geniş işçi sınıfı partilerinin ikili görevi, burjuva demokrasisi bağlamında kendilerine mutlaka güç sorunlar çıkaracaktır. O sorunların varolmadıklarını ya da Marxist-Leninist sloganların bozulmaz büyüleriyle çözülebileceklerini ortaya atan ya da öyle bir görünüm sunan tam gerçek ikilemleri görmezlikten gelmek, soldaki eleştirmenler için kolaydır. Tersine ikilemler kaçınılamaz ikilemler olup, tehlike, parti önderlerinin onları, o eğilimin parti içinde canlandırdığı eleştirinin boğulmasını da gerektiren, sosyal-demokratlaşmaya doğru sürüklenişe boyun eğerek çözmeye çalışmalarındadır. Claudin şunları yazar: «Aşırılık serüveni ile (bugünkü durumun istediği türden değişime en temel engeli oluşturan güçlerle işbirliği yapmak ola-

rak anlaşılan) «tarihsel uzlaşma» serüveni arasında, İtalyan toplumunun demokratik sosyalist dönüşümüne yönelik gerçekçi bir ilerleme politikasına da bir yer bulunmalıdır» (s. 119). Bu noktanın daha geniş uygulama alanı vardır. Ancak böyle bir «yer» bulmak ve onu tutmak, pekâlâ parti önderlerinin sosyalizme ilerlemenin gerektirdiği uzun erimli bir bakış uğruna yakın ve görünür siyasal avantajlardan vazgeçmelerini gerektirir ve bunun yanında, onun anlamlı ve etkili bir anlamda/biçimde «hükümet partisi» olarak tanınması, yalnızca seçim başarısı gerektirmekle kalmayan, ayrıca halkın derinden ve sarsılmaz biçimde boy göstermesini gerektiren uzun erimli bir iştir.

Bu tür bir boy gösterme ve onun işaret ettiği halk desteği, nihai olarak Avro-komünizmi tanımlayan girişimin başarısının, yani anayasal iktidarın sosyalist değişme amacı adına ele geçirilmesinin temel (ama yeterli olmayan) koşuludur.

Avro-komünizm, sosyal-demokrasiden farklı olarak, kapitalist devletin doğası hakkında yanılsama içinde değildir. «Bir bütün olarak Devlet aygıtı,» diye not eder Carrillo, «yönetici sınıfın aracı olmayı sürdürür» (s. 13). Ama Avro-komünizm ayrıca, klasik Marxizme benzemeyerek, devletin çeşitli kısımlarını dönüştürmenin ve onları toplumsal sistemin öteki tüm parçalarına uygulanması gereken aynı demokratikleştirici süreçlerden geçirmenin olanaklı olduğu inancı üstüne kurulmuştur. Bu örnekte ilintili olan, devletin temsili organlarında daha önce tartışılmış dönüşüm türleri değil, idari ve baskı mekanizmalarındaki - kamu hizmeti, adli örgüt, ordu ve polis - dönüşüm türleridir.

Bu, çok mantıklı olarak, sosyalizme anayasal bir geçişi düşünmenin olanaklı olduğu yolundaki temel öncülden türer. Ama bunu altı çizilen tüm girişimin hırslılığı adına not etmek kesinlikle yeterlidir. Kapitalist örgütlenmenin şu ya da bu yönünü değiştirmek yeterince kötüdür, ama projenin gerektirdiği, ordu ve polis dahil, devlet aygıtının derinlemesine bir yeni-

den yapılanmasına girişmek çok daha kötüdür, ya da pekâlâ öyle alınabilir.

Bu konuda (ve bir bütün olarak proje üstüne) Carrillo ve Napolitano gibi Avro-komünist yazarlar, mutlaka yüz yüze gelinecek güçlük ve tehlikeleri gözardı etmeyen, ama onları küçümseyen güçlü bir izlenim bırakırlar. Bu yazarlar tekrar tekrar ciddi işler yapmaya niyetli sol bir hükümetin bağımlı kalmasının beklenmesi gereken iç ve dış baskılara değinirler: ama o konuda söyledikleri hiçbir şekilde sorunların ağırlığına denk düşmez.

Bunun nedeni, ya Carrillo'nun ya da Napolitano'nun kişisel entellektüel faziletleri ya da siyasal zekâsında yatıyor olarak alınamaz. Yorumun zayıflığının nedeni, daha çok, tüm geçiş sorununa karşı temel yaklaşımdadır. Partilerinin «olağan» siyasal sürece entegre olduğunu görmeye duydukları ilgi dikkate alındığında, Avro-komünistler zorunlu olarak o geçişin sorunlarını olduğundan hafif göstermeye sürüklenirler: başka türlü davranmak, onları, mutlaka parçası olacakları sınıf mücadelelerine, arzu ettiklerinden çok daha fazla vurgu yapmaya ve partilerinin bu mücadelelerdeki rollerini çok daha büyük açıklıkla tartışmaya zorlar.

Avro-komünizmin temel özelliklerinden birisi, Komünist partilerin üstünlüğü iddialarının çok azalmasıdır. Carrillo bu konuyu şöyle koyar:

> Avro-komünizm, mademki yaratıcı bir Marxsist tutumu gerçekten somutlaştırıyor, öncü parti olmayı sürdürür. Ama kendisini artık işçi sınıfının, çalışan insanlar ile kültür güçlerinin *tek* temsilcisi saymaz. Teoride ve pratikte, sosyalist eğilimli öteki partilerin de, teorik ve felsefi konumları ile iç yapıları bizim olamamasına karşın, çalışan nüfusun özel bir kesiminin temsilcisi olabileceklerini kabul eder. Özgül sorunlara karşı başka başka politikalar ve çözümler arasındaki rekabeti olağan ve uyarıcı sayıp, koşullar uygun olduğu zaman özgül bir durumu

çözümlemekte öteki partilerin daha doğru olabileceğini kabul etmekte duraksamaz (s. 100).

Bu formülasyonlar çözdüğünden daha çok soruları ortaya atar. Carrillo'nun partinin devlet ve toplumla ilişkisine dair görüşü de yine böyledir. Ama, yakın dönemde, partiye ilişkin büyük önem taşıyan ve büyük ilgiye değer olan, yine de ender olarak el atılan (ve Napolitano'nun tümüyle gözardı ettiği) başka bir sorun daha vardır. Bu, partinin iç yapısı ve onun örgütlenme ilkesi, demokratik merkeziyetçilik, sorunudur.

Carrillo, «siyasal eylemin etkililiği ile eylemde birlik ve disiplinin - kongrelerde ya da iki kongre arası önde gelen organlarda, çoğunluk kararı alınınca - temel bir bileşeni olarak örgüte vazgeçilmez bir silâh olarak» değinir (s. 101). Komünist partilerin iki karakteristik özelliği için özgün dildir bu: birincisi, önderliğin kongrelerde üstünlüğü almasını sürekli olarak sağlayan ve dolayısıyla iki kongre arasında fazla sorun çıkarttırmayan hiyerarşik bir örgütlenme, onunla bağlantılı ikinci özellik ise, Lenin'in 1921 yılındaki büyük krizin bir anında toplanan Onuncu Bolşevik Parti Kongresi'nde koyduğu ve o günden beri Komünist Parti önderliklerinin muhalefeti silâhsızlandırıp felce uğratmakta kullandıkları, hiziplere konan ünlü yasaktır. Komünist partiler içerisinde her türlü eleştiriyi susturmak ve eleştiri getirenleri kovmak için disiplin gereğine başvurulduğu bir zaman vardı, o kadar uzun süre önce de değil. Ama artık genel uygulama bu değildir. Eleştiri yöneltenler biraraya gelmeye çalışarak ve görüşleri için partiye birlikte baskı yaparak etkili olmaya çalışmadıkları sürece, eleştiriye hoşgörülü davranılıyordu.

Konunun basit yanı, Komünist partilerin her zaman aşırı derecede demokratik-olmayan örgüt niteliği taşıdıklarıdır. Bunda neredeyse eşsizdirler: tüm partiler bir derece demokratik değildir, ama o derecenin

ne kadar olduğu çok önemlidir ve Komünist partilerdeki demokratik olmama ölçüsü de aşırıdır. Şaşırtıcı olmayarak, iyi yerler tutmuş önderlerin başka türlü olmasını istemeleri için fazla neden yoktur, onlar da «üstünlüklerini korumak» için «eylemde birlik» gereğine başvurmayı kolay görürler. Öte yandan, bir yanda Avro-komünistlerin demokrasiye bağlılık yönündeki protestoları ile öbür yanda Komünist partiler içindeki demokratik olmayan uygulamalara bağlılık arasındaki çelişki apaçıktır. O çelişki Fransız Komünist Partisi'nde de artık su yüzüne çıkmıştır ve ya Fransız, ya da başka bir Komünist Partisi'nde son verilmiş olmaktan çok uzaktır. O çelişki çözümlenene - ve demokratik yönlerde çözümlenene - dek sosyalist ilerleme önemli ölçüde eksik kalmak zorundadır.

NOT

Bu makaledeki üç nokta daha fazla yorum ister. Birinci noktanın, Batı Avrupa'daki Komünist Partiler ile Sosyalist ya da sosyal-demokrat partiler arasındaki ayrılıklarla ilgisi vardır. Makalemde, Avro-komünizmin «teorik ve programatik temellerde sosyal-demokrasiden keskin biçimde ayırdedilmesi gerektiğini» ve Avro-komünizmin amacının «sosyal-demokrasinin amacından oldukça açık biçimde çok ileri gittiğini» söylüyorum. Bu formülasyonlar, gerektiğinden bir hayli daha çok vurgulanmış gibi görünürler. Çünkü, ayrıca değindiğim «Avro-komünist partilerin pratiğindeki 'sosyal-demokratlaşma' yönündeki belirli eğilimler» açıkça ayrılıkları azaltmaya hizmet ederler ve bu eğilimler son yıllarda azalmaktan çok artmıştır. Avro-komünist partiler «hükümet partileri» olmakta her zamankinden daha belirgin bir irade sergilemişlerdir ve bunda en ileri giden, politikalarının birçoğu - özellikle dışişleri ve savunma konularında - çok belirgin bir gerici damga taşıyan bir hükümete sadece girmekte değil, aynı zamanda onda kalmakta da son

derece istekli davranan Fransız Komünist Partisi'dir. Buna karşın, Komünist partiler ile sosyal-demokrat partiler arasında önemli ayrılıklar kalır: ancak bu ayrılıklara yapılacak vurgu, Avro-komünist partilerin onları çok belirgin biçimde sosyal-demokrat bir yörüngeye oturtan politikaları desteklemeye gösterdikleri istekliliği örtmez. Konu özellikle Komünist ve sosyal-demokrat parti önderleriyle ilintilidir. Solda bu Komünist ve sosyal-demokrat önderleri «özümleme» eğilimine, makalede değinilen «sekter önyargı»dan bu nedenle oldukça daha fazlasına rastlanır.

İkinci noktanın önemi daha büyüktür. Ben Avro-komünizmi «ayaklanmacılık» stratejisini dengeleyecek «anayasalcı» bir strateji olarak koyuyorum. Ne ki «ayaklanmacılık» nosyonu Avro-komünist perspektiflerin reddine dayanan sol konumların (birden çok olduğu için çoğul) hakkını yiyemez. Avro-komünist perspektiflerin reddi, çoklukla, basitçe «ayaklanmacılığı» destekten başka pek çok şey içerir. Daha çok, klasik Marxist görüşün yeniden olumlulanmasıdır: birincisi, toplumsal düzenin temel bir dönüşümünün, sosyalist güçler öyle bir kapışma için çalışmasalar bile, şiddetli bir kapışma olmaksızın gerçekleşmesi olasılık dışıdır; ikincisi ise, işçi sınıfının, verdiği mücadeleler boyunca, kendine özgü iktidar organları yaratması gerekecek ve bunlar, sonunda kapitalist demokrasiye çok üstün gelen sosyalist bir demokrasinin temelini oluşturacaktır.

Bununla birlikte, Avro-komünizme karşı sol muhalefetin pratik anlamı, devrimci meydan okuyuşun her durumda uzun erimli bir beklenti olduğu örneklerde, (ilintili olsa bile) farklı bir alanda, iki perspektifin içerdiği ayrı faaliyet biçimlerinde yatar. Yani, Avro-komünizm parlamentonun ötesine çıkan faaliyetlerden kaçınabilir, ama buna karşın ağırlık, işçi sınıfının temsilcisi olan ve olduğunu iddia eden kurumlarda - yerel ve bölgesel organlar, parlamento - kalır; büyük sorumluluk ve iktidar da doğallıkla ön-

derler ile bu kurumların üyelerine kalır. Avro-komünizme Sol muhalefet ise kendi adına yerel, bölgesel ya da parlamenter düzeyde seçim çalışmasını ve temsili çalışmayı reddetmeyebilir, ama buna karşın *onun* vurgusu işçi sınıfının temsili kurumlar dışındaki faaliyetlerine, özellikle «üretim noktası»ndaki faaliyetleredir. Temel ilgisi, temsili organların çalışmasından daha çok halka dönük aktivizme yönelik olma eğilimindedir. Avro-komünist perspektif örgütsel ve bürokratik bir önyargı içerir ve kaynağını siyasete ilişkin esas olarak geleneksel bir görüşten alır. Avro-komünizme soldan gelen muhalefetin de kendi payına retoriğe ve yanılsamacılığa kayan bir önyargısı vardır.

Ne olursa olsun, burada sözkonusu sorunlar pekâlâ basit bir «ayaklanmacılık» nosyonunu çok çok aşar.

Üçüncü nokta bu son konuyla yakından ilgilidir. Makalemde «ayaklanmacılığın reddinin 1918 sonrasında ileri kapitalist ülkelerdeki işçi sınıfına ilişkin en büyük ve en önemli olgu olduğunu» söylüyorum. «Hiç kuşkusuz işçi sınıfında her zaman ülkeden ülkeye ve dönemden döneme göre değişik oranlarda böyle bir tercih ve bağlanmayı kabul edilebilir bulan bir kesim bulunduğunu» söyleyerek bunu sınırlandırırken, ayrıca «bu kesimin her zaman ve her yerde bütünün küçük bir kesimi olduğunu» ve «öteki sınıflardan söz etmezsek, işçi sınıfının ezici çoğunluğunun her zaman devrim siyasetini reddettiğini» ileri sürüyorum.

Bu, yirminci yüzyılın tarihsel deneyiminin doğruladığından oldukça daha kapsamlı bir görüştür: çünkü «işçi sınıfının küçük bir kesimi»nden çok daha fazlasının benim «devrim siyaseti» diye nitelediğim çizgiye bağlandığı durumlar görülmüştür - örneğin 1919-20 ve 1943-45'te İtalya, 1930'larda İspanya ve yine Alman Komünist Partisi'nin kitle desteği sayesinde 1920'lerin sonu ile 1930'ların başında Almanya. Bu ülkelerin kapitalist demokrasinin çok sağlam boy atmadığı, ya da, 1943-45 İtalya'sı örneğinde, kapitalist demokrasinin Faşizm tarafından yok edildiği ülkeler

oldukları kuşkusuz not edilebilir. Bunun yanında, makalemde işçi sınıfına ilişkin belirttiğim noktanın, tarihsel temelde, benim kabul ettiğimden daha güçlü sınırlanmasına gerek vardır.

Ayrıca bu sınırlamayı farklı bir anlamda da yapmak gerekir. Çünkü durum işçilerin (ve ötekilerin), bir referandumdaki gibi, «devrim siyaseti»ne karşı anayasacılık siyasetini «seçmesi» değildir. Şans eseri ne denli gerçek stratejik tercihler kendini gösterse ya da genellikle gruplaşma ya da partilerin önderlerince gösterilse bile, enderdir bu. Çok daha yaygın biçimde sözkonusu olan özgül amaçlardır, bu amaçların izlenmesi sınıf çatışmasını önemli bir kriz noktasında şiddetlendirir: bu sürecin bir aşamasında, «devrim siyaseti», çatışmaya bağlanmış önderler (ile izleyiciler) daha da ilerlemeye ve iktidarı kazanmaya çalışmaya mı, yoksa geri çekilmeye mi başvurulacağına karar vermek zorunda kaldıkça, sözlük anlamına kavuşur.

İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen onyıllarda, kapitalist-demokratik bir rejimde böyle bir kararın verilmek zorunda kalındığı sadece bir tek önemli fırsat çıkmıştır - 1968'de Fransa'da. Geri kalan yıllar açısından, bu yıllar sınıf mücadelesinin «olağan koşullarda» ilerlediği ve, bir hükümeti ne denli çok tehdit edebilse ya da hatta devirebilse bile, toplumsal düzenin istikrarlı gidişine önemli bir tehdit ortaya koymadığı onyıllar olmuştur. Ve işçi sınıfının geleneksel partilerinin içinde burjuva rakipleriyle siyasal rekabete girişebildikleri ve kendilerini akla yatkın biçimde reform ve dönüşüm araçları olarak gösterebildikleri kapitalist-demokratik bir çerçevenin varlığı gözönüne alındığında, «reformizm»e karşı ve devrimci amaçlarını ilân eden parti ve gruplaşmaların fazla halk desteği bulamamış olmaları gerçekten şaşırtıcı değildir. Bu bağlamda, makalemde ileri sürdüğüm gibi Sovyet rejiminin sunduğu olumsuz örnek devrimci politikadan genel soğumada bir rol oynamış olabilir. Ama

yine de, konunun, savaş-sonrası Soğuk Savaş onyıllarından çok SSCB lehine güçlü aktivist sempatinin bulunduğu iki savaş arası yıllarla çok daha az ilgisi vardır. Ancak içlerinde benim görüşümce siyasal sistemin doğasının en öne çıktığı başka etmenler, savaş-sonrası yılların göreli siyasal yatışmasını sağlamakta karşılaştırılmaz derecede daha büyük rol oynamışlardır.

Yine de, bunun, ekonomik, toplumsal ve siyasal temelde İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra sözkonusu ülkelerde rastlanandan daha süregen ve şiddetli bir kriz döneminde işçi sınıfının (ve ötesinin) geniş kesimlerinde yaratılacak siyasal eğilimlere ilişkin olarak belirleyici olması güçtür (nasıl olabilir ki?)

İÇİNDEKİLER

Önsöz 5
Marx ve Devlet (1965) 7
Kapitalist Devlet
Nicos Poulantzas İle Yazışma (1969, 1973) 36
Siyasal Biçimler ve Tarihsel Materyalizm (1975) 66
Devlet İktidarı ve Sınıf Çıkarları (1983) 83
Şili'de Darbe (1973) 103
Anayasacılık ve Devlet (1978) 139

New Left Review'nun kurucularından ve **Socialist Register**'ın yayıncısı, batı marksizminin en önde gelen isimlerinden biri olan Ralph Miliband'ın devletle ilgili makaleleri elinizdeki kitapta bir araya gelmekte. Derlemedeki denemelerin çoğu üç ana temayla ilgilidir: birincisi, devlet iktidarının sınıf güçleriyle ilişkiye geçtiği yollar; ikincisi, siyasal eylemin, içinde yer aldığı bağlamı ne ölçüde etkileyebileceği; üçüncüsü ise, iktidarın kullanılmasının sosyalist proje için ortaya çıkardığı sorunlar. Bu temalar sıkı biçimde birbirine bağlıdır. Dolayısıyla okur, bu kitapta son yıllarda yazılan bütün metinlerde genellikle görülenden daha geniş bir konu birliği, daha sürekli bir sav bulacaktır.

Marx ve Devlet/Kapitalist Devlet/Poulantzas ile Yazışma/Siyasal Biçimler ve Marksizm/Devlet İktidarı ve Sınıf Çıkarları/Şili'de Darbe/Anayasacılık ve Devlet

belge yayınları